

मानभावी कौकांकरिता धार्मिक ग्रंथ.

मतिरत्नाकर ग्रंथ १

व

दर्शनप्रकाश ग्रंथ २

मुद्रक व प्रकाशक,

शंकर नरहर जोशी,

म्यानेजर चित्रशाला प्रेस, ८१८ सदाशिव पेठ

पुणे शहर.

किंमत १। रुपया.

247378

प्रस्तावना.

या आपल्या हिंदुधर्मात कृतयुगापासून आजपर्यंत बऱ्याच ग्रंथाव्यादिक, दुर्धर रचना झाल्या व मार्गही पृथक् बरेच झाले. परंतु सर्व काव्यरचनेचा एक साकेत आजपर्यंत जुळलाच नाही व एक असता ~~सर्व भागवदीने~~ मध्ये ॥ बहुशाखा ह्यनंताश्च बुद्धयो व्यवसायिनां ॥ व ॥ वेद वादरताः पार्थ नान्यदस्तीतिवादिनः ॥ ऋषिभिर्वेदुधा गतिं छंदोभिर्विविधैः पृथक् ॥ या वाक्याचें कारण नव्हतें तरी अशा विविध सर्व मतांचा ताळा समुद्रमंथनन्याये व राजहंसपक्षिन्याये क्षीरनिराचा निवाडा करून सुश-जर्नी विमल दृष्टीनें वस्तुत्वज्ञान दुग्धप्राशन करावें व स्वाचारे भवबंधादि पुनरावृत्ति चुकवून अविनाश सुख-पदार्थी पात्र व्हावें.

मूळ पुस्तकांच्या प्रती शुद्ध न मिळाल्या कारणानें व छापणें गति न माहीत असल्याकारणानें या पुस्तकांत बरेच दोष राहिले आहेत याबद्दल वाचकांकडून माफी अंसावी. पुढील आवृत्तीत सुधारणा होईल.

या पुस्तकांत परमेश्वरअवतार व आचार्यपद्धती दिल्याच आहेत. या वेगळ्या अवतारआचार्य पद्धति ग्रंथ संपल्यानंतर शेवटीं संस्कृत श्लोक व श्रुति उषनिषदादी भागवत हरीवंश ही लिलामृतसिंधूतील उदाहरणार्थ दिली आहेत. व जुने शब्दही पुस्तकांत वापरले आहेत.

दर्शन प्रकाश

शक १५६०

१९३८

मतिरत्नाकर

शक १६१७

१९२५

मतिरत्नाकर अनुक्रमणिका.

पृ०	पृ०
१ आदिपुरुष गुरुवर्या नमन	१
२ सकल मत संक्षिप्त उपलवर्णे	२
३ ब्रह्मपरिणाम मतसृष्टि रचना	२
४ जीवात्माविस्तार	४
५ पिंडरचनाज्ञान	४
६ अस्थि मांस लाळ मूत्र क्षुधातृषादि वर्णन	५
७ वायुतत्त्वरागलज्जाभयादिवर्णन	६
८ दशवायुव्यापारमतवर्णन	८
९ तार्किक मत	११
१० जीव ब्रह्म अनादि आणि भिन्न	१३
११ पुरुषलक्षण ब्रह्मस्वरूप निर्वचन	१४
१२ अद्वैतनिषेध षड्गुणईश्वरवर्णन	१६
१३ शास्त्र आचार्येवाद षडप्रमाणकथन	१८
१४ तथाच भागवते	२६
१५ आगम साधन स्थिति	२८
१६ अष्टदल चक्रवर्णन	३१
१७ कुतार्किक मत	३२
१८ वस्तुसारनिरूपण	३३
१९ दशदेशवर्णन	३६
२० शक्तित्रयवर्णन	३९
२१ इंद्रियविकारवर्णन	४७

(२)

प्र०	पृ०
२१ इंद्रियग्रासवर्णन	३८
२२ लिङ्गदेहवर्णन	३८
२३ पंचवाचा अवस्थावर्णन	३९
२४ अनिलपुराण सृष्टिरचना	४१
२५ कश्यपसृष्टिरचनावर्णन	४५
२६ जीवेश्वरमतवर्णन	४८
२७ मततत्त्वादि	५३
२८ युगायुगी अवतारवर्णन	५५
२९ मोक्षवर्णन	५७
३० शिवाचार	५८
३१ महती साही लिङ्गवर्णन	६१
३२ देववर्णन	६४
३३ संताचें महिमान	६७
३४ गुणकर्मेत्तमाधमवर्णन	७०
३५ श्रीकृष्णाग्रपूजा	७२
३६ भक्तमहिमावर्णन	७४
३७ सत्यव्यसन	८०
३८ भक्तिसोरसवर्णन	८२
३९ संन्यासलक्षणनिरूपण	८७
४० भागवते परमेश्वरस्पर्शसंबंधप्रतिष्ठा	८८
४१ स्मरण	८९

दर्शनप्रकाश अनुक्रमणिका.

प्र०	पृ०
१ गणवर्णनोच्छेद	१
२ एकवचनग्रंथभेद	५
३ चारी निगमागम	७
४ चार व्यासवर्णन	१०
५ वेद वर्णनाश्रुती	११
६ ॐकार	१३
७ श्रीकृष्णशिष्य	१४
८ विराजपुरुषामुखोद्भवः	१५
९ ओवनिका	१५
१० ॐकार तिसरा चवथा	१६
११ ५१ ग्रंथाधारें सृष्टिव्यापार	१७
१२ दर्शन प्रकाश	१८
१३ ६ दर्षण विस्तार	१९
१४ ६ दर्शनभेदलक्षण	२१
१५ दर्शन	२२
१६ शास्त्रओलखलक्षणभेद	२२
१६ उपशास्त्र ६	२३
१७ उपशास्त्रमते	२३
१८ सुदळशास्त्रनिर्धार	२५
१९ शास्त्री पदार्थ फळ भावन ज्ञान	२५
२० षडुदर्शन साध्याः	२९

प्र०	पृ०
२१ व्याकरण पुरुषलक्षण	२९
२२ व्याकरणनामः	३०
२३ वेदमूर्ति	३१
२४ वेदमूर्ति चौर्य	११
२५ शास्त्रलेखन	३२
२६ दर्शन साध्य भिन्न	११
२७ अवतार बद्धताचार्य कथन	३३
२८ परमेश्वर वर्णग्रहण	३४
२९ चहुयुगी अवताराचार्यनामकथन	३५
३० चहुयुगी मार्गवरकथन	३९
३१ शंकराचार्य शिष्यदशनाम	४०
३२ पंचकृष्ण जन्मतिथीवार	४१
३३ पंचकृष्ण नाम कां ?	४२
३४ पंचकृष्ण वेषनाम	४४
३५ दर्शनप्रकाश ग्रंथनाम	४७
३६ अर्जुनविश्वरूपदर्शन	४८
३७ महात्मा शब्दः परमेश्वरे	४९
३८ संन्यासलक्षण	५०
३९ शिखासूत्रवर्णत्याग	५२
४० महात्मलक्षण	११
४१ क्षौरकर्म धर्मार्थ पापसंक्षये	५३
४२ वेदी दोन मार्ग	५४
४३ आत्मा अनात्मा भेद	५५
४४ विष्णु ४ वर्णन	११

पृ०	पृ०
४५ चातुर्वर्णी भिक्षा मद्य मांस वर्जित	५६
४६ प्रावरणजीर्णवेशग्राहकज्जलचारादी	॥
४७ मपीत प्रावरण	५७
॥ शुक्ल श्याम विभूती द्वौ	५८
४८ सप्तमाला जपार्थी	॥
४९ विकार विकल्प हिंसा विवर्जित भैक्षा	५९
५० भिक्षा याचना गति	६०
५१ न पात्र निर्देश	६१
५२ न महात्म्यारहिवासठाय	॥
५३ ऊर्ध्वमूल दंडधार्य	६२
५४ महात्मा ध्यानमती	॥
५५ ग्रंथशोधनवर्णन	६४
५६ अंकग्रामापर परमेश्वर	॥
५७ जीवदेवता ब्रह्मपरमेश्वरप्रपंचभिन्न	६५
५८ श्लोकतत्त्वरत्न	६६
५९ निर्गुणज्ञाननिरूपण परमेश्वराचें	६७
६० २ महात्मे अवर्तन	६८
६१ आचारनिर्गुण	६९
६२ देवानां श्रीकृष्णाचें स्तवन केलें	७५
६३ सकळा संदेहवर्णन	७८
६४ भक्तिज्ञानस्थितिवर्णन	८१
६५ चतुर् युगीं शकगणना	८२
६६ कलिभविष्यकथन	८३
६७ वर्णभेद	८७

(४)

प्र०	पृ०
६८ कलिस्थितिवर्णन	८९
६९ इंद्रिय अधिष्ठाने	९०
७० त्रिविधसंस्कार	९१
७१ पृथ्वीद्वीपादिवर्णन	९४
७२ शून्यगणित	११
७३ षर्वतवर्णन	९६
७४ युगरचना कालनेम	१०३
७५ गृहस्थधर्मनीति	१११
७६ उपसंहार	११६

॥ श्रीचक्रधर प्रसन्न ॥

मति रत्नाकर ग्रंथ १.

॥ प्रकरण आदिपुरुष गुरुवर्या नमन ॥

ॐ नमो आदिपुरुषोत्तमा ॥ अव्यक्ता निर्गूणा निरुपमा ॥
श्रीकृष्णनाथा मेघश्यामा । जगद्गुरु ॥ १ ॥ नमन श्रीदत्ता
परब्रम्ह अवतारा । निगमादि सकळ प्रमाणा अगोचरा ॥
मोक्षमार्ग उपदेशी प्रथम दातारा । उपकारक तूं ॥ २ ॥
तुझा जालेया वर प्रसादु । तयाचा उन्मळे अज्ञानकंदु ।
येरानाना जल्प भ्रांतीवादु । झावळें पर्जे ॥ ३ ॥ आतां
नमन प्रथम आचार्या । नागाऽर्जुनादिकां मुनिवर्या ॥ पर-
मार्थी मोक्षवेवसाया । नमन माहें ॥ ४ ॥ आतां जे मज
उपकारभूत । जे हीं उपदेशीला पर सिद्धांत । तया करूं
साष्टांग प्रणिपात । सर्व भावी ॥ ५ ॥ तयाचेनि प्रसादें
बरवा । जोयथार्थ बोध सुहावा । तो लाधला पुर्व कनवा ।
मुनि दिवाकरूं ॥ ६ ॥ तवें शिष्यें विनविलें भावें । जें
मज यथार्थ ज्ञान निरुपावें । आणि सकळ मतासीं उप-
लवावें । भ्रांती फिठावया ॥ ७ ॥ मग श्रीगुरु म्हणे
शिष्या शिरोमणी । ऐक नाना मतांची मांडणी । आणि
यथार्थ बोध श्रवणी । अवधारिजे ॥ ८ ॥

॥ प्र० २ सकळ मत संक्षिप्त उपलवणें ॥

धांडोळिलीं सकळही मते । परितिये अघवींच असती
विपरितें । नाहीं पदार्थ निर्णयो तेथें । आंति रूपें ॥ ९ ॥
तंव विनउनि पुसे शिष्य । कवणाचा कवण उपदेश ।
अन्यथास्वीं मानिती विश्वास । ते निरोपावे मज ॥ १० ॥
ऐकुनि शिष्याची विनवणी मग सांगता झाला परज्ञानी ।
म्हणें म्यां जे केली मतांतर शोधणी । ते आईक आतां
॥ ११ ॥ * ॥ जेथोनि ज्ञान तेथेंचि अज्ञान । जे शुद्ध
तेचि मळीण । नित्य मुक्त तेथेंचि बंधन । बोलती अवि-
द्येचें ॥ १२ ॥ जेथेंचि सामर्थ्य तेथेंचि दानता । आनंद
पूर्ण तेथेंचि दुःख रूपता । परी अभिमानें भरले अद्वैत
नसंढिती वादु ॥ १३ ॥ कुतर्क वाचाळपणें । जीवेश्वरा
अभेद देखणें । बोधले अन्यथा ज्ञानें । पाखाडियेजे ॥
१४ ॥ म्हणती ब्रह्माचि इच्छा वसे । अविद्या पातलें जीव-
दशे । जेवीं महदांश घटावकाशें । दिसे भिन्न ॥ १५ ॥

“ तत्त्वमासि ” इति श्रुतिः ॥

सामवेदस्य महावाक्यं । तत् । त्वं । असि ।
इति पदत्रयं ॥

॥ प्र० ३ ब्रह्मपरिणाम मत सृष्टी रचना. ॥

प्रथम तत्त्वमसी मत निर्धारू— । जाण शुद्ध चैतन्य ब्रह्म
निराकारू । तेथें इच्छा तेचि माया सोहंकारू । ते अर्ध
मातृका बोळिजे ॥ १६ ॥ तत्पदीं परमात्मा ईश्वरू । स्व-
पदीं जीवात्मा सविकारू । जो स्वबोध स्वरूपाचा विसरू ।

ते अविद्या बोलिजे ॥ १७ ॥ पूर्ण चैतन्य बोलिजे पर-
मात्मा । प्रत्यक्ष चैतन्य म्हाणिजे जीवात्मा । त्रिगुण भूत
संघातु अनात्मा । प्रपंच बोलिजे ॥ १८ ॥ अर्थ मात्रे
पासूनी तीन मात्रुका । अकार उकार मकार आईका ।
तेथें जन्म हरिहर ब्रह्मादिकां । हे ब्रह्मांड रचना ॥ १९ ॥
मुळ प्रकृती देह मात्रुका ॐ कार । परावाचा अभिमानी
सर्वेश्वर । सर्व साक्षी । अवस्था तेथींचा विस्तार । बोलिला
असे ॥ २० ॥ मायादेह तेथ रुद्र अभिमानी । पश्यंती
वाचा मकार जननी । प्रलय अवस्था तिथे स्थानी । बोलिली
असे ॥ २१ ॥ कैलास स्थान । तमोगुण आनंद भोग जाण ।
अव्यक्ता कृति देह प्रमाण । यातेंच म्हाणिजे ॥ २२ ॥
हिरण्य गर्भ देह उकार मात्रुका । विष्णु अभिमानी
मध्यमावाचा देखा । स्थिती अवस्था हे तेथींची टिका ।
बोलिली असे ॥ २३ ॥ हेंचि वैकुण्ठ स्थान । आणि
तेथेंचि सत्त्वगुण । आनंद भोगजाण । बोलत असती ॥ २४ ॥
स्थूल देह ब्रह्मा अभिमानी आईका । सृष्टी अवस्था
अकार मात्रुका । वैखरी वाचा उद्भव सकलिका । निग-
माचा तेथें ॥ २५ ॥ विराट देह ब्रह्मा अभिमानी ऐका ।
सृष्टी (उत्पत्ती) अवस्था अकार मात्रुका । वैखरी वाचा
उद्भव सकलिका । वेदाचा तेथें ॥ २६ ॥ हें सत्य-
लोक स्थान । जेथें वर्ते रजो गुण । आनंद भोगजाण ।
बोलत असती ॥ २७ ॥ उत्पत्ति स्थिती आणि संहार ।
आईका तिहीं देवाचा व्यापार । आतां सांगेन पुढिल विस्तार ।
जीवात्मयाचा ॥ २८ ॥

॥ प्र० ४ जीवात्मा विस्तार ॥

महाकारण देह बोलिजे प्रथम । तेथेंचि प्रत्यगात्मा
 अभिमानी उत्तम । तुर्या अवस्था तेथें विश्राम । परवाचेचा
 ॥ २९ ॥ कारणदेह प्राज्ञ अभिमानी । सुपुती अवस्था
 तिये स्थानी । मन्त्र मन्त्रा निर्धारुनी । पश्यंती वाचा ॥
 ३० ॥ हेंचि हृदयस्थान । येथें बोलिजे तमो गुण । आनंद
 भोग जाण । प्रतिष्ठिती ॥ ३१ ॥ लिंगदेह अवस्था
 बोलिजे स्वप्न । तै जस अभिमानी वाचा मध्यमा जाण ।
 उकार मातृका हे कारण । बोलिलें असें ॥ ३२ ॥
 येथेंचि कंठस्थान । प्रतिष्ठिती सस्वगुण प्रविचिक्त ? भोग
 जाण । बोलत असती ॥ ३३ ॥ स्थूलदेह अभिमानी
 विश्वतेथींचा । जागृती अवस्था वैखरी वाचा । अकार
 मातृका हा आवाका स्थूल देहाचा जाणावा श्रोती ॥ ३४ ॥
 येथें बोलिजे नेत्रस्थान । तथ प्रतिष्ठिला रजो गुण । स्थूल
 भोग जाण । अश्रय साक्षी ॥ ३५ ॥ हे तत्पदाची । उभा-
 वणी अष्ट देहांची । सांगितली पंचकरणीची । विस्तारू-
 निया ॥ ३६ ॥

॥ ५ प्रकरण पिंड रचना ज्ञान ॥

आतां सांगो पिंड रचना । जे त्रिविध पंचकाची विव-
 चना । कवणा पासा व कवणा । विस्तार जाला ॥ ३७ ॥
 सात्विक अहंकारा पासूनि देखा । जन्मक्षाले अंतःकर्ण
 पंचका । अकळीत वाणी बोलिली ऐका । विस्तारुहा ॥ ३८ ॥
 मन बुद्धि चित्त अहंकार । अंतःकरण सर्व व्यापार । येथें
 चिद्धारें विवेक साचार आत्मयासी ॥ ३९ ॥ राजस अहंकारा-

पासूनि इंद्रिय पंचक । श्रवण घ्राणः चक्षू रसना त्वक् ।
 रस रूप गंध आळाप पूर्वक । हे विषय पांच ॥ ४० ॥
 वाचा पाणी आणि चरण । उपस्थेन्द्रिय आणि गुदस्थान ।
 या इंद्रयांचे देहीं वर्तन । सुष्ट दुष्ट कर्मे ॥ ४१ ॥ व्यान
 उदान आणि समान । प्राण आणि आपान । हे पंचविधि
 वायु रजो गुण । प्रसवता झाला ॥ ४२ ॥ श्रवणादि ज्ञान
 इंद्रिये पांच । वाचादि कर्मेन्द्रिये साच । व्यानादि वायु
 पांच । रजादि उद्भव जणा ॥ ४३ ॥ तामस अहंकार
 म्हणजे तमोर्मी । हे भूत पंचकाची जन्म भूमी । तयाचा
 प्रकाश सांगेन मी । विस्तारूनिया ॥ ४४ ॥ पहिले विषय
 पंचक । सांगितले रस रूपादिक । ते तामस अहंकार
 उदादक । जाणवे पै ॥ ४५ ॥ तामस अहंकारापासाव
 आकाश झाले । आकाश वायु प्रसवले । वायुपासाव तेज
 जन्मले । प्रकाशरूप ॥ ४६ ॥ तेजापासाव आप जाणा ।
 आपा पासाव पृथ्वीरचना । ऐसी पांच भूते पंचविसगुणा ।
 विस्तारिती ॥ ४७ ॥

प्रकरण ६ अस्थि मांस लाल मुत्र क्षुधा
 तृषादि वर्णन ॥

॥ श्लोक ॥

॥ अस्थि मांसं च नाडीका त्वग्रोमणी तथैव च ॥
 ॥ पृथिव्याश्च गुणाः पंच ब्रह्मज्ञानेन चोच्यते ॥१॥

एका अस्थि मांस आणि त्वचा । रोमनाडी अंश
 पृथ्वीचा । अवस्था (स्थान वर्ण मुख) आहार तेथीचा

स्वादु सागेन ॥ ४८ ॥ वर्णं पिवळा घर स्वाधिष्ठानं । मुख
जिह्वां प्राण स्वादुगोडजाण । आहार गंध हे तेथची स्खूण ।
बोलिली असें ॥ ४९ ॥

“ श्लोक ”

॥ शुक्रशोणितस्वेदाश्च मूत्रं लाला तथैव च ॥
॥ अपां पंच गुणाश्चैते ब्रह्मज्ञानेन चोच्यते ॥ २ ॥

लाल मूत्र आणि शुक्र शोणित ॥ निस्वेद हे आपाचे
गुण बोलिजेत ॥ घर नाभी (लिंगस्थान) वर्ण श्वेत ।
मुख उपस्थ बोलिजे (जिह्वा) ॥ ५० ॥ स्वादु क्षार
आहार मैथुन । येथून झाले आपाचे व्याख्यान । आतां
सागेन तेजाचे गुण विस्तारुनि ॥ ५१ ॥

“ श्लोक ”

निद्रा क्षुधा तथा तृष्णा चालस्यं मैथुनं च वै ॥
तेजोगुणाश्च ते पंच ब्रह्मज्ञानेन चोच्यते ॥ ३ ॥

क्षुधा तृष्णा उष्ण निद्रालस्य । वात कांती हा तेजाचा
अंश । वर्ण रक्ताचा असे वास । हृदय (नाभी) स्थानी
॥ ५२ ॥ मुखनेत्र देखणे बोलिजे आहार । स्वादु
तिखट हा तेजाचा व्यापार । आतां सांगो पुढिल विस्तार ।
वायुतत्वाचा ॥ ५३ ॥

॥ प्र० ७ वायुतत्त्व रागलज्जाभयादी वर्णन ॥

“ श्लोक ”

आकुंचनप्रसरणे रोधनं धूनधावने ॥

वायोः पंच गुणाश्चैते ब्रह्मज्ञानेन चोच्यते ॥ ४ ॥

ख
।

धावणें चळणें आणि संकोचणें । प्रसरणें आणि निरीधणें ।
हे वायुतत्त्वाचे गुण जाणें ॥ निर्धारिणी ॥ ५४ ॥ घर कंठ
(हृदय) स्थान वर्ण निळ । मुख त्वचा नासिक स्वादु
अम्ल । आहार परीमळ (स्पर्शमूळ) बोलिला असे ॥ ५५ ॥

“ श्लोक ”

॥
चे
।
र
तां

रामद्वेषौ तथा लज्जा भयमोहौ भयावहौ ॥
नभोगुणाश्च वै पंच ब्रह्मज्ञानेन चोच्यते ॥ ५ ॥

राम लज्जा आणि भय द्वेष उद्देश । मोह हा आका-
शाचा अंश । तयाचा असे रहिवास । ललहाट (कंठ)
प्रदेशी ॥ ५६ ॥ मुख श्रवण आहार ऐकणें । वर्ण काळा
स्वादु कटु जाणें । हे आकाश तत्त्वांचीं लक्षणें । बोलिलें
असती ॥ ५७ ॥ ऐका महद्भूताचे हतयार । उधीये ?
फरश अंकुश निरंतर आपाची सुरी सविकार । तेजाचा
भाला ॥ ५८ ॥ वायुचे खाडे ओडन । आकाशा निय-
मिला बाण । हे अनिल पुराणीची खूण । बोलिली असे
॥ ५९ ॥ “ इति अनल पुराणें ”

वा
नीं
दु
॥

आप निजे, ‘ पृथ्वी बोले, । तेज देखे, ‘ वायू चाले, ।
आकाश जागे, ‘ ऐकोनि डोले । आपुला ठाई ॥ ६० ॥
आतां सागेन आणिक विचारू । देही दशनाम
उच्चारू । यांचीं घरे पृथक् पृथक् व्यापारू । साक्षरें
निर्धारू बोलिला असे ॥ ६१ ॥

“ श्लोक ”

॥

प्राणोऽपानः समानश्चोदानव्यानौ च वायवः ॥
नागश्च कूर्मः कृकलो देवदत्तश्चनंजयौ ॥ ६ ॥

प्राण व्यान आणि आपान । उदान देहीं व्यापक समान ।
नाग कूर्म कृकर । (किलकिली) देवदत्त धनंजय । दशप्राण
हे ॥ ६२ ॥

“ श्लोक ”

हृदि प्राणो गुदेऽथानः समानो नाभिसंस्थितः ॥
उदानः कण्ठदेशस्थो व्यानः सर्वशरीरगः ॥ ७ ॥
कर्णे नागोक्षिण कूर्मश्च कृकरो हस्तयोस्तथा ॥
मुखस्थो देवदत्तश्च पृष्ठदेशे धनंजयः ॥ ८ ॥

“ तथा चान्ये तु ”

घोषे धनंजयो ज्ञेयः क्रंदने कृकरस्तथा ॥
जृम्भायां देवदत्तश्च उद्गारे नागनामकः ॥ ९ ॥
उन्मीलने भवेत्कूर्मो दशैवं मारुताः स्थिताः ॥ १० ॥

प्राण हृदयीं जाणिजे । व्यान सर्व शरीरीं म्हणिजे ।
आपान गुदस्थानीं बोलिजे । उदान तो कंठीं ॥ ६३ ॥
समान नाभिस्थानीं । नाग बोलिजे कर्णीं । कूर्म नेत्री प्रति-
ष्ठुनी । कृकर दोहीं हातीं ॥ ६४ ॥ देवदत्त मुखीं अवधारी ।
धनंजयो पुष्टीं सपरिवारी । हीं दशवायु घरें दोहा भीतरी ।
आणि व्यापार आईका ॥ ६५ ॥

॥ प्र० ८ दशवायु व्यापार मत वर्णन ॥

प्राण श्वासोच्छ्वासीं येरझार करी । आणि व्यापारी
अन्नोदक आहारी । व्यान रसधातू तेणें शरीरीं । पुष्टी दिसे
॥ ६६ ॥ आपाणें मळ मूत्र सारणें । उदानें देहांतकाळीं

प्रगट होणें । समानें सर्व संधीं बैसणें । लवती हात पाय
॥ ६७ ॥ नागवसें तालुका कमळीं । कूर्मदृष्टी न्याहाळी ।
कुकल कर्णक मंडळी । लुब्ध जाहाला ॥ ६८ ॥ देवदत्त
मुखा माजी असे । धनंजयोनाकी वसे । हे पांचही पवन
ऐसे ब्रम्हांडीं असती ॥ ६९ ॥ जांभई देवदत्ताची देकर
नागाचा । कृकरी उचकी हास्यनाद रुदनाचा ॥ धनंजय
व्यापार शिकेचा । बोलिला असे ॥ ७० ॥ अंगमेडा
व्यापार कूर्मप्रचयो । ऐसे बोलिले असती दशवायु । हा
समग्र बोलाचासमचयो । पिंड ज्ञान बोलिजे ॥ ७१ ॥

दुसरें मत । जांभई नागाची देकुर कूर्माचा । कृकरउ-
चकी नाद रुदनाचा । देवदत्ती व्यापार शिकेचा । बोलिला
असे ॥ ७२ ॥

॥ मत तिसरें ॥

जांभई देवदत्ताची । शिक धनंजयाची । कुकले हस्य
रुदनाची । स्थिती बोलिली असे ॥ ७३ ॥ नाग पाचान
गिंविशी । कूर्म उलमळी नेत्रासी । दशपवनाची करणी ऐसी ।
जाणिजे पै ॥ ७४ ॥ कुकल आकाशाचा । नाग वायुचा
कूर्म तेजाचा । देवदत्त आपाचा । पृथ्वीचा धनंजय ॥ ७५ ॥

ऐसी हे प्राण सांखळी । वर्तत असे जीव देहाचे भेळी ।
आणि प्राणे विण कवणें काळी । जीव भाव न दिसे
॥ ७६ ॥ ऐसिया राचिलेया प्रपंचा स्थूळा सांगितलेया
शाखा तत्त्वे (साक्षीत्वे) कळा । या संसार प्रपंच वृक्षाचा
निर्वाळा । प्रणव बीजा पासोनी ॥ ७७ ॥ असो हें व्याख्यान
पिंड निष्पत्तीचें । म्या देखणें सांगितलें अवरीचें । परमग-

वद्वचनविनासाचें । काहीं मानूच नये ॥ ७८ ॥ काजें देवें
निरोपिला तत्त्वयोग । छत्तिसा विभागे क्षेत्र संयोग । हें
जाणे तो क्षेत्रज्ञ बोलिजे चांगु । येर मूढ मतीचा ॥ ७९ ॥

॥ श्लोक ॥

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ॥
अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ११ ॥
महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ॥
इंद्रियाणि दशैकं च पंच चोद्रियगोचराः ॥ १२ ॥
इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ॥
एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतं ॥ १३ ॥

पृथ्वी तेज वायु जीवन । आकाश बुद्धि अहंकार मन ।
हे भिन्न प्रकृति समान । आष्टधा बोलिली ॥ ८० ॥ येचिं
पंच महाभूतें जाण । चित्त अहंकार बुद्धी मन । दश
इंद्रिये विस्तारून । प्रथमचि सांगितली ॥ ८१ ॥ दश
इंद्रियांचे विषय दश । आणि इच्छा सुख द्वेष । संघात
चेतनाधृती हे छत्तीस । विभाग जाण ॥ ८२ ॥ ऐसे विकारे
सहीत । संक्षेपें सांगितलें क्षेत्र । याचा विस्तारु समस्त ।
जाणावा गुरुमुखें ॥ ८३ ॥

॥ श्लोक ॥

गत्युक्त्युत्सर्गशिल्पादिकर्मायतनसिद्धयः ॥ १४ ॥

पादाची गती वाचेची उक्ती चांग । गुदशिष्णा मळ मूत्र
उत्सर्गें भोग । हाताचें ग्रहण त्याग । एवं कर्मांद्रियाचे
विषय ॥ ८४ ॥

॥ श्लोक ॥

अधःशून्यं मध्यशून्यमंत्यशून्यमतीतकं ॥

पंचमं शुद्धचैतन्यमशून्यमपि तत्स्मृतम् ॥ १५ ॥

अधः शून्य आणि मध्य शून्य । उर्ध्व शून्य आणि चतुर्थ शून्य । शुद्ध चैतन्य ते पांचवें शून्ये । तेनिः शून्य शून्य बोलिजे ॥ ८५ ॥ अधः शून्य बोलिजे अकारू । मध्य शून्य बोलिजे उकारू । उर्ध्व शून्य म्हाणिजे मकारू । उँकार चौथें शून्य ॥ ८६ ॥ ये महाशून्य बोलिलीं चतुर्विध । आणिके चार पिंडीचीं जाण प्रसिद्ध । पिंडीचे तेतू आईके चित्तें सावध । गुरु पुत्रा पै ॥ ८७ ॥

॥ श्लोक ॥

अधःशून्यं मनोज्ञेयमूर्ध्वशून्यं तु मारुतः ॥

मध्यशून्यं तु जीवात्मा ब्रह्मशून्यं चतुर्थकं ॥ १६ ॥

अधः शून्य जाणिजे मन चंचळ । उर्ध्वशून्य पवन ते सर्व बळ । मध्यशून्य जीव चौथें केवळ । अब्रह्म जाणा ॥ ८८ ॥ या चहुं शून्याहुनि परीतें । शुद्ध ब्रह्म स्वरूप जाणिजे निरुतें । तेंथ शून्य हा शब्दाचि न वर्ते । अनंत म्हणोनियां ॥ ८९ ॥

॥ प्र० ९ तार्कीकमत. ॥

आणिक एक तार्कीकांचें मत । उँकारावर तीन शून्य बोलत । परी तीं जाणावीं जीवकृत । प्रमाण नव्हे ॥ ९० ॥ हे तत्त्व मस्यादि महावाक्यें । जाणितल्या जीवेश्वरा ऐक्य ।

प्रणव बीज गुण त्रिपंचके । तें पंची कर्ण बोलिजे ॥९१॥
 म्हणती ब्रह्मसागरी तरंग उमटले । ते निज स्वरूपातें विसरले ।
 अविद्या संगें जीवत्व पातले । देहादिकीं ॥९२॥ जें होय
 ज्ञानसूर्याचा प्रकाश । तेंचि बोलिजे अविद्या तमाचा नाश ।
 शुद्धांश जालेया ब्रम्ही संरसू । तो ऐक्य भाव बोलिजे
 ॥९३॥ परी येथें आक्षेप असे आईका । रजकदाचित्त
 इच्छा होय व्यापका । तरी मागुतेया जीव लोका येणें
 लागेकीं ॥९४॥ हे केवी घडे ऐसे म्हाणिजे तरी पूर्वीची
 उपनली कवणे काजे । तिये इच्छे ते नेम करी दुजे । कवण
 असें ॥९५॥ काजे जो मोक्ष पाविजे ज्ञानथळें । तें ब्रह्म
 प्रपंची मैळे । तरी यातेंचि ठेवावें वेगळें । कवणें ठाई ॥९६॥

श्रुती

शुद्धोऽहं बुद्धोऽहं नित्यमुक्तोऽहं स्वभाव-
 हितोऽहमिति ॥

ब्रह्म शुद्ध बुद्ध नित्यमुक्त आणि गहन । जीव अविद्या-
 युक्त सर्व मळीं मळीण । तर जीव ब्रम्ह सलक्षण । कवणें
 गुणेंघडें ॥९७॥ आणि एक आक्षेप अदधारा । शुद्ध
 ब्रम्ह अविद्ये केथारा । बुद्ध वस्तु तरके असे संसार ।
 अज्ञान बीज ॥९८॥ ह्मणोनिही अवधी फसवण ।
 जीवासी बाउगीच नागवण । काईसा उपदेश काईसें आच-
 रण । गुरू शिष्याचें ॥९९॥ सायासे जोडावा एकादा
 गुरू । मग पुसावा तरणो पाय विचारु । तेणें ही न पारुखे
 संसार । तरी हे कुडें मत ॥१००॥ हेन देखीजे आक्षेप
 अडणी । तरी कारिगावें उपदेश अडचणी । परी पडिले

असती अभिमानी । नसंखिती बाहु ॥१०१॥ जरी जीवासि
संसार लटीकातरी उपाव कैसा साच निका । गुरुशिष्या
संवाद ज्ञान टीका । काई करावें ॥ १०२ ॥ असोहे आक्षेप
पुर्वणी । आतां कांहीं बोलें अपूर्व वाणी । जीव ब्रह्मा
अनादि पदार्थ दोन्ही । वस्तु विवेक ॥१०३॥

॥ प्र० १० जीव ब्रह्म अनादी आणि भिन्न ॥

जीवो ब्रह्म तथा विद्या संबन्धः सवि भागकः ॥

चिद चिद ग्रन्थ्यहंकारः षडस्माकमनादयः ॥१७॥

यथार्थ निर्णय आईका आतां । ब्रम्हर्ते जीव नव्हे सर्वथा ।
तयासी संसारबाधा बोलता । दूषण असे ॥ १०४ ॥ जीव
ब्रम्ह अविद्या आणि चैतन्य । चित्ग्रंथी अहंकार साही
अनादि भिन्न । संबंध असोनि विभाग जाण । ऐसे वेदांत
सिध्दांती ॥ १०५ ॥

॥ श्लोक ॥

आत्मानमन्यं च स वेद विद्वान् ॥

न पिप्पलादौ नतु पिप्पलादः ॥

योऽविद्याया युक् सुत नित्यबद्धः ॥

विद्यामयोन्यः सतु नित्यमुक्तः ॥ १८ ॥

जीव अज्ञान अविद्यायुक्त समळ । ईश्वर शुद्ध बुद्ध नित्य
मुक्त केवळ । आनंद पूर्ण ज्ञान देऊनि करी निर्मळ
जीवात्मयातें ॥ १०६ ॥ जीवहा पदार्थ आनादिचा ।

अविद्या वर्तमान मुळींचा । जैसा कलंक लोह धातूचा
स्वयंभू असे ॥ १०७ ॥ जरी होय परेशाचा संयोग ।
तरी निवर्ते गंधिकाळिमा डागु । तैसा जीव लाधलेया
ज्ञानयोग । ब्रम्हानंदासि योग्य होय ॥ १०८ ॥

जैसे भिंगुरटीचें कारण । आपण स्वरूपें असतां भिन्न ।
कीटकीये केले समलक्षण । आपुलेनि गुणें ॥ १०९ ॥
तैसा परमेश्वर निराकार निर्गुण । परोपकारे अवतरे आपण ।
ज्ञान देऊनि करी जीवोद्धारण । परी स्वरूपें भिन्न असें
॥ ११० ॥ जैसे नीर क्षीर मिसळलें । तें क्षीर ऐसें
नांव पावले । पर राजहंसें वेगलें देखिलें । स्वरूप दोहीचें
॥ १११ ॥ तैसें ज्ञानें जीव ब्रह्मातें पावे । त्या ब्रह्मीचे
गुण येती आधवं । परतो वस्तुवें ब्रह्म नव्हे । तेथ पावोनि
उरी ॥ ११२ ॥ असो हें साध्य प्रकरण व्युत्पत्ती ।
सांगो साधन रहित पदार्थ स्थिती । जीव बांधले असती
प्रकृती । निरंतर देखा ॥ ११३ ॥

॥ प्र० ११ पुरुष लक्षण ब्रह्मस्वरूप निर्वच ॥

“ गीतासु ”

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्वद्यनादी उभावपि ॥

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥

प्रकृती पुरुषाचें लक्षण । हे उभय अनादीचे जाण ।
प्रकृती तें संभव स्थान । विकार गुणाचें ॥ ११४ ॥
प्रकृतीते माया स्वरूप नित्य । पुरुष शब्दें जीवपदार्थ

सत्य । हेँ ज्ञान जाणावें दैवकृत । अध्याय तेरावा ॥ ११ ॥

॥ गीतायां ॥

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकां ॥

कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहं ॥ २० ॥

कल्पादौ माझी प्रकृती इच्छा कुंतीनंदना ॥ माया जीवातें
सृजी करुनि फळ रचना ॥ तेचि कल्पक्षई मागुतें पावती
पूर्व स्थाना । माझीये मायेतें ॥ ११६ ॥

“ गीतासु ”

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृतिजान्गुणान् ॥

कारणं गुणसंगोस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥

ऐसे यातायांत नित्य भ्रमणी । भजति प्रकृती जनिता
गुणी । भोगिती संतासत योनि सुख दुःखातें ॥ ११७ ॥
असो हे जीव स्वरूपज्ञान । सांगो ब्रम्हस्वरूप निर्वचन ।
जें सर्व पदार्थांति व्यापून । अतीत असें ॥ ११८ ॥ तरी
जें शुद्ध बुद्ध नित्य मुक्त । सर्वज्ञ सर्वासी अव्यक्त ।
आणि तयाची सरी विषयभोक्त । जीव केवीं पावे ॥ ११९ ॥
जैसें ठेकुणा नावें वाणीया । तो दुःख दे सकळ प्राणिया
ते विचित्रा केणीया (सामान) । काई ग्राहीक होय
॥ १२० ॥ नातरी शूनिया नावे मोगरा । तो नेवोनये
देवद्वारा । तेणें माळीणीचा हारा । काई साजरा दिसे भांगी
नांव तुळस पत्री । ऐसे बोलती आगम मंत्री । परि तियेते
नसेविती श्रोत्री । ब्राह्मण जे ॥ १२१ ॥ मद्यानांम

शिवरसु । ऐसा शाक्त्याचा उपदेशु । परी तयाचा न
 धरिती विश्वासु । शुची मंत जे ॥ १२३ ॥ हळदी नावे
 भांडार । तयाचे करु नयेता आळंकार । तयासी धनवंत
 कुबेर । केवीं उपमी जें ॥ १२४ ॥ शंखाचे करुनि हार ।
 जोगिनी मिरवती साविकार । परी तयातें देखूनि राजकुमर ।
 भाळती ना ॥ १२५ ॥

प्र० अद्वैत निषेध षड्गुण ईश्वर वर्णन.

तैसी अद्वैत शब्दरचना । जिवासी ठेविती ब्रह्माची
 नामना । जीव नित्य भोगित असे यातना । गर्भवासु
 ॥ १२६ ॥ जो सदा विषयीं रत । नाना निरयीं पचत ।
 तयासी केवी उपमीजत । परब्रह्म तें ॥ १२७ ॥ जरी
 उपदेश गुरुवचनें । सोहंपतीति तूंचि ब्रह्म म्हणे । परी
 साम्य आपुला ठाई तिये लक्षणें । ओळखावी कीं ॥ १२८ ॥
 अहो ब्रह्म स्वरूपाची आगाध दैवी । जरी अशें एके वर्तती
 जीवीं । तरीं दारुण दुःखार्मीं नानाभवीं । हा का
 पचिजता ॥ १२९ ॥

श्लोक.

समश्चैव स्वतंत्रश्च निरपेक्षश्च निर्गुणः

सर्वज्ञस्तत्त्वकामश्च षड्गुणाएतईश्वरे ॥ २२ ॥

सम आणि स्वतंत्रपण । निरपेक्ष आणि निर्गुण ।
 तत्त्वकाम आणि सर्वज्ञ । ऐसा षड्गुण ईश्वर ॥ १३० ॥
 ईश्वरीं षड्गुण समृद्धि सदा ॥ आणि वियोग नाही

परमानंदा ॥ तथा अनंतासी मर्यादा । बोलैंचि नये
॥ १३१ ॥ जो सृष्टि संहारी समर्थ ॥ जीवोद्धरणी
प्रशक्तु ॥ तोप्रपंची अविभक्तु ॥ केवीं होय ॥ १३२ ॥

“ गीतायां ”

यस्मात् क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ॥

अतोस्मि लोके वेदेव प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ २३ ॥

जोक्षरा अतीत ॥ पुरुषोत्तम नाम विख्यात ॥ ऐसा
वेदपुराणीं पढिजत ॥ पुराण पुरुष ॥ १३३ ॥ क्षरतेचिदांश
क्षरला भुर्ती ॥ अक्षर (पुराण) ब्रम्ह कूटस्थानी मुक्ती ॥ या दोही
पुरुषाच्या व्यावृती ॥ तो पुरुषोत्तम ॥ १३४ ॥ ऐसा पदार्थ
भेद असतां ॥ एक ऐसैं केवीं आलें चिता ॥ पर सोहंभावे
भरले अद्वैता ॥ नसंडिती वाद ॥ १३५ ॥ परी अभि-
मानाचेनिसले ॥ आक्षेप न देखती आंधळे । ते परमार्था
कवर्णायें वेळे । पालनव्हती ॥ १३६ ॥ आसोहैं अभेद
खंडण । बोलों गुणातीत तत्त्वार्थ ज्ञान ॥ ते जिये पुरुषी
वर्तमान ॥ ते लक्षण आईका ॥ १३७ ॥

गीतायां

अमानित्वमदंभित्वमहिंसाक्षांतिरार्जवं ॥

आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ २४ ॥

इंद्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एवच ॥

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनं ॥ २५ ॥

असक्तिरनभिष्वंगः पुत्रदारगृहादिषु ॥
 नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ २६ ॥
 मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ॥
 विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसादि ॥ २७ ॥
 अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनं ॥
 एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ २८ ॥

अमानि त्वादि चिन्हीं ॥ ओळखावा तत्त्व ज्ञानी ।
 याचेनि अन्य थवें काहाणी ॥ त्रिफळ बोला ॥ १३८ ॥
 इंद्रियार्था विराम नाही अहंकार ॥ जन्म मृत्यु जराव्याधी
 इत्यादि प्रकार ॥ नाना दुःख दोषाचे निरंतर ॥ अवलोकन
 तथा ॥ १३९ ॥ स्त्री पुत्र गृहादिकाचे ठाई ॥ लागले
 पर्णे ममता नाही ॥ इष्टा निष्टाचे विषयी ॥ सम चित्त सदा
 ॥ १४० ॥ माझे ठाई अनन्य भक्ती ॥ व्यभिचार नाही
 कव्हणें युक्ती ॥ ईश्वरोक्त निर्मळ देश सेवन अति । अन्य
 जनची ॥ १४१ ॥ अध्यात्म ज्ञान नित्यता । तत्त्व ज्ञानार्थ
 दर्शन होय पात्रता । यातें ज्ञान बोलिजे पार्था । अज्ञान
 विपर्याये ॥ १४२ ॥ असो हें पाचां पुरुषांचें लक्षण ।
 सगेल दर्शन भेद व्याख्यान । जे श्रुती पंथ मूळ प्रवर्तन ।
 बोलिला असे ॥ १४३ ॥

॥ प्र० १३ शास्त्र आचार्ये वाद षड्प्रमाण कथन ॥

“ श्रुति ”

भेदाभेदौ अनीश्वरवादश्च इत्येवं सिद्धान्तास्त्रयः ॥ २९ ॥

भेद अभेद कर्मवादः। हा सिद्धांत तथाचा भेद। ह्येणोनि दर्शनासी विसंवाद। पडिला असे ॥ १४४ ॥

वेदान्तं चैव सांख्यं च न्यायं वैशेषिकं तथा ॥

भाट्टं प्रभाकरं चैव षडेतद् (वंद) र्शनानिच ॥३०॥

चिंतामणिः पक्षभेदो नैयायिकमतेऽस्ति वै ॥

चार्वाकसांख्ये वेदान्ते मीमांसाभाट्टयोस्तथा ॥३१॥

वेदांत आणि सांख्य ॥ न्याय आणि वैशेषिक ॥ भाट्ट्य प्रभाकर हे षष्टक ॥ दर्शनांचें ॥ १४५ ॥ सांख्य आणि वेदांत मती ॥ सोहं प्रातीति धरूनि चिती ॥ परिणाम विवर्त सिद्धांती ॥ अद्वैत प्रतिष्ठिलें ॥ १४६ ॥ न्याय आणि वैशेषिक ॥ म्हणति जीवेश्वर नव्हती। एक हा अनादिचा वस्तु विवेक। बोलिला असे ॥ १४७ ॥ भाट्ट्य आणि प्रभाकर ॥ म्हणती कर्म चि तारक ईश्वर ॥ हा दो दो दर्शनाचा निद्धार ॥ बोलिला असे ॥ १४८ ॥ सांख्याचाकर्ता मुनी कपिल सिद्ध ॥ तो म्हणे ब्रह्म परिणामोनि जालें बुद्ध ॥ इच्छा वसे प्रपंचा कार नानाविध ॥ भासत असे ॥ १४९ ॥ वेदांतभाष्य शास्त्र शंकराचार्यें केलें ॥ तो म्हणें ब्रह्म नाहीं परिणामलें ॥ अविद्या रूपें प्रतिबिंबलें ॥ दर्पणी रूप जैसें ॥ १५० ॥ हा वृथा भास माया मृगजळ ॥ तेथ तरंगवत् जीवजात सकळ ॥ अथवा दिसे जैसे अभाळ व्योम पोटी ॥ १५१ ॥ गौतमु आणि गंगेसी दोन्ही ॥ न्यायिक वैशेषिक दर्शनी ॥ जीव स्वरूपी भेद प्रतिष्ठुनि ॥ सुभाष्य केलें ॥ १५२ ॥ भाट्ट्य दर्शन भट्टाचार्यें केलें ॥ प्रभाकर प्रभाचार्यें कथिलें ॥ कर्माचि तारक समर्थिले। उभय वर्गी ॥ १५३ ॥

भट्टाचार्ये केलें स्वपक्ष संस्थापन । प्रभाकरें केलें परपक्ष
उच्छेदन । आक्षेप देखूनि दर्शन । भिन्न प्रवर्तलें असे
॥ १५४ ॥ चिंतामणी पक्षभेदे वैशेषिक न्यायिकांचा ।
मीमांसा भाट्ट प्रभाकरां साचा । चार्वाक वेदांत सांख्य
वाचा । बोलिली वाद निरसुनी ॥ १५५ ॥ ऐसेही बोलि-
जती साहीं दर्शने । यार्तेचि म्हणजती पदु प्रमाणें ।
याची विभक्ती जो जाणें । तो ज्ञाता बोलिजे ॥ १५६ ॥ हें
त्रिगुणात्मक ज्ञान । वेदयाचें जन्मस्थान । येणें न पारखे
भ्रमण । मायिक म्हणोनि ॥ १५७ ॥

“ गीतायां ”

त्रैगुण्यविषया वेदानिस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ॥

निर्द्वंद्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ ३२ ॥

सत्त्वरजतमात्मक । वेदवादअसती अनेक । म्हणोनि
निर्गुण होऊनि वेदादिक । धर्मसांडी ॥ १५८ ॥ द्वंदादिकी
रहीत । जो ईश्वराज्ञा पाळीत । सदासुखिया सत्त्ववंत । न
करी चिंता योग क्षेम ॥ १५९ ॥

“ तथाच भागवते ”

एवं पृष्ठो महादेवः स्वयंभूर्भूतभावनः

ध्यायमानः प्रश्नबीजं नाभ्यपद्यतकर्मधीः ॥ ३३ ॥

प्रश्नपारं तितीर्षुश्च सदेवो मामर्चितयत् ॥

तस्याहं हंसरूपेण सकाशमगमंतदा ॥ ३४ ॥

ब्रम्हयापासूनी वेदविस्तारू ॥ परीतो नेणे वस्तु निरर्धारू

म्हणोनि नव्हेचि परिहारू ॥ प्रश्नोत्तराचा ॥ १६० ॥
 याचि कारणें सनकादिकीं ॥ प्रश्न पुसिला अवसरी एकीं ॥
 तव तो बुडाला महा उदकीं ॥ संदेहाचें ॥ १६१ ॥
 तयाचें होवावयातरण ॥ ब्रह्मा जालाध्याये मान ॥ मग
 हंसरूपें अवतरण । देवें केलें ॥ १६२ ॥ तो ज्ञान योग
 गोप्या अति सपुर । लाधल्यातरिजे भवसागर । जें जीवासी
 कृपा करील । श्रीसर्वेश्वर तोंचि जोडेतो ॥ १६३ ॥ प्र०
 अगम भेद षट्चक्र मालिका । असो हा शास्त्र निर्धार ऐका ।
 तो बोलिला असे मती प्रमाणिका । आतां सांगेन षट्चक्र
 मालिका । आगम भेद मते ॥ १६४ ॥

“ अजपायां ”

आधारे लिंगनाभौ प्रगटितहृदये तालुमूले ललाटे ।
 द्वे पत्रे षोडशारेः द्विदशदलयुते द्वादशार्धे चतुष्के ॥
 वासान्ते बालमध्ये ढफकठसहिते कण्ठदेशेस्वराणां ॥
 अस्त्वन्ते हंक्षतत्वं सकलदलगतं योगमार्गे प्रसिद्धं
 ॥ ३५ ॥

“ पाठान्तरे ”

हंक्षतत्वार्थयुक्तं सकलदलयुतं वर्णरूपं नमामि ।
 तावत्प्रमोदते स्वर्गे यावत्पुण्यं समाप्यते ॥ क्षीणपु-
 ण्यः पतत्यवर्गनिच्छन् कालचोदितः ॥ ३६ ॥
 आधार चक्र गुदस्थानी रक्तता । सिद्धशक्ती गणेश
 देवता । ईंद्र ऋषी चतुर्वल अवस्था । जप सहा शर्ते

॥ १६५ ॥ स्वाधिष्ठान लिंगस्थानीं पीत वर्ण । अक्रषी
 ब्रह्मदेव आपण । षडुदळीं सावित्री शक्ती अवस्था स्मरण
 पूजासाहासहस्र ॥ १६६ ॥ मनपूर चक्रनाभिस्थानीं वर्ण
 निळा । विष्णूदेवता आणि शक्ती कमळा ॥ वायो ऋषी-
 माजी दश दळा ॥ जपुसाहासहस्र ॥ १६७ ॥ अनुहात-
 चक्र गौर वर्ण हृदयस्थानीं । उमाशक्ती देवता पिनाक
 पाणी । सूर्य ऋषी शोभाद्वादशदळा मणीं । जपुसहस्र
 साहा ॥ १६८ ॥ विशुद्धि चक्र श्वेत शुभ वर्ण । कंठस्थानीं
 तेथें जीव देवता अविद्या शक्ती जाण । चंद्र ऋषी
 षोडशदळींस्मरण । जपुसहस्र एकु अभीचक्रज्योति पीतवर्ण
 भ्रवांतरीं । ज्ञानचक्र मायाशक्ती हंसऋषी अवधारी । परम-
 हस देवता तया द्विपत्रीं । जपु एक सहस्र ॥ १७० ॥
 सहस्रदळ ब्रह्मरंघ्रीं निरधारिता । गुरू देवऋषी परमात्मा
 देवता । ज्ञानशक्ती तेथ ऊर्ध्वद्वारे संचरता । पवन कुंठे
 ॥ १७१ ॥ सहस्र दळ तें अहंकाराचें मूळ । अनेक वर्ण
 नानाध्वनी बहळ । सहस्र एक जपु सोहं बीज केवळ ।
 तें गुरुस्थान म्हणिजे ॥ १७२ ॥ 'वं' पासूनि चारी 'सं'
 ये अक्षरें जाणावीं आधारीं । 'वं' पासूनि 'लं' भीतरीं ।
 हे स्वाधिष्ठानीं ॥ १७३ ॥ 'डं' पासूनि 'फं' पर्यंत जाणा ।
 मणिपुरीं अक्षरांची गणना । 'कं' पासूनि 'ठं' अक्षर ना-
 मना । अनुहातचक्रीं ॥ १७४ ॥ ॐ (अं पासून अः
 पर्यंत पांच वेगळी करूनी । ये अक्षरें बोलावी कंठस्थानीं ।
 द्विदळीं हं क्षं ये दोन्ही । उरलीं दोन ते बीज ॥ १७५ ॥
 हे एकंदर वाचन वाचन अक्षरीं बीज । तयातें सोहं शब्द
 हा मंत्र निज । एकविससहस्र सहा शतें जप सहज ।

श्वासोच्छ्वासी ॥ १७६ ॥ हे अजपा माल घटु चक्रांची ।
 साधिलिया प्राप्ती बोलिजे पिंडाची । आतां चक्रे सांगो
 ब्रह्मांडांची । दुसरेंनि मते ॥ १७७ ॥ त्रिकुट श्रीहृद
 आणि गोल्हाट । पादुका तळीं औठपीठ । अमरगुंफा
 ब्रह्मरंज शेवट । तेचि स्थान आत्म्याचें ॥ १७८ ॥ ऐसी
 पवन साधनें प्रवर्तुनी । काळवंचना करिती पिंडज्ञानी ।
 धरुनि भाव अंतःकरणी । अमर व्हावयाचा ॥ १७९ ॥
 आतां पवन कार्य अवधारी । इडापिंगळा सुषुम्ना माझारी ।
 याचें भिन्न सामर्थ्य दिसे शरीरी । तें पवन सिद्ध बोलिजे
 ॥ १८० ॥ वामे इडा दक्षिणे पिंगळा । मध्ये सुषुम्ना
 त्रिवेणीचा मेळा । तेथ अमृत वर्षें सतरावी कळा । ते
 अमर काया ॥ १८१ ॥ ऐसें हें पवन साधना । विस्तारें
 सांगेन जाणा । जेगुरु उपदेशें शिष्यजना । सिद्ध होय
 ॥ १८२ ॥ आईकें सप्तपाताळाची चवडी । कूर्मावरी
 फुडी । तैसीच एकीघडी । वराहाचि ये दाढेवरी ॥ १८३ ॥
 सप्तपाताळाचे ज्ञान । आईकाचित्त देऊन । परी पाताळीं
 तीन जाण । सांगितले असती ॥ १८४ ॥ परी वेदांताचें
 राखा वया गहीवर । आणि ज्ञान असे निराकार । साकारी
 स्वच्छ शरीर । असें देखा ॥ १८५ ॥ महीतळ पादुका
 जाणा । कूर्मदेवता असे आपण । गुरुफट्टय जाण ।
 आतळपै ॥ १८६ ॥ परी तेथे देवता वराहो । जवळी
 असे कूर्म देव । ऐसा जाणावा भाव । एकाग्र मनें
 ॥ १८७ ॥ वितळ जंघन देश । सुतळ गुडघे प्रदेश ।
 रसातळ गुद प्रदेश । तळातळ उर्ध्व जाणा ॥ १८८ ॥

माहातळ कटि देशु । ऐसा पाताळाचा बोलती सौरसु ।
 ऐसें आसन घालि जसु । मृत्यु लोकी ॥ १८९ ॥
 पाताळाची करुनि घडी । मंही तळ आणि सूतळमोडी ।
 भूतळावरी देउनि फुडी । दोहीकडे ॥ १९० ॥ म्हणे
 हेतु तुज वाटतें गुढ । तरी पर्येसी प्रगटवढ । राहोनेदीकोड ।
 कर्ममार्गीयाचा ॥ १९१ ॥ बैसोनि पद्मासनी । गुदस्थानी
 टांचदेउनि । दुजी ठेउनी ईंद्रिय भुवनी । नियमा विया-
 लाणी ॥ १९२ ॥ ऐसी ईंद्रिय नियमिती । अमध्यें लक्ष
 ठेविती । ऐसी ही साधनगती । मेंढासनी ॥ १९३ ॥
 मग आसन उकलीजे । भूतळामांडिया म्हणिजे । वामावरी-
 ठेविजे । दक्षण चरण ॥ १९४ ॥ पुढती वरी वाम
 देऊनी । जंघनी कर पुटें नेणुनी । उदराश्रये करुनी । वायू
 चालविजे ॥ १९५ ॥ आर्ध किजे लिळकन । धूनी
 सांगेन सर्वम् । पांघरुनि गळनि नगम् । धुईजे ॥ १९६ ॥
 आणिक आडका भाती । कंगजाणता निरुती । ऐसी योग
 लक्षण गती । निधिरावु ॥ १९७ ॥ एके सुत्रेधेईजयवन ।
 दुसरे निवेदेजे सांडोन । एकेचित्त देउन । हे भातीकर्म
 ॥ १९८ ॥ पैल पाहे खाती । कैसीवाग्विनो भारी ।
 ऐसी करारी निगुती । साधनार्च ॥ १९९ ॥ वनें शेवता
 गुंठकफ । लोळीकर्म मळनिक्षे । ईंद्रियगळ सुपुन
 समीप । तोंत कवणु हर्गना । २०० ॥ ऐनी लोळी-
 कजे । ना कुंगु नरीजे । आगुठ करुनि धेईजे ध्वकुपे
 ॥ १ ॥ तेथ रेंचकु आले आपण । ते कुंडालिनीचे उन ।
 आउठ वळन कोडून । पूर्वकु केले ॥ २ ॥ ऐसे लोळी
 साधी । कुंभकु भरुनिया आधी । तेथ लाविती समाधी ।

माणिपूरचक्री ॥ ३ ॥ तें माणिपुरकु भले । आपानाते
उर्ध्वकेले । पूर्वके घेतले अनिळासीपें ॥ ४ ॥ आधी सूर्य
बळिजे । चंद्र हाळुच घेईजे ॥ रेचकु भरीजे कुंभ स्थळीकेंपै
॥ ५ ॥ निर्बुजो नेदीजे पवन । तयाचे मार्ग बुजोन ।
ऐसे आणिजे वळण स्वाधिष्ठानींसी ॥ ६ ॥ ऐसी मात्रा
चढती कीजे । त्राहाटकु ओडीयाना बंधयातें म्हणिजे ।
ऐसे माणि पुरी क्रमीजे । अहोरात्री ॥ ७ ॥ ऐसे माणि
पुरी संतोपु । करावा रात्री दिवसु । हा जाणावा अभ्यासु ।
पवन मार्ग ॥ ८ ॥ आणिक सांधी जालंधर बंध । कंठ
संकोच करावा प्रसिद्ध । ऐसे जाणे सत सिद्ध दोन्ही बंध
॥ ९ ॥ आधी सिद्ध साधी मूळ बंध । कुंडलिनी करावी
ऊर्ध्व । आउठवळणेंसी प्रसिद्ध । निजगृहा ॥ १० ॥
आधार चक्रावरी उचली । स्वाधिष्ठाना खाली । ते ऊर्ध्व
होता खळ बळी । आपण देखा ॥ ११ ॥ जलांदरी
उंटीया साधिजे । तर मळीया निळातेजीनीजे । हे प्रसिद्ध
बोलिजे अनुभवींही ॥ १२ ॥ मग येईजे अनुहाता ।
उदर चेपिजे आतां । आणि घटिका बद्ध त्वरीता । सोडूं
नको ॥ १३ ॥ ऐसे अनुहातु शोधिले । प्राणाते ऊर्ध्व
केलें । विशुद्ध चक्र भेदिले । ऐसे परी ॥ १४ ॥ मग
पाठी दीजे नाशापुटी । मुखी बोलु नये गोष्टी । ऐसा
प्रत्यय पाहेदृष्टी । तात्कालिक ॥ १५ ॥ आधी लंबी
कासाधिजे । ताल मुळीं जिह्वा दिजे । पवन नेईजे अंतर्गत
॥ १६ ॥ ऐसें भेदी अग्नी चक्र । ज्योती प्रकाशी
अच्छादिला विचित्र । पवनाचे सूत्र वरुतेचढे ॥ १७ ॥
तेथ नानाध्वनि नाद । नाना परी आनंद । ऐसा असे

भेद । पवन अभ्यासी ॥ १८ ॥ परी म्हणती ऐसें
 तुनकरी पैल बहु रूपीच्या परी । उदर वृत्ती सर्व प्रकारी ।
 दाखवीत असे ॥ १९ ॥ ऐसी नानापरी व्युत्पत्ती ।
 पवन साधना साधिती । सिद्ध सामर्थ्यदाविती । जनालागीं
 ॥ २० ॥ एक उष्णकाळीं पिंड तापलेया उन्हे । अर्धः
 चंद्र उर्ध्व करिती पवनें । तर शीतलता अंतुनि प्राणे ।
 सुखीया होय ॥ २१ ॥ शीत काळीं हिर्वे पिडलेया त्वचा
 अधःसूर्य उर्ध्व करी पिंडीचा । ते कही आश्रय न घरी
 अग्नीचा । कंथा न लगे ॥ २२ ॥ क्षुधा काळीं उदित
 होय प्राण । तरी सतरावीये विद्येचे करी अदोहन । देहींची
 निवारे भूक तान्ह । जनाची चाड नाही ॥ २३ ॥
 परी हें साधन नाही कवणा । वाउगाची वाहाती बोलाचा-
 उगाणा । नानावेष धरूनिया जना । नाडीत असती
 ॥ २४ ॥ ऐसे नाना मते ऐकतां । न पारुखे जन्म
 मरण व्यथा । पिंड नाशवंत तेथीची कथा ॥ कैसीसाच
 मानावी ॥ २५ ॥

श्लोक “ तथाच अजपायां ”

त्रिकूटं श्रीहठश्चैवौटपीठ गोव्हाट स्तथा ॥

अमरगुंफा पादुकानि ब्रह्मरंध्रं च षट्क्रमात् ॥ ३७ ॥

प्र० १४ तथाच भागवते

तावत्प्रमोदते स्वर्गे यावत्पुण्यं समाप्यते ॥

क्षीणपुण्यः पतत्यर्वागनिच्छन्कालचोदितः ॥ ३८ ॥

शतयज्ञ पुण्याचे शेवटी । इंद्रपर्दी बैसी जे देवपर्ती

पुण्य सामुग्री सरलेया कुंठी । देवपणासी होय ॥ २६ ॥
 महाप्रलयाचे काळी आईका । नाश होय ब्रह्मांड गोळका
 उरी नाही हरिहर ब्रम्हादिका । तेथ पिंड काईसा ॥ २७ ॥
 सिद्धीचा संचार जालेया पिंडा । चौदाकल्प आयुष्य या
 मार्कंडा । तया पाते तें करी एकी रोम झडे प्रचंडा । रोम
 हर्षणाची ॥ २८ ॥ जै रोम हर्षणाचे देहपडे । तै वदी
 हंसाचा निमीष मोडे । आयुष्य सरलेया तया येव्हडे न
 उरती पै ॥ २९ ॥ जैवदी हंसाचा होय नाशु ।
 तैवकदालभ्याचे उपडे पिसु । तया ही मरण तें एक
 स्वासू । भृचंडीचा पै ॥ ३० ॥ जै भृचंडीचें आयुष्य
 सरे । तें कूर्माचा एक दिवस भरे । ऐसे याची नुरती
 शरीरें । अमरपण पातल्याही ॥ ३१ ॥ हें जाणीव
 नाही वर्तमानी शब्दे सांगती वडिलांची काहाणी । पापभय
 नाही अंतः कर्णी । तेथ ज्ञान कैचें ॥ ३२ ॥ म्हणतीं
 आदिरूपी आदिनाथ । मायारूपी माछिंद्रनाथ । ज्ञान
 पारखी चौरंगी नाथ । घटनिरंतर श्री गोरक्ष ॥ ३३ ॥
 म्हणती गोरक्ष घटपिंडाचा रक्ष पाळु । तरी भूत कृपा का
 नाही आळ माळु । आणि मेंढ्या बोकडाचे होती काळु ।
 ते नाथपुत्र कैसे म्हणावे ॥ ३४ ॥ जरी सर्वाशिरी
 गोरक्ष असे तरी शिरनिवटीता कोठें वसे । पिंड पोखिती मद्य
 मासे । ते सिद्ध कैसे म्हणावे ॥ ३५ ॥

॥ तथा श्रुती “अहिंसा परमो धर्मः” ॥

जया कृपा नाही सर्व भूतीं तेथें कैची बोलावी क्षमा

निवृत्ती । मत्त द्रव्य सेविलेयापडती आंती । तेथ ज्ञान कैचें ॥ ३६ ॥

॥ गीता “ त्रिविधं नरकस्येदं द्वारम् ” ॥

जे देही होयतमाचाउद्धवु । तेथ कैचा बोलावा ज्ञानप्रभवु ।
नाहीं पिंड अनुभवु । साधन सुख ॥ ३७ ॥ हे अवघे
सांडी पाखांड मत । वा उगाचि भ्रमसी पिंडा आंत ।
प्रपंच रूप ते तुलेनाशिवंत । नाहीं हीत जीवाचें ॥ ३८ ॥

॥ प्रकर्ण, १५ आगम साधन स्थिती ॥

आणि आईका साधन स्थिती । चहू ओळीची सांगेन
व्युत्पत्ती । आरंभ घट प्रचयो निष्पत्ती । बोलिला आसे
॥ ३९ ॥ आरंभी शारीरी विचार करुनि । मग काम
क्रोध अहंकार निवारुनी । चंचळ बिंदु निश्चळ धरुनी ।
अध उर्ध्व द्वारें ॥ ४० ॥ जैसा भरला घट राहे स्थिर ।
अहिर्निशी पिउनी “ वारनसुर ” । श्वासोच्छ्वासी वायुचा
आहार । तो घट बोलिजे ॥ ४१ ॥ प्रचयो जोगी
आणिजे कैसा आर्गी घातले या न जळे सहसा । शस्त्री
आच्छेदन उदकीं मासा । तैसा तरे ॥ ४२ ॥ क्षणाक्षणा
पालटी रूप । ते वेळीं जाणिजे प्रचयो स्वरूप । नाहीं
वळीत पळीत संताप । तो प्रचयो जोगी बोलिजे ॥ ४३ ॥
निष्पत्ती जाणिजे कमळा उन्मनी । मानवीं सांडोनि होय
देवासी मिळणी । राजा प्रजा हेळ देखे नयनी । तें निष्पत्ती
बोलिजे ॥ ४४ ॥ या सिद्धीचा अनुभव जाण याहुनी
अष्टमाहासिद्धी गहना । तयाची सांगेन चिंचना ।
यथानुक्रमें ॥ ४५ ॥

“ तथा सिद्धीप्रकाश ग्रंथे. ”

अणिमा माहिमा मूर्ते लघिमा प्राप्तिरिन्द्रियैः ॥
 प्राकाश्यं श्रुतदृष्टेषुशक्तिप्रेरणमीशिता ॥ ३९ ॥
 पाठांतर अणिमागरिमाचैव प्राकाम्यं प्राप्तिरेवच ॥
 लघिमानेकरूपाच प्रकाशाखिलदर्शभृत् ॥ ४० ॥
 अणिमा महीमाश्चैव लंघीमा गिरिमा स्तथा ॥
 प्राकाम्य प्रवेशं च विशितं विशितं चाष्टसिध्याः ॥ ४१ ॥

अणिमा गरिमा परकाया प्रवेशी । लंघिमा बहुरूपता
 दुरश्रवणी दुरदर्शी । प्रकाशरूपता परियेसी । या आठ
 महासिद्धी ॥ ४६ ॥ अणिमातिया अदृश्यहोणे । गरिमा
 बोलिजे घनवटपणे । परकाया प्रवेशी परदेहीं संचरणे ।
 भलतेयाचा ॥ ४७ ॥ लंघिमाहे आकाशी उत्पवणे ।
 बहुरूपता बहुरूप धारणे । दुरदर्शी दुरीदर्शने ।
 बोलिले असे ॥ ४८ ॥ दुराश्रवणी म्हणिजे दुरूनि
 ऐकिजे । प्रकाशरूपता प्रकाशे आगळी बोलिजे । या अष्ट
 महासिद्धी जाणिजे । सिद्धपंथ ॥ ४९ ॥ परीहाही नव्हे
 मोक्षमार्ग । अविनाश नव्हे प्रपंचवर्ग । म्हणोनि ज्ञानिया
 नकरी संसर्ग । अनित्याचा ॥ ५० ॥ जेणे परमेश्वरेसी
 होय मिळणी । तो भावजाणे गुणातीत तत्त्वज्ञानी । एकु
 परमानंदावाचूनि नघरीकाई ॥ ५१ ॥ तथाच भागवते ।

॥ श्लोक ॥

धर्मतु साक्षाद्भगवत्प्रणीतं ।
 नवै विदुस्ते ऋषयो न देवाः ॥

न सिद्धमुख्या असुरा मनुष्याः ।

कुतश्च विद्याधरचारणादयः ॥ ४२ ॥

सकळ सिद्धावरिष्ठ कपिलसिद्ध । तयासी असता जरी
तत्त्वबोध । तर सागर शार्पी देखताबाध । हिंसेचापै ॥ ५२ ॥
दुर्वास ऋषी सामर्थ्य आगळा । तयाजरी असती ज्ञानाची
कळा । तर वनवासीं द्रुपदबाळा । सत्वटाळूं कांजांतां
॥ ५३ ॥ विश्वामित्रा तत्त्वार्थ ज्ञान असतें । तर पाप
करिता कंटाळता चित्ते । हतिताकां अष्टोतरी शत-
पुत्रातें । वसिष्ठाचिया ॥ ५४ ॥ ऐकिजे महासिद्धपाराशर ।
तेणें दिवसा केला अंधकार । परी विषयवासना आपपर ।
ओळखेचिना ॥ ५५ ॥ ऋषी शृंगतो पुत्र विंभाडकाचा । तेणें
वर्षाव धरिला मेघाचा । परि दोषनाविचारी भूत पीडेचा ।
तेणें जाला तपाभंग ॥ ५६ ॥ ऐसेया सिद्धी असती
अनेका । सामर्थ्य दाऊनि नाडिती लोकां । भोग सरलेया
जाती नरका । ते सिद्धकैसे जाणावे ॥ ५७ ॥ तैसैं नव्हे
ब्रम्ह विद्या ज्ञानदिवी । जे भूतकृपा प्रकाशवी जीवीं ।
साधनें करूनि साध्यातें पाववी । परमानंदीं ५८ ।
ऐसेसिद्ध असती बहुत । अठ्ठांयशी सहस्र ऋषी समस्त ।
तया जरी ज्ञान असते गुणातीत । तरी अग्रपुजे योग्य
होतेकी ॥ ५९ ॥ जवळी असतां श्रीकृष्ण परब्रम्ह ।
कवणा न कळेचि पुरुषोत्तम । एक शुक योगींद्र विमळाश्रमा
वांचूनिया ॥ ६० ॥ जन्ही आयुष्यजाले युगातरीचें ।
तरी आंती पडळ न फिटे जीवाचें । विफल जन्मजाणावे
तयाचें । ज्ञानेविण ॥ ६१ ॥ म्हणोनि सिद्धीचे सामर्थ्य
भोग । ज्ञानिया मानसीं न सेवीचांग । तत्त्वज्ञानें होय वस्तूसी

योग । तोमोक्षबोलिजे ॥ ६२ ॥ असोहे सिद्धीचे
सामर्थ्य बोल । तेथें ज्ञानिया न दिसे नवल । विचारीता
दिसे फोल । ज्ञाने विण ॥ ६३ ॥

॥ प्र० १५ अष्टदळ चक्र वर्णन ॥

आतां आणीक एक मत अवधारी । अष्टदळ कमळ हृदय
सरोवरी । तेथे मन मधुकर भ्रमणकरी । निरंतर जाणा
॥ ६४ ॥

॥ श्लोक ॥

हृदिस्थितं पंकजमष्टपत्रं ।
सकर्णिकं केसरपद्मनालं ॥
अंगुष्ठमात्रं मुनयो वदन्ति ।
ध्यायन्ति विष्णुं पुरुषं पुराणं ॥ ४१ ॥

पूर्व दळ श्वेत वर्ण जाणा । तेथें जन्ही प्रवेश होय
मना । तरी धैर्य औदार्य पुण्यवासना । उपजेपै ॥ ६५ ॥
अग्नि दळी वर्ण बोलिजेराता । तेथें जन्ही मनाची होय
स्थिरता । तरी आलस्य उद्देग चिंता । शोक ऊपजे ॥ ६६ ॥
दक्षणदळी वर्ण बोलिजे काळा । तेथें मन संचरेजिये वेळा ।
तरी क्रोध दुष्टवासनेवेगळा । नव्हेचिपै ॥ ६७ ॥ नैऋत्यकोनीचे
पातें बोलिजे निळें । तेथें जरी मन मधुकार खेळे । तरी
वित्त पुत्र स्त्री मोह जाळें । गुंतला ठाके ॥ ६८ ॥ पश्चिम
दळी कपील बोलिजत । तेथें मन जरी संचरत । तरी
क्रीडा विनोद आल्हाद भरित । सुखिया होय ॥ ६९ ॥
वायू कोनीचे पातें श्यामवर्ण जाणावें । तेथें जरी मन

स्थिरावे । तरी तीर्थासी गमन उपजे जावें । साधू दर्शनासी ॥ ७० ॥ उत्तरे पाकुळिका पीतवर्ण । तेथें जरी संचारकरी मन । तरी अष्ट भोग सुखी रमणें करूं उपजे ॥ ७१ ॥ ईशान्य पाकुळिका बोलिजे गौरोतम । तेथें जन्ही होय मनासी विश्राम । तरी श्रवणकीर्तन देव धर्म । शांती उपजे ॥ ७२ ॥ अहो मना प्रवेश झालेया संधी । आत्मा पीडे रोग व्याधी । मध्य स्थिरावले या निद्रा समाधी । विश्रांती पावे ॥ ७३ ॥ ऐसा घटिका येकीचेनि मानें । अमे कळिका अनुसंधानें । ऐसें अष्टदळ कमळ ज्ञानें । बोधिले एक ॥ ७४ ॥ ऐसा हा मनमार्ग विचारिता । संदेहनिवृत्ती नव्हे ऐकतां । काजे जीव सहज सुखदुःखें भोगिता । तर कर्म तें काय कीजे ॥ ७५ ॥ म्हणोनि हें मत सावयाचिकुडें । कां जें जीवासी सदा सुखचि आवडे । तरी मनाचेनिसंगें दुःख भोगाकडे । कैवी जाये ॥ ७६ ॥ म्हणोनि हें मत वायाचि कुडे । कुतर्क वादीं पडिले बापुडे । आधीं गुरूवांचून मार्ग न जोडे । अन्यत्र उपायी ॥ ७७ ॥ जरी पाकोळीका संगें पालटू मनीं । तरी इंद्रिय नियमु कां करिती ज्ञानी । आणि संगरहित होउनी स्मरणी । मुक्ती पावले कीं ॥ ७८ ॥

॥ प्र० १६ कुतर्काक मत ॥

आतां कुतर्की याचा पक्ष । शास्त्राचारें न मानिती मोक्ष । म्हणती वस्तु देखिजे प्रत्यक्ष येहि डोळा ॥ ७९ ॥

॥ तथाच श्रुतिः ॥

न चक्षुषा गृह्यते वा न वाचा ॥

न वै देवा न तपसा कर्मणावा ॥ १ ॥ ”

तथाच श्लोक
अखंडमंडलाकारें ।

सकळ सुरांचे डोळें । तूतें पाहतां झाले आंधळे । ते
चर्मचक्षु बावळे । देखती कैसे ॥ ८० ॥ चाचरी भूचरी
अगोचरी । चौथी मुद्रा बोलिजे खेचरी । दृष्टिद्वारें लक्षिता
निर्धारी । मानिती मोक्ष ते ॥ ८१ ॥ चाचरी ते आडवी
दृष्टी पाहणें । भूचरी नासाग्री दृष्टी लावणें । खेचरी
आकाशी अवलोकणें । तिमिरात ॥ ८२ ॥ अगोचरी
म्हणजे नेलांची मिळणी । अंतरीं अवलोकिती बैसुनि
आसनीं । म्हणती वस्तुदृष्ट तत्वज्ञानी । आपण यातें
॥ ८३ ॥ परी हे अवघेचि खंडज्ञान । जव देह असे
वर्तमान देह नासलेयानाही दर्शन । डोळियांचें ॥ ८४ ॥
अथवा देह वर्तताची दृष्टी नासे । तरी कवणेंचि पदार्थ न
दिसे । अहो हातीं धरुनि वागविती मानसें । आंधळे
म्हणोनी ॥ ८५ ॥

॥ प्र० १७ वस्तुसार निरोपण ॥

जे वस्तु सर्वाहुनी सार । पाहाता वेदासी आगोचर ते
देखिलिया नाहीं व्यापार । देह धर्माचे ॥ ८६ ॥ तथा
नाहीं काम क्रोध द्वेष राग । मदमत्सर विषय स्त्रीसंग ।
तथा देखण्यासी नाहीं भंग । घट पट्टादिकीं ॥ ८७ ॥
जरी वस्तु देखिजे येही डोळा । लाहीजे ब्रह्मानंदाचा
सोहळा । तरी विषयसुख अमंगळा । का सेवित असती
॥ ८८ ॥ जैसें परिसाचें झालिया स्पर्शन । जरी न फिटे

काळिमा मोलहीन । तरी काई मानावें साच पण । परीस
 संयोगांचें ॥ ८९ ॥ म्हणोनि हें बोलतां दूषण असें ।
 जें कांहीं इहीं डोळां परवस्तु दिसे । तया सूर्यादिकाचेनि
 प्रकाशें । काई काज ॥ ९० ॥ परी हें अवघेचि
 मृगजळ । वाउगेचि शब्दाचे पालहाळ । जे देखे परवस्तु
 केवळ । तया अनंत डोळे ॥ ९१ ॥ तरीच देखणे-
 याचा अर्थ घडे । जरी सर्व दैन्य दारिद्र विघडे । परी
 कुतर्कीं झांकिवले वापुडे । जीव अनाथ हे ॥ ९२ ॥
 म्हणोनि आधीं वस्तु शास्त्रें जाणावीं । मग आचार कष्टी
 करून पावावी । तेथींच्या परम पुरुषाची दैवी । तोही
 तैसाचि होय ! ॥ ९३ ॥ जैसी कीटकी असे तृणजळका ।
 तिया पालटु भिंगरुटी जवळिका । तैसें देखिलिया
 ब्रह्मव्यापका । मग जीवदशा कैची ॥ ९४ ॥ अहो
 अंजन सुदलिया पायाळा । भूमिका फोडूनि निधान दिसे
 डोळां । तैशी वस्तु देखिलेया कवणीय वेळां । व्यवधान
 नाही ॥ ९५ ॥ अथवा वस्तूचें झालिया दर्शन । जरी
 वस्तूचें नये ती कवणी गुण । तरी कायसी लोकीं मिरवण ।
 देखणेयाची ॥ ९६ ॥ असो हें अंध अल्प ज्ञान । येथून
 सांगो विस्तारून । जें देखणें स्थापिती मूढ जन । सृष्ट भावें
 ॥ ९७ ॥ ते अध्यात्मी ब्रह्मज्ञानी म्हणती । चतुर्विध
 उपदेशी प्रतीती । तेचि सिद्धांती निश्चळ मती । तेचि
 ऐसे ॥ ९८ ॥ एक सर्व एक चिन्ह म्हणती । एक सोहं
 मंत्र विमर्षिती । एका नेलांतरीं प्रतीती । एका शास्त्रादि
 नाना देखणें ॥ ९९ ॥ पाहतां चहूं मुद्रांचें धारण । एकां

तीमिर ज्योती एका खं ध्यान । एका गगनांतरीं तेजावलोकन । सर्व काळ ॥ ३०० ॥ एका सूर्य भासले या भासु । एका नेत्रांतरे ज्योति विश्वासु । एका गगनीं जीवसृष्टी प्रकाशु । एका शेषशयन पवनकाळा ॥ १ ॥ एका चक्रमंडळें प्रकाशती । सर्पकांती सारिखे देखती । एका धनुष्याकृतिभासती । विमानें जैसे ॥ २ ॥ एका छाया पुरुष देखणें । वृथा भास एकाचे मानें । एका प्रत्यक्ष प्रमाणें, नेत्र भेदें ॥ ३ ॥ एका ब्रह्मांडीं पवन ध्वनी । तेथें एका लयज्योतिस्थानी । एक असती पुष्प नयनीं । देखती जाणा ॥ ४ ॥ एका मत्स्य नयन सदृश । एका अग्नी स्फुलिंग प्रकाश । एका मोतियाचा घोस । तैसे दिसे ॥ ५ ॥ एका ढीवर जाळवत । एका रौप्यता रसमत । एका असती दिसत । आरक्त मंडळ ॥ ६ ॥ एका चलद्रूपीं स्थिरावले । एक निश्चळ म्हणोनि वेधले । एका शुभ्र वर्णीं रातले । एक पीत वर्णीं ॥ ७ ॥ एका एकव बोध मिळणी । स्थापिती वेगळाले अभिमानी । या वृत्ती जाणावी या निर्धारुनि । मनचेष्टेच्या ॥ ८ ॥ हे पंचभूतात्मकज्ञान । परी नव्हेचि कैवल्य दर्शन । आतां असो हें खंडन । देखणे भ्रांतीरूप ॥ ९ ॥

श्लोक " गीतायां "

न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ॥
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ४१ ॥

चंद्रार्क आणि अग्नी । प्रकाशू नशकती कवणी । ते देखिलिया नयनीं काईसाच मानावे ॥ १० ॥ जयातें

पावलेया पतन नाही । मत्स्वरूपा जाणावें सही । आणिक
देखणें कांहीं । नसे तेथें ॥ ११ ॥

॥ प्र० १८ दशदेहवर्णन ॥

म्हणोनि असे हें ज्ञावळें—अल्पज्ञान । आतां सांगो
दशदेह कथन । कवण ज्ञाले कवणासी कारण । उरले ते
काई ॥ १२ ॥ उँपर वस्तुते बोलिजे उत्तम तियापासुनि
अलक्षासी स्वभावे नन्म । अलक्ष रचिलें देखापर ब्रह्म ।
पर ब्रह्मेशिवुं ॥ १३ ॥ शिवें केला शक्तीचा ठाकारू ।
शक्ती निर्मीला पुरुषाचा आकारू । पुरुषें केला सदाशि-
वाचा वितारू । उँकारेश्वरू तेणें ॥ १४ ॥ उँकारेश्वरें
रुद्ररचिला । रुद्रेंविष्णु असे सृजिला । विष्णुनें ब्रह्मा असे
निर्मिला । तेणें पिंड ब्रह्मांड रचिलें ॥ १५ ॥ ब्रह्मा उँका-
रेश्वराचा अंश तृतीय । विष्णु अंश बोलिजे द्वितीय ।
सिद्ध प्रथम अंश होय उँकारेश्वराचा ॥ १६ ॥ म्हणोनि
ब्रह्मा विष्णु शूलपाणी । उँकारेश्वरा पोटी असती सामाउनी ।
आतां पुढील सांगो विस्तारूनी । अंशविभाग ॥ १७ ॥
शक्तीचा तृतीय अंश उँकारेश्वरू । सदाशिव द्वितीय
अंशाचा विस्तारू । प्रथम पुरुष साचारू । शक्तीचापै ॥ १८ ॥
उँकारेश्वर सदाशिव पुरुषु । शक्तीचे पोटीं सामावले
जाणिजसु । आतां आईक पुढील उपदेशु । शक्ती त्रया
चापै ॥ १९ ॥

॥ प्र० १९ शक्तीत्रयवर्णन ॥

शक्ती अलक्षाचा । तृतीय अंश जाणा । सिद्ध द्वितीय

अंशाची रचना पर ब्रह्म प्रथम अंश विवंचना । अलक्षा-
पासूनी ॥ २० ॥ म्हणोनि शक्ती शिव पर ब्रह्म तिन्ही ।
अलक्षा पोटी असती उप संहारूनी । म्हणोनि अलक्ष पर
ब्रह्मा होउनी । कोटी गुणें आगळा ॥ २१ ॥ अलक्ष
पोटी पर ब्रह्म असे । पर ब्रह्मा पोटी शिव दिसे । शिवा
पोटी शक्ति एक हिसे । असे सामावली ॥ २२ ॥ शक्ती
पोटी पुरुष संचरला । पुरुषा पोटी सदाशिव देखिला ।
सदाशिवें उँकारेश्वर सामाविला उदरामाजी ॥ २३ ॥
उँकारेश्वरा पोटी रुद्र जाणा । रुद्रा पोटी विष्णुची रचना ।
विष्णुनाभिकमळी चतुरानना । जन्म ब्रह्म यासी ॥ २४ ॥
ब्रह्मा पोटी ब्रह्मांड गोळकु । ब्रह्मांड गोळका पोटी हा
जीव लोक । ऐसा एकाहुनि एक आर्धाकु कोटी गुणें
आगळा ॥ २५ ॥ या परी उंच पोटी निचसामावले ।
म्हणोनि उंच कोटी गुणें आगळे बोलिले । हे समस्त असे
विस्तारिलें । प्रपंच रूप ॥ २६ ॥

॥ प्र० २० इंद्रिय विकार वर्णन ॥

इंद्रिय विकार ब्रह्मयाचा । मन विकार बोलिजे विष्णुचा ।
बुद्धी विकार जाणा रुद्राचा । बोलत असती ॥ २७ ॥
चित्त विकार उँकारेश्वरी । अहंकार विकार सदाशिवाचा
शरीरी । हेतु विकार पुरुषाचा अवधारी । बोलत असती
॥ २८ ॥ उल्लेख विकार शक्तीचा जाणे । ऊर्ध्व उल्लेख
शिवाचा बोलणें । आणि अधः उल्लेख म्हणणे । पर
ब्रह्माचा ॥ २९ ॥ अर्थ उल्लेख अलक्षाचा जाणनिर्धारे ।
पुढें याचा ग्रासुसांगिजेल विस्तारें । कवण ग्रासिलेयाकाई
उरे तें आईकाया ॥ ३० ॥

॥ प्र० २१ इंद्रिय ग्रास वर्णन ॥

इंद्रिये ग्रासीं ब्रम्हयाचा ग्रास । मन ग्रासीं विष्णुचा
जाणिजसु । बुद्धी ग्रासी रुद्रासी नाश । बोलिला असे ॥ ३१ ॥
चित्त ग्रासीं उँकारेश्वराचा अभावो । अहंकार ग्रासीं
बोलिजे सदाशिव । हेतु ग्रासीं पुरुषा सावेव । देखीजेणातो
॥ ३२ ॥ उल्लेख ग्रासीं ग्रासु शक्तीचा । उर्ध्व उल्लेख
ग्रासीं अभाव शिवाचा । उर्ध्व उल्लेखी पर ब्रम्हाचा । ग्रासु
बोलिजे ॥ ३३ ॥ उर्ध्व उल्लेख ग्रासीं अलक्ष नुरे ।
अलक्ष ग्रासींलेया कवणीं नाहीं दुसरें । एकला परमात्मा
स्वरूपी उरे । निराकार तो ॥ ३४ ॥ आगोचर वस्तु
तें अलक्ष नेणें । पर ब्रम्हासी अलक्षण अनुमाने । शिवासी
पर ब्रम्ह कवणें खुणें । लक्षे चिना ॥ ३५ ॥ महाशक्ति
नेणें शिवातें । आणि पुरुष नेणें शक्तीतें । सदाशिव
पुरुषातें । जाणेचिना ॥ ३६ ॥ सदाशिवाचे अज्ञान
उँकारेश्वरा । उँकारेश्वराचें अज्ञान बोलिजे रुद्रा । रुद्राचे
अज्ञान विष्णुसी अवधारा । विष्णु तें ब्रम्हा नेणें ॥ ३७ ॥
कामांक आचरण ब्रम्हयाचें । कर्म वृत्त बोलिजे विष्णुचें
ध्यान जाणिजे रुद्राचें । बोलत असती ॥ ३८ ॥ लय-
बोलिजे ओँकारेश्वरी । लक्ष सदाशिवाचे शरीरी । समाधी
पुरुषाचीं अवधारी । चित्त देउनी ॥ ३९ ॥

॥ प्र० २२ लिङ्गदेह वर्णन ॥

स्थूल देह ब्रम्हयाचे जाणिजे । लिंग देह विष्णूचे
म्हाणिजे । कारण देह रुद्राचे बोलिजे निर्धारसी ॥ ४० ॥ महा-
कारण देह ओँकारेश्वराचें । आणि ज्ञान देह बोलती सदा-

शिवाचे । ज्योतिदेह पुरुषांचें । बोलत असती ॥४१॥ अधः-
 शून्य शक्तीचें जाणिजे । मध्य शून्य सदाशिवाचे बोलिजे ।
 ऊर्ध्व शून्य परब्रम्ह म्हणीजे । अलक्षाचें अतीत चवथे
 ॥ ४२ ॥ या चहुं शून्या अतः पर । परमात्मा पर वस्तु
 अगोचर । तो देहा वेगळा निराकार । बोलत असती
 ॥ ४३ ॥ आतां ब्रम्ह याचें जाणिजे त्रिकुठ । आणि
 विष्णूचें बोलिजे श्रीहृद् । रुद्राचे गोलहाट । बोलत असती
 ॥ ४४ ॥ आउठ पीठ उँकारेश्वराचे आसन । भ्रमर
 गुंफा सदाशिववाचें स्थान । ब्रम्हरंघ्रि पुरुषाचें आसन ।
 स्थीर असे ॥ ४५ ॥ पृथ्वी ब्रम्हयाचें आप विष्णूचें ।
 वायु उँकारेश्वराचे तेज रुद्राचे । आणि आकाशतें सदा-
 शिवाचें । बोलत आसती ॥ ४६ ॥ ऋग्वेदतो ब्रम्हयाचा ।
 यजुर्वेदतो विष्णूचा । सामवेदतो रुद्राचा । बोलत असती
 ॥ ४७ ॥ अथर्वण वेदतो उँकारेश्वराचा । सुसाम
 वेदतो सदाशिवाचा । आतां सांगोपाचहीवाचा । तेणें
 चिमर्तें ॥ ४८ ॥

॥ प्र० २३ पंचवाचा अवस्था वर्णन ॥

अतः परा सदाशिवाची वदती । परा उँकारेश्वराची
 बोलती । पश्यंती रुद्राची म्हणती । मध्यमा ती विष्णूची
 ॥ ४९ ॥ वैखरी ब्रम्हयाची जाण । आता अवस्था
 सांगेन । जागृती ब्रम्हा स्वप्न विष्णू आपण । अवस्था
 बोलती ॥ ५० ॥ सुषुप्ति अवस्था रुद्राची । तुर्या उँ-
 कारेश्वराची । उन्मनीसदाशिवाची । बोलत असती ॥ ५१ ॥
 असो हे कथन दशदेहाचें । येणें भ्रांती पडळ न फिटे

जीवाचें । कवणें राचिलें काईसे याचें । दुजे काई होतें
 ॥ ५२ ॥ वस्तु तें शुद्ध आणि निर्गुण । तेथें कैचें प्रपं-
 चाचे करण । या आक्षेपाचें निवारण । कवण करी
 ॥ ५३ ॥ म्हणाल परमात्मा स्वरूपें विकारला । दश
 देही असे संचरला । प्रपंची मळीण दशा पावला । ते
 इच्छावसे ॥ ५४ ॥ तरी तो दशदेहातीत । ऐसें हें
 आतांचि बोलिलें मत । प्रपंची तो संचरत । हे केवी घडे
 ॥ ५५ ॥ आणि एक अक्षेप असे जाण । नीचासी जर नसे
 उंचाचे ज्ञान । तर दशदेहाचें कथन । कवणें केलें ॥ ५६ ॥
 जेणें नाहीं देखिलें आपणयातें । ते केवी ज्ञान करेल आपण
 या वरुते । नीचातें उंचासी बहुतेमते । हीन असे जाण
 ॥ ५७ ॥ जैसे एकादे अक्षेम आंघळें । आपुलें अंगन
 देखे कवणें वेळे । तें आकाशाचीं फुलें । केवी दावी
 ॥ ५८ ॥ याचा करावा परिहार । विचारुनि सांगावें उत्तर ।
 सांडून जाणीव अहंकार । पुसावें प्रबुद्धासी ॥ ५९ ॥ जरी
 ब्रम्हयानें पिंड ब्रम्हांड राचिलें । तर सकळ जीवा कोठोनि
 आणिलें । लोकीं काईसे याचे निर्मिले । हे सांग पातु
 ॥ ६० ॥ हे अवघें जाणि जे आल्पमत । विचारिता दिसे
 जीव कृत । म्हणोनि नव्हे परसिद्धांत । प्रमाण शून्य
 ॥ ६१ ॥ वेदशास्त्री पुराणी । ऋषी मती नाहीं मांडणी
 म्हणोनि योगमत जाणावे निर्धारुनी । नाहीं साक्षगाही
 ॥ ६२ ॥

॥ गीतायां श्लोक ॥

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ॥

मूढोयं नाभिजानाति लोको मामाजमव्ययं ॥ ४२ ॥

मीयोग माया समावृत न प्रकाशे सर्वा । मूळ सकळ
लोक जाणावे पांडवा । मज अज अव्ययातें नेणुनि मिर्वाती
जाणावा । हे भगवद्वाक्य ॥ ६३ ॥ आतां असो हे
दश देह खंडण । आतां सांगो अनिल पुराण । तेथें सृष्टी
रचना । बोलिली असे ॥ ६४ ॥

प्र० २४ अनिलपुराण शृष्टिरचना ॥

तथाच अनिलपुराणे ।

अर्बुजं निर्वुजं धुंधुं नास्ति साशब्दमोकारं (?) ॥
नास्ति जलस्थल मेरु मांदारं नास्ति गिरिपर्वतं (?) ॥

अर्बुज निर्वुज धुंधुं कार । नाहीं साधने शब्दें उकार ।
नाहीं जल स्थल मेरु मांदार । गिरी पर्वत तेही नाहीं ।
॥ ६५ ॥ नाहीं सत्य वैकुंठ कैलास । नाहीं पंच तत्त्व
प्रकाश । नाहीं मन बुद्धीचा सवरस । नाहीं अहंकार
॥ ६६ ॥ नाहीं चित्चैतन्य हेतु विकार । नाहीं वर्ण
विवर्ण सम या चार । नाहीं धर्म वेद ॥ शास्त्र प्रकार ।
नाहीं तीर्थ कर्म ॥ ६७ ॥ तें नाहीं पुरुष ना छाया ।
नहोतप्रपंचना माया । न होत हंसु नव्हती काया । होता
अंधः कारु ॥ ६८ ॥ सोहं सोहं तेथ निराकारु । वर्तत
असे परमेश्वरु । तेणें रचावयास चराचरु । साकारु
आदरिला ॥ ६९ ॥ प्रथम निःशून्य राचिलें । तया-
पासूनि शून्य विकासलें । तया पासाव प्रसवलें । निरालंब
॥ ७० ॥ तया पासूनि अगोचर जाण । अगोचरा पासाव
अलक्षु झाला निर्माण । अलक्ष झाला निरंजनासी कारण ।

तें पर ब्रम्हासी ॥ ७१ ॥ तेशुनि झाला आधार उद्भव ।
 आधारापासोनि बोलिजे शिव । शिवा पासूनि शक्तीचा
 प्रसव । शक्ती पासूनि पुरुष ॥ ७२ ॥ पुरुषा
 पासोनि सदाशिव जाणा । सदाशिवा पासा व वायु स्वरूप
 रचना । तया पासूनि झाले निर्माण ॐकारेश्वर ॥ ७३ ॥
 तेशुन झालें अमृत तेज । त्या पासून रुद्र सहज । तया
 पासूनि विष्णुतो बीज । अनादिचें ॥ ७४ ॥ विष्णु
 पासूनि ब्रम्हानाभिकमळीके । येथोनि झाली आठराही
 स्थानके । विष्णु तोचि अनिळ तेणें कौतुकें । अनादि
 रचिला ॥ ७५ ॥ अनिळें रचिलें अनादिचें शरीर ।
 त्याचा बर्तास कोडी योजने विस्तार । सत्प पाताळें पाय
 मस्त क थोर । एक बीसस्वर्गे ॥ ७६ ॥ तया देहीं षट्
 चक्राची माळ सातवें मस्तकी सहस्रदळ । तथेचि बोलती
 सोहंकाराचें मुळ । सोहं शब्द तेथें ॥ ७७ ॥ त्रिकूटावर
 रचिलें श्रीहट्ट । औठ पीठ आणि गोल्हाट । पादुका भ्रमर
 गुंफाशेवट । ब्रह्मरंध्र बोलती ॥ ७८ ॥ मणि पुरातळ
 वर्टी कुंडलिनी । पाठीसी विशाळ एक बीस मणी । ईडा-
 पिंगळा सुषुम्ना आदि करूनी । नाडी सप्तधातु ॥ ७९ ॥
 सर्व इंद्रिये तत्वे पांच जाण । पंच विस अंश त्रीगुण ।
 प्रपंचा भीतरी हंस संचरून । कवचलेईलातो ॥ ८० ॥
 ऐसी करूनि सर्व आकार रचना । आणीक इच्छा झाली
 ह्या शरीर दहना । तव अनादि बोलता झाला वचना ।
 अनिळाप्रती ॥ ८१ ॥ आहो तुम्ही आमचा केला
 आकारू । सवेचि आदरिले दहन करू । मग सांगता झाला
 विचारू । आनिळतो ॥ ८२ ॥ आम्ही तूमचें तें रचिलें

आईका । विस्तार करावयातिहींलोका । आणि चराचर
 ब्रम्हांड गोळका । बीज होवावया ॥ ८३ ॥ अकल्पित
 शिव कल्पना तेचि शक्ती । अतीत पुरुष तयाची करी
 भक्ती । पाप पुण्य ज्ञान अज्ञान मुक्ती । मज पासुनि
 ॥ ८४ ॥ ऐसा देउनिया उपदेश । मग बाहेर काढिला
 हंसु । केला दहनें नाशु । या कलेवराचा ॥ ८५ ॥
 तेथुनी नाना जाती जन्म लिया । षट् चक्रा चिया देवता
 बाहिरी प्रकट लिया । नेत्रा पासूनि कळा उद्भवल्या ।
 रवीशशी ॥ ८६ ॥ मेदमांसत्वचा सकळ । तयाचें
 झाले पृथ्वीचें मुळ । अष्टांगी चीया असती अष्टकुळाचळ
 पर्वत झाले ॥ ८७ ॥ आणीक आउठ कोटी रोमावळी ।
 तयाची आठराभार वनस्थळी । मस्तकीचे केस गगन
 मंडळी । तारा झाले ॥ ८८ ॥ खेदा पासाव जळ समुद्र
 झाला । कफापासोन मधुदधी महोदधि ? रचला । नार्भा
 पासूनि रत्नाकरू उद्भवला । मुखापासाव समुद्र देखा
 ॥ ८९ ॥ लाळे पासूनि जार समुद्र जाणा । मूत्रा पासूनि
 क्षार समुद्राची रचना । आणि घृत्य समुद्र नैना । सात-
 वाक्षार ॥ ९० ॥ इडा पिंगळा सुषुम्ना । तयाची
 बोलिजती गंगा सरस्वती यमुना । नव्याणव नौसहस्र नदी
 जाणा । नव नाडी पासूनि ॥ ९१ ॥ झोटिंग सवाय
 लक्ष अश्रमा पासोनि । ब्रम्ह चौसष्टा पासोनि चौसटी
 योगिनी । तेहे तीस कोटी देव तृष्णे पासूनि । कल्पने
 पासूनि पैगंबर ॥ ९२ ॥ ललाटी झालें ऋषी । मस्तकी
 झाला गौरक्षी । ब्रम्हण झाले मुखी । भुजी क्षत्रिय जन्मले
 ॥ ९३ ॥ वैश्य झाले वक्षस्थळी । शूद्र जन्मले पायातळी

एक वीसस्वर्ग बोलिजेता मन कमळी । पाठी चिथे वासे
 ॥ ९४ ॥ डोळेया पासाव जन्मले अडंज । लाळे पासुनि
 जारज । स्वेदापासुनि स्वेदज । उड्डिज रोमे पासुनि ॥ ९५ ॥
 आतां आसो हे बहु व्युत्पत्ती । वाणी करूं आकळती ।
 काजे श्रोते कांटाळती । ऐकोनियां ॥ ९६ ॥ जयाचें
 आरंभीचें आचरण कुडें । तें काई खरें होईल पुढें ।
 म्हणोनि श्रोत या सांकडे । घालों नये ॥ ९७ ॥ जैसे
 कवणी एक फळ निकें देखिलें । सेवावया हातां घेतलें ।
 मुखीं घालितां दुष्ट लागले । तयाचा आंतु निका नव्हे
 ॥ ९८ ॥ जेथ सांगितला वस्तु निर्धार । तेथे नाहीं
 बोलिला दुसऱ्याचा संचार । तरी खालुता विस्तार ।
 रचिला कासयाचा ॥ ९९ ॥ जरी तेथें दुसरे नव्हतें
 कवणी । तरी आधारू बोलावा कवणाचा नयनी । ना
 वस्तूचे आधारी तर हे काहानी । ऐकोंचि नये ॥ १०० ॥
 जरी तेथें नाहीं दुसऱ्याचावासु । तर कास याचा रचिला
 हंसु । ना आपणचि तरी उपदेशु । कवणासी दिधला
 ॥ १ ॥ म्हणसी आपणचि सर्वा ठाई झाला । तर
 सर्वातीत कां बोलिला । पापपुण्य धर्माधर्मीं कां रचिला ।
 कवणा लागीं ॥ २ ॥ अणीक एक आक्षेप असे अवधारी
 जरी पृथ्वी झाली दहना उपरी । तरी कलेवर जाळिलें
 कांसयावरी । अग्नी कैचा ॥ ३ ॥ पाठीचे एक वीसम-
 णिगणना । तयाची जरी झाली स्वर्गरचना । तर एकविस
 स्वर्ग मुगुट हे मना । केवीं आले ॥ ४ ॥ आणीक
 एक ऐका नवल । येवढें ते चराचर जैनव्हतें पृथ्वी ढवल ।
 तर सत्प पाताळ पाय बोल । केवी साच ॥ ५ ॥ गंगा

जन्मली विष्णूपदीं वैकुंठीं । ते रुद्रे कार्या हेतु धरिली
मुगुटी । ते नाडी पासूनि जन्मली हे कुटी । बोल तयासी
॥ ६ ॥ आणि गोरक्ष जन्मला शूद्र कुळीं । तो मछि-
द्राचा शिष्य नाथ ओळी । तो जन्मला शिर कमळीं ।
हें असत्य ॥ ७ ॥ नवलक्ष तारांगणें । तयामाजी सप्त-
ऋषी श्रेष्ठ जाणे । तयांचीं जन्मजाती सामर्थ्य आख्यानें
बोलताती ॥ ८ ॥ ते लळाटी जन्मले । हें असत्य
बोलिले । आणि ध्रुव आख्यान झाले । असे विचित्र
॥ ९ ॥ तो उत्तान चरण पुत्र । आढळ बोलिजे ध्रुव । तो
तारा म्हणती लेया विचारू । घडेचिना ॥ १० ॥ शुक्र
वृहस्पती । दैत्यदेवगुरू बोलिजती । तयाची उत्पत्ती ।
आनारिसी असे ॥ ११ ॥ औटकोटी रोमावळी । तया
केवीं होतीं आठराभार वनस्थळीं ॥ मस्तकिंचे केस आऊ-
ठाचे आगळी । गणना कैसी ॥ १२ ॥ समुद्राची नांवे ।
विपरितचि बोलिले अधवे । श्रोतीं विचारूनि पाहावे । हें
असत्य म्हणौनि ॥ १३ ॥ लवन इक्षु सुरा सर्पी क्षीरो-
दक वर्णावा ॥ हा सप्त समुद्र मेळावा । भागवती जाणावा ।
पंचमस्कंदी ॥ १४ ॥ आतां पुरे करूं आक्षेपांची दाटी ।
किती धावावे पळत्यापाठी । आतां सांगो कश्यप सृष्टी ।
तयाचे निमते ॥ १५ ॥

॥ प्र० २५ कश्यप श्रुष्टी रचना वर्णन ॥

आणिक आईका बोलणें । कश्यप सृजिला नारायणें
(चतुराननें) । तयाचिया तेरा राण्या तेथूनि जाणणें ।
विस्तार हा ॥ १६ ॥ दिती पासूनि दैत्य । अदिती

पासून दैव समस्त । कष्ट पासूनि सर्प विख्यात । पक्षि
 विनते पासुनि ॥ १७ ॥ ब्रम्हयार्नाचा चंद्र झाला ।
 सेने पासूनी वनस्पतीचा उद्भव सांगितला । आठ्यांशी
 सहश्रक्रुषी उद्भवला । सेवके पासूनि ॥ १८ ॥ चान्ही-
 खाणी चान्हीवाणी । झालिया षड निद्रे पासूनि । कनक
 रेखे पोटी जाणे । अष्टधातु ॥ १९ ॥ मांद्रिकेचे अष्ट-
 कुळाचळ पर्वत । काळोदीने दिशा गजमदोन्मत । प्रमे
 पासुनि समस्त । अश्वजाती ॥ ४२० ॥ अभिवंदे पासूनि
 उपजलिया विचित्राभूतयोनी । खेचरे झोटिंगे ऐसी बोलणी ।
 भू गोळी कीं ॥ २१ ॥ ऐसे देवदैत्य अदि करूनि
 सृजिलिया चान्ही खाणी । ऐसी कथा रसाळ करूनि ।
 सांगती अज्ञाना प्रती ॥ २२ ॥ परी हें नये तयाचि
 यानना । जरी कश्चपे केली सर्व रचना । तरी जीव आणि
 पंच कवणा । पदार्थाचेपा ॥ २३ ॥ दुसरें जें बीज
 पेरि जे भूमिके । तें विस्ताराते पावे उदकें । तर मानवप-
 श्वादिकें । वृक्ष कैसे बोलवे ॥ २४ ॥ चान्ही खाणी
 चान्ही वाणी । झालिया शडु नेत्रे पासूनी । तर येराराणि-
 यांची मांडणी । वृथा जाणे ॥ २५ ॥ चौखाणी परुती ।
 पांचवी खाणी नसे निरुती । तर आणिक बोललिया
 उत्तती । ते कवणा खाणीत ॥ २६ ॥ ऐसे विपरित
 पाह्माण । विस्तारीलें वागजाळ । म्हणोनि संदेह सकळ ।
 निवर्तेंकेवीं ॥ २७ ॥ आणि परमेश्वरी सदाकृपा असतां ।
 तोची बोलावा कैसा दुःखदाता । जे अपराधेविण जीव-
 जाता । नरकीं घालीं ॥ २८ ॥ जरी लाव होय जननी ।
 तरी बाळक पाळावें कवणी । तैसे कर्मविन नानायोनी ।

भोगवीकैसा ॥ २९ ॥ का जें देव तें सुखरूप केवळ ।
तयाखालुते मनुष्य पुण्यांचें फळ । तयाखालुते नरकबद्दळ ।
तृणपर्यंत ॥ ४३० ॥ तर परमेश्वर सकळाचा पिता ।
तेथकैसी बोलावी विषमता । एकासि सुख एकासी दुःख-
दाता हें बोलतां दुषण ॥ ३१ ॥

॥ गीतायां ॥

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ॥
येभजंति तु मांभक्त्या मायिते तेषुचाप्यहं ॥ ४४ ॥

सकळा भूतीसम नाहीं शत्रु मित्र । जेभक्ती भजती
त्याचा आत्मा निर्धारू । ते पावती मत्स्वरूपी आधारू
हे भगवत् वाक्य ॥ ३२ ॥ या सतासत्कर्माची जोडी ।
तो भोगी नरकाची खाणी कोडी । जीव कर्माविण एक
घडी । राहोंचि नेणे ॥ ३३ ॥

“ प्रारब्धकर्मणां भोगादेवक्षयः ” “ इति श्रुति. ”

एष पंचनमस्कारः सर्वपापप्रणाशनः ॥

मंगलानांच सर्वेषां प्रथमं तु सुमंगलं ॥ ४५ ॥

प्रारब्ध कर्मा भोगेक्षयो । ऐसिया श्रुती बोलें पाहाहो
कर्मेनासावीं या उपदेश उपावो । बोलिला असे ॥ ३४ ॥
कर्माचा व्हावया नासु । आपण अवतरला जगदीशु ।
देउनी ज्ञानभक्ती उपदेशू । मोक्षा पावविले ॥ ३५ ॥
यातव हें मत अती कुडे । कुतर्क अभिमानी पडिले
बापुडे । आदि गुरुवांचूनि मार्ग न जोडे । परत्र
उपाया ॥ ३६ ॥

॥ श्लोक ॥

सकृद्गुधानि बीजानि न रोहन्ति यथा पुनः ॥
ज्ञानदग्धैस्तथा क्लेशैर्नात्मा संबध्यते पुनः ॥ ४६ ॥

अग्नी जालिन्नलें बीनोगवें जैसें । ईश्वरज्ञानें कर्म जालि-
न्नलें तैसें । तें पुनरपी जीवदशे । बाधीचिना ॥ ३७ ॥

श्लोक.

उदयति यदि भानुः पश्चिमायां दिशायां ।
प्रचलति यदि मेरुः शीततांयाति वह्नि ॥
विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां ।
नचलति तिलमात्रं भाविनी कर्मरेषा ॥ ४७ ॥

॥ प्र० २६ जीवेश्वर मत वर्णन ॥

आणीक आईका जीवेश्वर मत । तयाचें वर्तन वेदशास्त्र
बहिष्कृत । बोध जाणिजे अभिदैवत । सुष्टाचार तयाचा ॥
३८ ॥ तया सर्व भूर्ती दया सम आचारू । वाचे
अलि हंता हा मंत्रोच्चारू । प्राप्तपुरुष चोदिस तीर्थाकरू ।
बोलत असती ॥ ३९ ॥ ऋषभ देवादी अजितनाथ ।
संभव अभिनंदन—सुमतीनाथ । पद्म प्रभूस्वामी म्हणत ।
सुर्याश्वस्वामी ॥ ४० ॥ चंद्रप्रभू सुविद्यनाथ । सितळे-
नाथ आणि श्रयासी बोलत । वासपुज्य विमळनाथ आणि-
अनंत नाथपै ॥ ४१ ॥ धर्मनाथ शांतीनाथ । कुरंगनाथ
आणि आरनाथ । मळीनाथ मुनीसुरत । आणि नभीनाथपै
॥ ४२ ॥ नेमनाथ पार्श्वनाथ । महावीर ऐसे बोलिजेत ।
चोवीस साधनवंत । प्राप्त साध्यें ॥ ४३ ॥

नमो आलि हंतानु नमो सिद्धानु नमो आर्यानु
नमो उभयानु नमो लोय सर्व साहानु । एते पंचन-
मस्कार शब्दाः पापस्य नाशकाः । मंगलाश्चैव सर्वेषां ।
पठनान्मंगलं भवेत् ॥ १ ॥

हा नमोकार । केवल बीज तयाचे ॥ ४४ ॥ तया
नाहीं स्वहस्ते पाकपचन । सांप्रदायका गृहीं सिद्ध भोजन ।
तृषा निवृत्ती ऊष्ण उदकपान । करिती सदा ॥ ४५ ॥
कुंचिया समार्जनी घालिती आसन । नाहीं रात्रीं अन्नभक्षण
वर्तन । अहिंसकत्वे कोमल अंतःकरण । जैन मार्गियांचे
॥ ४६ ॥ जेविता कुशब्द पडेल श्रवणीं । म्हणोनि
करिती ताटध्वनी । केश कुचैळ देखिलिया नयनी ।
न जेवीता जाती ॥ ४७ ॥ तया नाहीं नापिक हस्ते
वपन । स्वहस्ते करिताती केसलुंचन । येकांती बैसून
स्वकथा श्रवण । उपदेशियासी ॥ ४८ ॥ वसई प्रती-
मास्थावरित । गौरसें न्हान करित । नैवेद्य दाउनो पूजा
समर्पित । भावपुर्वक ॥ ४९ ॥ प्रति वर्षीं भाद्रपदीया ॥
द्रव्य देती पशू ग्रहणें पारधिया । सोडवीती स्वापद
पक्षिया । परउपकारास्तव ॥ ५० ॥ असो हें मत
तरी दिसे निकें । पर तेणें द्रव्य पशू घेती अनर्के स्वद्रव्य
म्हणोनिया आईके । पातकीय तेथें लिपिजे ॥ ५१ ॥
अहो द्रव्य पडे हिंसकाचा हार्ती ॥ तया पाप करावयास
बुद्धी उपजे मागुती । म्हणोनि तयाची बुद्धी करी आरुती
मरंवशेनी ॥ ५२ ॥ आपुलिया पोट सर्गा सार्ती ।
याधरिगती दरादर कुटी । प्राणी बांधुत आणिती हार्ती ।

श्रावकाच्या ॥ ५३ ॥ पक्षिये सोडितां लावेती तर ।
 ते ओळवे मुंगीया वधिते निरंतर । तो बहुतचि होय पर
 उपकार । सोडवी तयासी ॥ ५४ ॥ जैसे बांधले देखून
 पंचानना । दुःखी झळबुनी उपजे करुणा । तो सोडविल्या
 बहुताच्या प्राणा । करीघात ॥ ५५ ॥ जैसा कुपार्त्री
 कोजे परोपकार । तो परिणामी होय अपकार ।
 म्हणोनि अहिंसा मत निर्धार करू नेणती ॥ ५६ ॥
 आपण कवणाशीं न व्हावें दुःखदाता । प्रारब्धी दुःख
 भोगितां न करावी चिंता । म्हणोनि जो अलिप्त दोहीं
 मता । तो ज्ञाता बोलिजे ॥ ५७ ॥ गुरव हिंडती आळो-
 आळिया । भाकरी सांगती पाळोपाळिया । अन्न निष्पत्ती
 करिती बळीया । निमित्त होउनियां ॥ ५८ ॥ आणि
 ऐसा असतां वस्तु निर्धार । परमेश्वर स्वरूप निराकार ।
 तरी पावले ते झाले आकार । पाषणरूपी ॥ ५९ ॥
 सांडूनि देखा प्राप्तीचें सुख । पूजास्तर्पणीं कां झालें अधो-
 मुख । तेथ पावले या प्रपंच दुःख । निवर्तेचिना ॥ ६० ॥
 मनें वाचा क्रिया निपजे हिंसा । तरी अलि हंतानु हा
 मंत्र घडे कैसा । ऐसें दृष्ट अभिमान कार्य परियेता ।
 आचार्याचें ॥ ६१ ॥ अन्यत्र हींसा चुकविती सानी ।
 लुंचन करितां भय न धरिती मनीं । एका एक दुःखदानी ।
 हे विपरीत देखा ॥ ६२ ॥ सर्व पदार्थी जीव असे
 ह्मणत । तरी कैसा वर्ण काय स्वरूप गणित । कवणीय
 फळीं कैसा संचरत । आणि किती आयुष्य ॥ ६३ ॥
 आणि परमेश्वर निराकार असता । प्रथम कोण झाला ज्ञान
 दाता । रक्ता ज्ञान जीवा अविद्यावंता । बोलोचिनाये ॥ ६४ ॥

अनाद्यविद्यायुक्तस्य पुरुषस्यात्मवेदनं ॥

स्वतोऽन संभवेदन्यस्तत्त्वज्ञानदोभवेत् ॥ ४८ ॥

जीव अविद्या युक्त अज्ञान असे । म्हणोनि परमेश्वर
ज्ञान करिती सायासे । शुद्ध ज्ञाली या सरिसे । मेळ विती
स्वरूपे ॥ ६५ ॥ जरी परमात्मा नव्हे आदि गुरू
(जगद्गुरु) । तरी कैसेनि होईल वस्तु निर्धार । आणि
येसनें दुःख रूप आचार । कवणाचे निबोले ॥ ६६ ॥
एक देव एक आचार्या । तरी चौन्यायशीं भेद कांजाले
बायां । एक नवचे एका ठायां । पक्षाभि मानें ॥ ६७ ॥
ह्मणोनि ऋषभा पुढें जीव कृत उपदेशु । शब्देदाविती
फळ श्रुतीचा विश्वासु । धरुनि आचारत्वाचा वेष्टु । चाळ-
विती जीवाते ॥ ६८ ॥ जें वेद उच्छा दिले उत्तीबळें ।
ते भट्टाचार्या प्रतीवाद केला सळे । जिनोनि क्षेपनिक
घातले एके वेळे । कढईमार्जी आठराही ॥ ६९ ॥ आर्धी
अभिमानें दुष्कृत । पाठीं गौरांजन घेतलें प्रायश्चित्त । ऐसें
जाणूनि आपला आणि परघात । केला देखा ॥ ७० ॥
जे हिंसानिपजे पंचसुनी । तिये कारणें कमें कीजती प्रति-
दिर्नी । तरी पात्रें हातीलेया येसनी । प्रायश्चित्त कैसें
॥ ७१ ॥ परस्परें करितां स्वपक्ष प्रतिष्ठा । तमाचढले
या आचार्य निरुद्धा । ब्राम्हणा आर्ध्य देतां आपोहिष्टा ।
म्हणती जीव धनत ॥ ७२ ॥

तस्मादरंगमामवो यस्यक्षयाय जिन्वथा आपो
जनयथाचनः ॥ ४९ ॥

ऐसे भित असती सानी हिंसे । अभिमानी पडले या

हतिती माणुसैं । कुडें कपटें बहुवसैं अभिभूत मात्रा ।
 दिके ॥ ७३ ॥ म्हणोनि जेथें अभिमान कार्य । ते
 नव्हेति निर्गुण आचार्य । ऐसिये हिंसक तमरूपकिये ।
 नरकसिद्धी ॥ ७४ ॥ यास्तव हें नव्हे ज्ञानाचें लक्षण ।
 जेथें न निवर्ति मानाभिमान । तेथें कैचे बोलवें मोक्ष
 साधन । ऐके तयासी ॥ ७५ ॥ आपण या करूं ये
 कवणी ओखटें । ते क्षमांगिकरीं मानी गोमटें । तोचि सर्व
 किल्मीषापासून सुटे । अहिंसा धर्म ॥ ७६ ॥ पद्मावती
 मुखदेवता । आणि कीं ही उपासती बहुता । जारण मार-
 णादी व्यवस्था । सप्तविधी करणें ॥ ७७ ॥ ते प्रवर्तले
 म्हणती आत्म हिती । तर कां नाना उपासना करिती ।
 घातपात अमिती । मोहन उच्चाटण ॥ ७८ ॥ म्हणती
 ब्रम्हांड दुमदुमित । जीवें भरलें असे समस्त । हिंसेहिंसा
 चुकवावया बहुत । उपाय करिती ॥ ७९ ॥ अहिंसा
 धर्म आमचा आचारू । ऐसे बोलती विचारू । तरी
 उपोषण करितां होय संहारू । अनंता जीवाचा ॥ ८० ॥

एकरात्रक्षुधार्तोश्च स्वात्मलिंगप्रदाहकः ॥

ग्रामाणां दशसाहस्रं ब्रह्महत्या पदेपदे ॥ ५० ॥

एक रात्री उपवासु कीजे । आत्मलिंग जाळिजे । तर
 दहासहस्र गांवें जाळिली जाणिजे । ब्रम्हहत्या पदेपदे
 ॥ ८१ ॥ म्हणोनि जीवपडे तें एक पाप । आणि उद-
 उस्थाचें अमुप । घडत असें तें अल्प । देखतीचना
 ॥ ८२ ॥ मृतासी देती दहन । तेथें आग्नीज्वाळा धूम्र-
 करून । होतासे जीवाचें दहन । असंख्यात ॥ ८३ ॥

ईल हिंसा । म्हणोनि मुखीं बल्ल संहससा ।
सा । म्हणती हिंसा होय ॥ ८४ ॥ तरी
न न । आणिके हिंसाकरीती दहन । म्हणोनि
न नेणती धर्म ॥ ८५ ॥

। प्र० २७ मत्ततत्वादी ॥

का मत तत्वादी । ते आस्तीक आणि जीव-
गा उपासती जाणि निश्चयो विष्णु पदी ।
॥ ८६ ॥ त्याचें दृढ वृत्त शुचि कर्म ।
देवता धर्म । स्वाचारे श्रेष्ठत्व असे विषम ।
॥ ८७ ॥ त्यांचा मध्वाचार्य असे गुरू ।
गुदेवाचा अवतार । तेणें प्रतिष्ठिला असे
क्ष सिद्धी लगीं ॥ ८८ ॥ मागिले युगीं
त्याचें करावया निर्दाळण । विष्णु अवतरला
तार भेदें ॥ ८९ ॥ जे असुर असती
ते कलियुगीं जन्मले पाखांड रूपीं । ते निवारण
चली इच्छा ॥ ९० ॥ विष्णुनें निरोप
ला । तुम्ही कलियुगीं अवतार घ्यावा ।
डावा । पाखांड रूपि यांचा ॥ ९१ ॥
धरुनि मस्तकीं । वायुदेव अवतरले नर
न सत्यसंप्रदायकी । मानिलें असे ॥ ९२ ॥
वतार प्रथम । द्वितीय अवतार तो भीम ।
मध्वाचार्य नाम । बोलत असती ॥ ९३ ॥
वतार अन्वये । आणि मानिती विष्णू देव
र्ये । करिती स्वाचार दिक्षापरीचयो ।

सांप्रदायिकासी ॥ ९४ ॥ ऐसी करुनी संस्कृतवाणी रचना ।
आणि ती स्वसाख्याचियामना । पर हिं न मिळे शास्त्र
प्रमाणा । यथार्थ रहीत ॥ ९५ ॥ पाखांडि याचें करावया
निवारण ॥ येक सम गुणातीत ज्ञान । येरीअवधीची
ज्ञांकवण । रचिली जीवा ॥ ९६ ॥ तर वायुतो स्वर्ग
स्थित देवता ॥ तयासीचि ज्ञान नाही तत्त्वता ॥ ऐसी
श्रुती वचन आणि गीता । बोलली असे ॥ ९७ ॥

नमे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ॥

अहमादिहि देवानां महर्षीणांच सर्वशः ॥ ५१ ॥

माझा प्रभव नेणती सुरगण । आणि महर्षी सातेजण ।
कार्जे मी देवा ऋषींसी आदि कारण । म्हणोनिया जाणे
तया ॥ ९८ ॥ तेथ नेणती देवता आणि महर्षी तेथ
काईसे ऋषी आणि राजर्षी । तर सुर्जी तयाचिया मतासी ।
काय म्हणौनि मानावे ॥ ९९ ॥

नचक्षुषां गृह्यते वा न वाचा ।

न वै देवा तपसा कर्मणावा ॥ १ ॥

सकळ देवांसी इंद्र आधिपती । तयासी जर जाणीव
असती । तरी शिळाकारी कां वर्षता क्षिती । गोकुळ
स्तावरी ॥ ५०० ॥ तें देवें उचलिला गोवर्धन । राखिला
गाई गोवळी याचा प्राण । सांडविला गर्वाभिमान । सुरपती
करवी ॥ ५०१ ॥ आणि ब्रम्हा वत्स चोरोनि गेला ।
तो नेणो निभ्रांती पडला । आपणाचि शरण आला । म्हणे
नेणोचि जी चरित्र तुजें ॥ २ ॥ तयासी नाही जर

जाणपणं । तर काईसे नं होईल पाखांड निवारण । जेथें
देव त्रयासी नाहीं ज्ञान । तेथें वायु केवढा ॥ ३ ॥
सकळ सांप्रदाय असतां वर्तमान । आणि पाखांडाचें होय
निवारण । म्हणोनि हेही प्रमाण । मानूनये ॥ ४ ॥
त्रिविध वाचा बोलो न शकती । नेत्र देखावया योग्य
नव्हती । देवता तपें कर्म नेणती । हे श्रुति शास्त्र ॥ ५ ॥
आणि युगीं युगीं अवतरे भगवंत । ऐसा बोलिला असें
गितार्थ । तो जाणावा वृत्तांत । चौथ्या अध्याई ॥ ६ ॥

श्लोक “ गीतायां ”

॥ प्र० २८ युगायुगीं अवतार वर्णन ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशायच दुष्कृताम् ॥

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ॥ ५२ ॥

परमार्थीय साधुजन । तयाचें विनाशावया दुष्कृत
अमण । ज्ञान धर्म स्थापावया परमेश्वर आपण । अवतरे
युगायुगीं ॥ ७ ॥ ज्ञान देउन तारी साधूजन । सामर्थ्ये
पापी यांचें (पातकांचे) निवारण । करी स्वधर्माची
स्थापना । अवत रुनिया प्रतीयुगीं ॥ ८ ॥ वायु अव-
तरेल कलयुगाचें ठाई ऐसी श्रुती गीता भागवतीं नाहीं ।
हें भविष्य शुकादिर्कीही । नाहीं भासिलें ॥ ९ ॥

॥ करभाजन वाक्य भा० ॥

एवं युगानुरूपाभ्यां भगवान् युगवर्तिभिः ॥

मनुजैरिज्यते राजन् श्रेयसामीश्वरोहरिः ॥ ५३ ॥

ऐसे वाक्य असे कर भाजनाचें । जें चहुंयुगीं अवतार
परमेश्वराचे । तेथें वायुदेव अवतरले साचे । काईसेनी
मानावें ॥ ५१० ॥

॥ भागवत ॥

कृतं त्रेता द्वापरंच कालिरित्येषु केशवः ॥
नानावर्णाभिधाकारो नानेव विधिनेज्यते ॥ ५४ ॥
कृते शुक्लोहरिर्ज्ञेयस्त्रेतायां रक्तवर्णवान् ॥
द्वापरे नीलवर्णश्च पीतवर्णः कलौयुगे ॥ ५५ ॥

तथाच भागवते करभाजनोक्ते ॥

कृते शुक्लश्चतुर्बाहुर्जटिलो वल्कलांबरः ।
कृष्णाजिनोपवीताक्षान् बिभ्रद्वण्डकमण्डलम् ॥ ५६ ॥
त्रेतायां रक्तवर्णश्च चतुर्बाहुस्त्रिमेखलः ॥
द्विपर्ययकेशः पद्माक्षः सुक्स्तुवाद्युपलक्षणः ॥ ५७ ॥
द्वापरे भगवान् श्यामः पीतवासा निजायुधः ॥
श्रीवत्सादिभिरङ्गैश्च लक्षणैरुपलक्षितः ॥ ५८ ॥
कलौकृष्णं त्विषाकृष्णं सांगोपांगास्त्रपार्षदं ॥
यज्ञैः संकीर्तनप्रायैर्यजन्ति हि सुमेधसः ॥ ५९ ॥

कृत त्रेत द्वापर । कळी सहित युगे चार । होती
परमेश्वर अवतार । पूजिती नाना विधीनें ॥ ११ ॥
शुक्ल आणि आरक्त । कृष्ण गौरपीत । चहुयुगी बोलिजत ।

अवतार भेदे ॥ १२ ॥ एकादशी प्रतिमा उपासना ।
मुक्तीमानिती विष्णू भूवना । परित्यही फळी गर्भयातना
निदानी दिसत असती ॥ १३ ॥ का जयविजय सन-
कादिकीं शापिलें । तें असुर योनीं जन्म पावले । तेथेही
जन्ममरण नाहीं चूकले । तेथे मोक्ष कैसा बोलावा ॥ १४ ॥
मग महा प्रळयाचे धडाडी । समग्र सृष्टीची होय राखवंडी
तेथे चवदा भुवने ब्रम्हांडी । उरी कैची ॥ १५ ॥

कालः सृजति भूतानि कालः संहरते प्रजाः ॥

कालः सुप्तेषु जागर्ति कालोहि दुरतिक्रमः ॥ ६० ॥

कालेन पात्यते ब्रह्मा हरिः कालेन पात्यते ॥

कालेन पात्यते रुद्रः सर्वे कालेन पात्यते ॥ ६१ ॥

काले देवा विनश्यन्ति कालेचासुरपन्नगाः ॥

नरेन्द्राश्च विनश्यन्ति कालेसर्वे जनाः स्थिताः ॥ ६२ ॥

सकळ सृष्टीचे भाव । काळे रचिले सर्व । स्वप्न जागृती
इत्यादि अभाव । होईल काळाचे ठाई ॥ १६ ॥ तिही
देवा प्रलय नाशु । नरसुर पन्नकाचा ग्रासु । सकळ सृष्टीचा
हारासु । होईल काळें करुनि ॥ १७ ॥

प्र० २९ मोक्ष वर्णन ॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ॥

सर्गेपिनोपजायन्तेप्रलये न व्यथन्तिच ॥ ६३ ॥ गी०

ऐसें मोक्षाचे लक्षण बोलिले भगवें । तें ज्ञान अश्रा-
उनी पावले मातें । ते जन्मा न येतीं मागुते । नाहीं

प्रळय व्यथा ॥ १८ ॥ यास्तव जिये फळी दिसें क्षयो ।
तें पावावया न कीजे उपावो । जें कृपा करी देवाधि
देवो । तेंचि जाणिजे हें ॥ १९ ॥ म्हणोनि तें मत
जाणावें जीवकृत । येथें जाणता न व्हावे अभिरत । आई-
कीलिया न दिसे हीत । जीवात्मयाचें ॥ ५२० ॥

॥ प्र० ३० शिवाचार. ॥

आईका शिवाचा समुळ । जें शिव भक्ताचें मोठें
स्थळ । चहुंयुगींचे आचार्य सकळ । मठ शिवालये ? ॥ २१ ॥
कृत युगीं सुवर्ण लिंग प्रथम । सुवर्णीं शिवालय शून्य
काया जंगम । भक्त देवांग आचार्या नाम । रेवण सिध्द
॥ २२ ॥ तयांचा मठ उदया चळीं पूर्व दिसे । आग्नेय
कळसु काळसी कालिंदी वसे । मांदार वृक्षा नदी काम धेनु
भासे । विभूति विलेपन ॥ २३ ॥ लोह मुद्रा बाघं
बरी आसन । आचार खापरी अष्ट शिखा जाण । प्राण
लिंग मलिकार्जुन । तत पुरुष ऋषी वक्र (तत्त्व ऋषी
मठ) ॥ २४ ॥ ऋग्वेद नकार अक्षर । गायत्री छंद
सूर्य देवतातत्पर । अश्व वहन वायू तत्त्व लिंगकेदार ।
पृथ्वी मूळस्थान ॥ २५ ॥ रेवन सिद्धासी बोलती शांती
कंथा । विवेक दंड मानिक वर्ण लिंगराता । रातोत्पळीं
पुजा कुंकुवर्ण अक्षता । बोलत असती ॥ २६ ॥ ' ॐ
नमः शिवाय ' हा मंत्र जपती । आरक्त वर्ण कपिला
नाव भद्रा म्हणती । आतां सांगो पुढील युग स्थिती ।
तेणेंचि मते ॥ २७ ॥ त्रेतीं आचार्य मैराळ सिद्ध ।
दक्षणे दिशे मठ जाणिजे निबंध । नैऋत्य कळस कळसीं

सरस्वती शुद्ध । गंगा बोलिजे ॥ २८ ॥ पारिजातक
 वृक्ष भद्र काम धेनु । भासित विलेपन कृष्णाजिन आसन ।
 काच मुद्रा आजात खापर शिखातीन । प्राण लिङ्ग तेथें
 ॥ २९ ॥ कपिल सिद्ध माहि कार्जुन बोलत । अघोर
 वक्त्र मकार अक्षर ह्मणत । यजुर्वेद अघोर ऋषी वदत ।
 कालाग्नी रुद्र देवता ॥ ५३० ॥ अनुष्टुप छंद कर्म
 वहन । अग्नी तत्त्व पृथ्वी मूळस्थान । सेतु बंध रामेश्वर
 जाण भैराळ सिद्धाचार्या ॥ ३१ ॥ घटाकारतो भक्त
 भक्ती करिता । भैराळ सिद्धासी बोलती निवृत्ति कथा ।
 निळ्याचें लिंग विचार दंड धरिता । नीळोत्पळी पूजा
 ॥ ३२ ॥ “ ॐ नमः शिवाय ” हा मंत्र जाण ।
 तयाचि कपिला असे कृष्ण वर्ण । तिये नामे सुभगा काम
 धेनु । तो असे मळीया चळी ॥ ३३ ॥ द्वापरीं एको
 रामाचार्य मठ पश्चिम दिशे । वायू कळसी नर्मदा असे ।
 संतान वृक्ष संयोगकामधेनु भासे । भासित विलेपनें ॥ ३४ ॥
 कृष्ण कांबळी आसन मुद्रा स्फुटीका । आचार खापर आणि
 चारी शिखा । प्राण लिंग भोग मळीकार्जुन ऐका । छंदो
 जातिवक्त्र ॥ ३५ ॥ मकार अक्षर छंदोजा ऋषी
 सामवेद । ब्रम्हा देवता गायत्री छंद । हंस वहन वर्ण श्वेत
 शुद्ध । पृथ्वी मुळस्थान ॥ ३६ ॥ सोमेश्वर लिंग वृषभ
 भक्त पूजावया । अनुसंयो जंगम एको रामाचार्या । प्रणीत
 कथा अनुताप दंड तया । हिऱ्याचें लिंग ॥ ३७ ॥
 श्वेत पुष्पी श्वेता क्षीर्ती अर्चन । तयाचें श्वेत वस्त्र तो गौर-
 वर्ण । “ ॐ नमः शिवाय ” हा मंत्र जपन । धवळी
 कपिला ॥ ३८ ॥ तीये नामे सुलीळा काम धेनू बोल

ती । एको रामयाचा आश्रम मदिराचळ पर्वती । ऐका
 पुढील स्थिती । तेणेंचि मते ॥ ३९ ॥ आतां कलयु-
 गींचा आचार्या । तया नाव पंडित आराधिया । उत्तर
 दिसे मठ असे तया । कळसु ईशान्ये ॥ ५४० ॥
 कळसी गंगा तात्पी जाण । कल्प वृक्ष सुबळा काम धेनु ।
 तया आरक्त कामळे या आसन बैसावया ॥ ४१ ॥
 तांब्र मुद्रा पांच शिखा । सार विलेपन विचार खापरी
 देखा । प्राण लिंग मल्लि कार्जुन । ऐका । वामदेव वक्त्र
 ॥ ४२ ॥ एकार अक्षर अथर्वण वेद । वामदेव ऋषी
 तृत्येक (चिटोप) छंद । विष्णू देवता वैकुंठ पद । गरुड
 वहन ॥ ४३ ॥ आप तत्त्व पृथ्वी मूलस्थान प्रभू जंगम
 लिंग मल्लि कार्जुन । क्षमा कंथा आणि भक्त जसवन ।
 ज्ञान दंड हार्ती ॥ ४४ ॥ वज्र लिंग पीत कमळी पूजा
 करण । वस्त्र पूजा पुष्प कनक वर्ण । “ शिवाय ” हा
 मंत्र जपणें रात्र दिवस ॥ ४५ ॥ कृष्ण कपिला सुमना
 म्हणती । पंडित आराधे याचा मठ हिम पर्वती । आता
 सांगो पुढील स्थिती गुरु मठाची ॥ ४६ ॥ पाचवा
 गुरु मठ शिव भक्त जर्णी । कळसी गंगा बोलिजे मंदा
 किनी । हरी चंदन वृक्ष तिये स्थानी । बोलत असती
 ॥ ४७ ॥ रक्षा विलेपन ईशान्य वक्त्र । ईशान्य ऋषी
 एकार अक्षर । शिव देवता वहन नंदकेश्वर आकाश
 तत्त्व गाईत्री छंद ॥ ४८ ॥ कृत युगीं लिंग शिवालय
 सुवर्णाचे । त्रेतीं लिंग शिवालय रुपयाचें । द्वापरी लिंग
 शिवालय तांब्रधातूचें । कलयुगीं पाषाणाचें जाणा
 ॥ ४९ ॥ नदी पासून विभूती ईश्वरार्थ फळ ।

भद्रेपासव ओवा भूती भासीत पावती फळ ॥ सुजुगे
पासाव विभूती घोरलि भस्स फळ । बोलत असती ॥ ५५० ॥
सुलगे (सुलिळें) पासाव विभूती फळ पाप क्षाळन ।
सुमने पासाव विभूत प्रेत पिशाच निवारण । येथून जाले
कथन । मठ स्थळाचे ॥ ५१ ॥ ऐसी सांगोनि शब्द
रचना । बोधित असती आज्ञान जना । परी हे जाण
त्याचिया मना । साच नवाटे ॥ ५२ ॥ काजें मार्गे
लिंग शिवालये सांगितलीं । तिथे सुवर्णादी धातुचीं निर्मिलीं ।
तर वर्त मानीं तिथे काई जाली । सांग पातू ॥ ५३ ॥
म्हणाल प्रळयीं पावलीं नाशातें । तरी तिया काई सया
पुजिली नाशिवंतें । आणि पृथ्वी आदि स्थावरें असति
वर्ततें । प्रळयो कैचा ॥ ५४ ॥ आणिक एक ऐका विप-
रीत मत । एके दिशे मठप्रतिष्ठित । दुसरीये कळसु हें
विपरित । कैसी साच मानावी ॥ ५५ ॥ तत्पी जन्मली
विंध्याचे पोटी । ते लोकीं प्रत्यक्ष देखिली दृष्टी । तयाचा
मठ हिमाचळ मुकुटी । हें साच कैसें ॥ ५६ ॥ चहुं
मठीं बोलिले चार वेद । तर किती काडें श्रुती सिद्धांत
भेद । हें जाणे तो बोलिजे वेद विद । येरा बोलोचि नये
॥ ५७ ॥ चहु वर्णा वरिष्ठ बोलिजती ब्रम्हण । तयाचा
ठाई असे वेद पठण । ने जरी वदती साक्षी प्रमाण । तरी
साचमानु ॥ ५८ ॥

प्र० ३१ महती साही लिङ्गवर्णन ॥

आतां माहिती बोलती साही लिंगें । तिथे कैसी कवणें
ठाई असती सांगे । ते व्यापकें महातत्त्व अभंगे । स्वतः

सिद्ध जाणावें ॥ ५९ ॥ आचार लिंग आणि गुरु
 लिंग । शिव लिंग आणि जंगम् लिंग । प्रसाद लिंग आणि
 महा लिंग साहावें । बोलिजे ॥ ५६० ॥ आचार
 लिंगतें पृथ्वी बोलिजे सहज । गुरु लिंगतें आपविश्वाचें
 जीवन बीज । शिव लिंगते बोळिलें असे तेज । प्रकाश
 रूप ॥ ६१ ॥ जंगम् लिंगतो वायु नसेस्थिर । प्रकाश
 लिंगतें आकाश अतिसपुर । बोलत असती महा लिंगनिः
 शून्य अगोचर । ऐसी साहा लिंगें ॥ ६२ ॥ ये लिंग स्वयंभु
 असतीं साही । विचारितां दिसतीं सर्वांचे देहीं । या
 वेगळे कवणी चरा चर नाही । तर भज्य तो कवन
 ॥ ६३ ॥ स्थावर लिंगतें स्थावरीजे जनीं । सशान लिंगतें
 मेले याचे स्थानीं । नेम लिंगतें कंठि स्थानीं । पुजित
 अज्ञान ॥ ६४ ॥ ऐसें करुनि उपचार लिंग भक्ती ।
 मुक्ती पावती कैलास रुद्र प्राप्ती । परी त्या ही फळ
 भोगातीं । पतन असे ॥ ६५ ॥

श्लोक गीतासु ।

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ॥

मासुपेत्य तु कौंतेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ६४ ॥

आणि महा प्रव्याचे काळी । चतुर्दश भुवन होय
 होळी । तेथें कैलास प्राप्ति चंद्र मौळी । उरी कैची ॥ ६६ ॥
 ह्मणौनि जेथ कहींचि नसे पतन । तेचि बोलिजे मोक्षाचें
 साधन ॥ या कारणें गुणातीत ज्ञान । होवावेंचि लागे
 ॥ ६७ ॥

अथ लिंग पुराणे

पातालेचांतरिक्षे दिशिदिशिगगने सर्वशैले समुद्रे ।
भूतौ काष्ठेच लोष्टे क्षितिजलपवने स्थावरे जंगमेच ॥
बीजे सर्वौषधीनामसुरसुरगणे पत्रपुष्पे तृणाग्रे ॥
सर्वव्यापी शिवोहं यदि भजसि भवान् नास्ति
देवो द्वितीयः ॥ ६५ ॥

हे वाक्य जाण शिव पुराणीचें । व्याप कर्तें बोलिलें
असें शिवाचें । ऐसें जाणे तोन करी जीवाचें । अहित
कहीं (हिंसकपण) ॥ ६८ ॥ यत्र जीव तत्र शिव
बोलत । आणि हिंसाकरितां न कांटाळे चित्त । द्रोही
बोलिजे पाप रत । विघातकीं ॥ ६९ ॥ नसतां शास्त्रा-
भ्यासकुडा । वादी आडलया करूं म्हणती पवाडा । लाघव
दाउनि जन बापुडा । सुलवीत असतीं ॥ ५७० ॥
लिंग फोडलिया जरी सांदे मागुते । तरी तुर्कीलिंगें फोडिलीं
बहुतें तरी तें सामर्थ्य काईझालें तेथें । कानवर्तेचि ॥ ७१ ॥
जरी मनुष्य मारिलिया मागुतें उठे । तरी शिव भक्तांचें
जीवत्व कां कुंठे । शोक जाळें हृदय का फुटे । द्वारीं मेलि-
याचा ॥ ७२ ॥ आणिक देखा आचार उफराटा । पाणिये
धुती जंगमाचा आंगोठा । तेणें तर्पण करूनि मानिती
गोमटा । लिंग धारण ॥ ७३ ॥ तरी लिंग तो म्हणती
माहा देवो । तयावरी पायवणी हा कैसा भावो । देवा-
परीस्र भक्त थोर पाहाहो हा तयासी बोल ॥ ७४ ॥
आणिक आईका विपरीत धर्म । अधि तप मग घराश्रम

हाही कैसा देखावा व्यति क्रम । सन्यास कर्म ऐसैं नव्हे
 ॥ ७५ ॥ नसतां वस्तुचें यथार्थ ज्ञान । मग पाषाणीं
 निक्षिपिती मन । करिती उपासना वंदन ध्यान । तम
 मोहितजे ॥ ७६ ॥ जे अनुसरले प्रकृति वर्गा । ते
 पात्र झाले अधःपात सर्गा । चुकले परमार्थ मोक्ष मार्गा ।
 जड बुद्धीचे ॥ ७७ ॥ असो येणें विणकारी काज ।
 येथें जाणतेया न वाटे चोज । परी बोलणे सहज ।
 व्यावृत्ती लागीं ॥ ७८ ॥

प्र० ३२ देववर्ण

नदेवश्चक्रपाणिश्च न देवः शूलधारकः ।

नाविधिः सविताचेंद्रः सदेवोयः सदाक्षयः ॥ ६६ ॥

॥ तथाच ब्रह्मांडपुराणे ॥ श्लोक.

नो ब्रह्मा विष्णुरुद्राः सुरपतिरमरा नो सुरानैव पृथ्वी
 नापोऽग्निर्नोच वायुर्नच गगनतलं नो दिशो नैवकालः
 नो वेदः सामवेदोऽपिहि न शशिरवी नो विधिर्नो
 विकल्पः सज्योतिः सत्तमेवं (कं) विजयति ? परमां
 सच्चिदानंददेवः ॥ ६७ ॥

विष्णु महादेव दोन्ही । ब्रम्हा इंद्रादि दिनमणी ।
 यासी क्षय असे म्हणोनि । नव्हेती देवो ॥ ७९ ॥ जो
 अक्षर्यां सतत । सृष्टी संहारी समर्थ । जीवो धरणी
 प्रशक्त । तोचि देव जाणा ॥ ८० ॥ आणि एक परि-
 यसा अनुवाद । जर्गी वदती हरिहर संवाद । तेथें श्रोते

ऐकुनी आल्हाद । पावते होती ॥ ८१ ॥ तरी हरी
 म्हणिजे विष्णू वैकुंठनाथ हरु तो कैलासीचा उमाकांत ।
 तया झाला परस्परें एकांत कवणें ठाई ॥ ८२ ॥ रजे
 सृजिला ब्रम्हाकरी उत्पत्ती । सत्वेसृजिला विष्णूतो जीवा
 जीवन स्थिती । तमे सृजिला रुद्र सर्व जीव जाती । हा
 संहार करी ॥ ८३ ॥ म्हणोनि सत्वरजतम तिन्ही
 गुण । हे सदाविरोधे वर्तती जाण तया परस्परें संवाद
 विवेक कथन । कैसें बोलावें ॥ ८४ ॥ आणि ब्रम्हा
 विष्णू महेश्वर । पिंडीचि जाणावा त्रिगुण संचार । कवणां
 कवण व्यापार । हें अनुभवं जाणावें ॥ ८५ ॥ रजो
 गुणें इंद्रियांची चेष्टा । सत्वगुणीं धैर्य धर्म विवेक प्रतिष्ठा ।
 तमो गुणे क्रोध द्वेष निवृष्टा । अपपर नाही ॥ ८६ ॥
 आणि देवासी असतां त्रिकाळ ज्ञान । प्रत्यक्ष सकळ पदा-
 र्थाचें दर्शन । येथेही बैखरी वाचेचे वर्तन । तर देव कैसे
 ॥ ८७ ॥ आणि त्रिगुण माया जनितेचि दैवत्रय ।
 उत्पत्ति स्थिती करिती अन्हांतर प्रळये । हेंचि वर्तत असें
 कार्य । समत्वयोगें ॥ ८८ ॥ महा प्रळयीं एकसारखें
 देखा । संहार पावती आशेखा (अशेष) । हे वेद
 शास्त्री पुराणी विशेखा । बोलत असती ॥ ८९ ॥ आणि
 असंख्य ब्रम्हा न जाणती । कोटी विष्णु प्रळया गेलेली
 अनंत इंद्र एके ध्यानस्थिती जाती । महादेवाचिये ॥ ९० ॥
 ते समस्त संहारले एक उरला । हा बोलुच दोष बोलिला ।
 आणिक तमोर्माचे ठाई नाही देखिला । ज्ञान उद्भव कोठें
 ॥ ९१ ॥ आणि ईश्वरी ज्ञान हे बोलती । वरी हे
 साच ऐसे म्हणती । जरी निंवा आग्रफळें येती । तरी

साच माना ॥ ९२ ॥ म्हणोनि हा जीव कृत चित्त
गाथा । पाखांडी धालिती देवाचिया माथा । थोराचेनि
नावें आपुली कथा । सरती करिती ॥ ९३ ॥ तैसेचि
उमाशंकर संवादु । तो मानवीं कृत्य संबंधु । देवफळीं
संदेहाचा बाधु । बोलता दूषण असे ९४ ऐसी
नानामतांची मोहर खोटी । प्रवृत्ती पडिली असे जीव
सृष्टी । तेथें एकतत्त्वज्ञानीनानवटीं । निवाडकरी ॥ ९५ ॥

गीता

नवेद्यज्ञाध्ययनैर्नदानैः नचक्रियाभिर्नतपोभिरुग्रैः।

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर

कुरु वीराहें माझे रूप । त्वाचि देखिलें गोप्याहुनि
गोप्य । तेरा वेद शास्त्रा यज्ञ दाना अप्राप्य । नेणती
कवणी क्रिया तापसी ॥ ९६ ॥

श्लोक गीतायां ।

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।

अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थान-

मुपैति चाद्यम् ॥ ६९ ॥

ह्मणोनि वेद यज्ञ तप दानीं पुण्य फळ । तें परि
त्यजूनि सकळ । माझा योग धरी तर केवळ । पावे परम
स्थान ॥ ९७ ॥

॥ श्लोक भागवत ॥

तर्कोप्रतिष्ठः श्रुतयोपि भिन्ना

नैको ऋषिर्यस्य मतं प्रमाणं ॥
धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां
महाजनो येन गतः स पन्थाः । ७० ॥

श्रुति स्मृती तर्क प्रमाण । ऋषी वाक्य बोलताति
भिन्न भिन्न । नकळे धर्म तत्त्वाचें यथार्थ ज्ञान । ह्मणोनि
अमले मूढ ॥ ९८ ॥ वायवसा बोलती । नाना भर्ते
प्रतिष्ठिती । अभिमानें करिती । विपरीत वादु ॥ ९९ ॥
आगम धर्म शाक्त्या पासून । जारण मारण सत्य विधी
कारण । नाना विधी अयुक्ता व्यसन । प्रवर्तले ॥ ६०० ॥
वाळा बगळा मुखी शंकरी । विद्या अभ्यासती नाना परी ।
परां आत्म हितीं संसारी । कवणी प्रवर्तलेचिना ॥ १ ॥
हे त्यजून सकळही धर्म । जेहीं सेविलें ज्ञानोत्तम । तेचि
महा पुरुष नाम । पावले परपंथी ॥ २ ॥

प्र० ३३

आतां असो मतांतर भेद ज्ञान । सांगो संताचें महि
मान । जें आईकि लिया अंतःकर्ण । निर्मळ होय
॥ ३ ॥ जैसें चंदनाचिया संगती । वेधती सकळ वन-
स्पती । तैसी संतसेवा ऊर्ध्व गती । विवरु होय ॥ ४ ॥
तया संताचिया गुणा । अमृत उपमूं नये जाणा । तै
सेविलिया अंतःकर्णा । पालटु नव्हे ॥ ५ ॥ जैसे व्याघ्रें
केलिया अमृत पान । वाचती तयाचे प्राण । परी तेथ
असती दुषण । नाहीं निर्वैरता ॥ ६ ॥ ह्मणोनि तया
पस्ये सांधू संग मधुर । तो अमृता पासाव करी अमर ।

पारुखवी सर्व काळ वैर । भूतमात्री ॥ ७ ॥ तथा
साधुची ओळखी काई । दश लक्षणे असती जयाचा
ठाई । तो मोक्षाचा वेवसाई । जाणिजे श्रोता ॥ ८ ॥

अक्रोधवैराग्यजितेंद्रियत्वं ।

क्षमादयासत्यजनप्रियत्वं ॥

निर्लोभदानंभवमुक्तनित्यं ।

ज्ञानप्रबुद्धे दश लक्षणानि ॥ ७१ ॥

अक्रोध वैराग्य आणि निराशी । जितेंद्रिये होऊनि
तापस्वी । क्षमा ह्याणिजे पृथ्वी ऐसी । धीरत्व पर्वत तुल्य
॥ ९ ॥ अहिंसकत्वे भूत दयाळु । सरळतां हृदयीं
निर्मळु । वाचे सी लागोनेदिमळु । असत्याचा ॥ १० ॥
जन प्रिय निरवैर जनीं । निर्लोभ सत्पात्र दानी । संसार
मुक्त कर्म बंधनीं । कहींचि लिप्त नव्हे ॥ ११ ॥ येही
दश लक्षणी सहीत । जो निरंतर असे वर्तत । तोचि
म्हणावा निर्गुण संत । परोपकारी ॥ १२ ॥ जो अपेक्षा
रहित सदा । जीव दोष नातळे कदा । तोचि देह त्यागी
परमा नंदा । पात्र होये ॥ १३ ॥ परी जेणें ओळ
खिजे तो साधु । तो नाही शास्त्र श्रवण बोधु । जैसा रत्न
परीक्षा गर्भ अंधु । करूं नेणे ॥ १४ ॥

गर्वेनो वहते न निंदाति परान् नो भाषते निष्ठुरं ।

उक्तं केनचिदप्रियं च सहते नक्रोधमालंबते ॥

श्रुत्वा काव्यमलक्षणं न कुरुते संतिष्ठते मूकवत् ।

दोषांश्छादयते स्वयं न कुरुते एतत्सतां लक्षणं

॥ ७२ ॥

ऐसे संताचें लक्षण । बोलत असे शास्त्र पुराण । ते
जाणाचे प्रमाण । यथार्थवंतीं ॥ १५ ॥

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किं ? ।
लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ?
॥ ७३ ॥

जयासी स्वयं प्रज्ञा नाही । तयासी शास्त्र महिमा
नकळे कांहीं । जैसे नेत्र हिना दर्पणी कांहीं । प्रति बिंब
न दिसे ॥ १६ ॥

किंकुलेन विशालेन विद्याहीनस्य देहिनः ॥

अकुलीनोपि विद्यावान्दैवतैरपि पूज्यते ॥ ७४ ॥

विद्या रहिता पुरुषासी । जन्म जाले उत्तमवंशी । ते
जैसे पात्रिणीचा कुशी । नपुंसक होय ॥ १७ ॥ आहो-
च्युत तरुचा पालवी देखा । जरी जन्म पावला कावरखा ।
तरी तो रसना इंद्रिय सुखा । योग्य नव्हे ॥ १८ ॥ तैसे
उत्तमें वंशी जन्म । विद्या रहित विषया राम । ते निर्फळ
सर्व अधम । उत्तमा सेव्य नव्हे ॥ १९ ॥

येषां न विद्या न तपो न दानं ।

ज्ञानं न शीलं नगुणो न धर्मः ॥

ते मर्त्यलोके भुविभारभूताः ।

मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ ७५ ॥

तथाचि जन्मला हीन योनीं । तो धर्मालंकृत तत्व
ज्ञानी ! तया म्हणिजे महा मुनी । योगेश्वरू ॥ ६२० ॥

तो वंघ असे समस्त लोकां । पूज्य सुरवरा ब्रम्हा
दिका । तयाचे हृदयीं जगदीश नायका । सदावसु
॥ ६२१ ॥

॥ भा० सत्पमस्कं० प्र० ३४ गुणकर्मोत्तमोधमवर्णन ॥

विप्रादिषड्गुणयुतादरविंदनाभपादाराविंदविमुखा-
च्छुपचं वरिष्ठं ॥ मन्ये तदर्पितमनोवचने (नं)
हितार्थं प्राणं पुनाति सकलं नतुभूरिमानः ॥७६॥

हीनें योनीं जालें जन्म । आणि ओळाखिलें परब्रम्ह ।
तें षट्गुण विप्राहुनी उत्तम । बोलिले असे ॥ २२ ॥
तुम्ही म्हणाल कवण कवण । तर आतां आईका सांगेन
ते माहापवित्र साधुजन । तीर्थरूप ॥ २३ ॥ वसिष्ठ
विश्वामित्र वाल्मिक । गर्गव्यास आणि शुक । हे विद्यापूर्ण
परमार्थीक । अकुलीन म्हणावे ॥ २४ ॥ तयाचे
पाहातां जन्म स्थान । आणि वर्ण रहित विलक्षण । तयाचे
सांगतां आख्यान । विचित्र असे ॥ २५ ॥ येचि
प्रसंगीं साध्य निबंध । तेचि पवित्र जें ब्रम्हविद । येर
देवताप्रतिष्ठेचे वेदविद । परी ऋषी मूळ सांगेन ॥ २६ ॥

शशकीगर्भसंभूतो गोतमोपि महामुनिः ॥

तपसा ब्राह्मणो जातो न जातिस्तत्र कारणं ॥७७॥

कौशिकीगर्भसंभूतः कुसुमास्तीर्ण उच्यते ॥

तपसा ब्राह्मणो जातो न जातिस्तत्र कारणं ॥७८॥

मर्कटीगर्भसंभूतो मार्कण्डेयो महामुनिः ॥

तपसा ब्राह्मणो जातो नजातिस्तत्र कारणं ॥७९॥

गौतमु जन्मला शशिकीं पोटी । कुसमस्तीर्ण तो कौश-
कीच्या पोटी । ऋष्य श्रृंग मृगीसुत, जन्ममर्कटी । पासूनि
मार्कंडयो ॥ २७ ॥

हरिणीगर्भसंभूतो ऋष्यश्रृंगो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातो न जातिस्तत्र कारणं ॥८०॥

उर्वशीगर्भसंभूतो वसिष्ठोपि महामुनिः ॥

तपसा ब्राह्मणो जातो न जातिस्तत्र कारणं ॥८१॥

वसिष्ठ माता बोलिजे उर्वशी । तो अनुष्ठिता ब्रम्ह
ऋषी । आचार्य होउनी सूर्य वंशी । वर्तत असे ॥ २८ ॥

क्षत्रिणीगर्भसंभूतो विश्वामित्रो महामुनिः ॥

तपसा ब्राह्मणो जातो न जातिस्तत्र कारणं ॥८२॥

विश्वामित्र तो महा तापसी । तथा जन्म क्षत्रियाचे
वंशी । तो बोलिजे महाराज ऋषी । सामर्थे आगळा ॥२९॥

कैवर्तीगर्भसंभूतो वेदव्यासो महामुनिः ॥

तपसा ब्राह्मणो जातो न जातिस्तत्र कारणं ॥८३॥

कैवर्तीचे कुशी । जन्मला व्यासऋषी । तेणे अष्टादश
पुराणांसी । विस्तारु केला ॥ ६३० ॥

भिल्लिणीगर्भसंभूतो वाल्मीकिरपि सन्मुनिः ॥

तपसा ब्राह्मणो जातो न जातिस्तत्र कारणं ॥८४॥

वाल्मीका जन्म भिल्लाचे योनी । तथा वास दंड-
कारण्यी । असत कर्म प्रवर्तूनि । निरंतरअसे ॥ ३१ ॥
तथा जाला ऋद्र प्रसन्न । राम न होता कथिलें रामायण ।
तें जगा जाले पुराण । पठावया ॥ ३२ ॥

गर्दभीगर्भसंभूतो गर्गाचार्योऽपि सन्मुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातो न जातिस्तत्र कारणं ॥८५॥

गर्गाचार्या जन्म गर्धवी । ते रूप धरून आली पृथ्वी
तो भारद्वाज वीर्य महा कवी । अदिपर्वी बोलिले असे
॥ ३३ ॥ तो ज्ञाने तपे आगळा । शोभत असे ब्रम्हण्य
कळा । तो बोलिजे श्रेष्ठ सकळा । महाकवी ॥ ३४ ॥
तो आचार्यत्व करी सोमवंशी । तेणें कृष्ण नांव ठेविले
परियेसी । ते भागवती बोलिले असें । दशपस्कंधी ॥ ३५ ॥
जें अवतरला देवांचा रावो । तें नंदा जाला पुत्र उत्सावो
आफाविला गर्ग महानुभावो । आदरेसी ॥ ३६ ॥
नंदें केलें अभिवंदन । ऋषीनें दिधले स्वस्ति वचन ।
मग रचिलें श्रेष्ठ आसन । अर्चन हेतु ॥ ३७ ॥ तेथें
बैसला गर्ग महामुनी । नंदें पुजा केली अनर्घ्य रत्नी ।
मग संतोषला अंतःकर्णी । गर्ग ऋषी तो ॥ ३८ ॥ नंदें
बाळक बाहीं आळंगिलें । गर्गा उसंगिये घातलें । या सि
नाव काई म्हणतलें । गर्गेश्वरें ॥ ३९ ॥ जो जाणो-
त्रिकाळ ज्ञान । भूत भाविष्य वर्तमान । अवधारिलें नाम
रूप वर्ण गुण । लक्षण पुर्वक ॥ ४० ॥ गर्गें नम-
स्करिलें चरण कमळ । म्हणे नंदा हें परब्रम्ह केवळ ।
तुझे जन्मझालें सफळ । तुझेनि भाग्ये ॥ ४१ ॥

भागवते गर्गउवाच प्र० ३५ श्रीकृष्णाग्रपूजां ॥

बहूनि संति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ॥

गुणाः कर्माणि रूपाणि तान्यहं वेद नो जनः ॥८६॥

भाग० दशमेपूर्वार्धे अ०८ ॥

आसन् वर्णास्त्रयो ह्यस्य गृहृतोऽनुयुगं तनूः ॥

शुक्रो रक्तस्तथापीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥८७॥

तुझ्या पुत्राचिये क्षिती । बहुतें नामें रूपें असती ।
 तिये कवणीच नेणती । मीच जाणे ॥ ४२ ॥ कृतीं
 शुक्र वर्ण सुंदर । त्वेतीं आरक्त वर्ण तनुकार । कलियुगीं
 पीत वर्ण नागर । आतां कृष्णनाम श्याम रूप ॥ ४३ ॥
 यासी तीन वर्ण असती । जे सिद्धांती बोलती । जीव
 उद्धरावया अवतरे क्षिती । तेणें प्रकारें ॥ ४४ ॥
 आतां व्यास वीर्य पाराशराचें । जें गरोदर मच्छिर्द्दीचें ।
 तेथें मथन केलें शास्त्राचें । बोलिले श्री भागवतीं ॥ ४५ ॥
 जन्मेजया पूर्वज निंदा दूषणें । तेणें दोष घडले ब्रह्म हनन ।
 तयाचें होवावया पुरश्चरण । भारत कथिलें ॥ ४६ ॥ शूक
 व्यासाचा पुत्र परियेसी । तो जें होता गर्भवासी । तें तेणें
 योनी सांगितल्या चौन्यायशी । जन्म न होता ॥ ४७ ॥
 गर्भि असतांचि तया स्मरण । बरी श्रीकृष्णाचे सन्निधान ।
 म्हणोनि वाचा जाली सूक्ष्म ज्ञान । तें ऐकिलें ॥ ४८ ॥
 तो ब्रह्मचर्याचा पुतळा । ह्मणोनि अग्र पूजे ऋषी सकळा ।
 महा ज्ञाता तपें आगळा । आधि पूज्य मान ॥ ४९ ॥
 शुक देवें म्हणितलें समस्तार्तें । तुम्ही वडिलें आणि व्यास-
 देव मे पिते । तर तया विद्यमान आसते । पूजा काईसी
 ॥ ५० ॥ तव बोलिले व्यास देव आचार्य । शुका
 आम्ही असो ब्रह्मज्ञानीय । परी नाही आत्म निग्रह ब्रह्म-
 चर्य । म्हणोनि तूं पूज्य ॥ ५१ ॥ तव शुक म्हणे ऐक

ताता । हा श्रीकृष्ण सकळ ज्ञानियांचा पिता । जगद्वंद्व
 आणि मोक्ष दाता । तया पूजावें ॥ ५२ ॥ जो वेद
 आगमासी आकळ । आनंद पूर्ण स्वच्छंद लीळ । तेणें
 मांडिला असे खेळ । मनुष्य वेष्टें ॥ ५३ ॥ जो अनंत
 ब्रम्हांड व्यापक । चराचरासी नायक । तयातें हा प्राकृत
 लोक काई जाणे ॥ ५४ ॥ जो परब्रह्म पुतळा । अनंत
 गुण अनंत लीळा । सर्वातु असुनि प्रपंचा वेगळा । नातळे
 विषया ॥ ५५ ॥ जो सर्वज्ञ बहुरूप नाटकी । न
 पाविजे साधनीं अन्येकी । तो मनुष्य रूपें मृत्यु लोकीं ।
 वर्तत असे ॥ ५६ ॥ तया पुजावें अग्रपूजे । पाठीं
 अवधीचि होती काजे । ऐसा निरोप धर्मासि देइजे ।
 झडकरोनि ॥ ५७ ॥ तव शुकाचे बोली सकळी ।
 ऋषीं देवीं पिटली टाळी । धर्में अफाविला वनमाळी ।
 अग्रपूजेलागीं ॥ ५८ ॥ तव अग्रपूजा होतिये काळीं ।
 शिशुपाळ देत आला शतगाळी । तयासी देऊनि महा-
 बळी । यज्ञ सिद्धी-नेला ॥ ५९ ॥ आणि परिक्षितीसी
 घडलें शापदूषण । तयाचें होवावया पापदहन । शुके
 केलें कथामृत श्रवण । श्री भागवतें ॥ ६० ॥ तिये
 श्रीकृष्णाची लीला चरितें । अमृत रूपें महापवित्रें ।
 आइकता मुक्ती ज्ञाली सप्त रात्रें । परिक्षितीसी ॥ ६१ ॥
 म्हणोनि श्रीकृष्ण चरित्राविण । नाही मोक्षदायक आन ।
 ऐसेचि भागवतीं प्रमाण । बोलिलें असे ॥ ६२ ॥ अंश
 कळा सकळही अवतार । आणि श्रीकृष्ण तो परात्पर ।
 पूर्ण ब्रह्म हा निर्धार । बोलिला असे ॥ ६३ ॥

प्र० ३६ भक्तमहीमावर्णन

म्हणेनि श्रीकृष्ण भक्ताची थोरी । वाखाणिता
कवणी नपवे सरी । हा भाव बोलिला असे गीते माझारी ।
नवमाध्यायी ॥ ६४ ॥

गीतायां

अपिचेन्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ॥

साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितोहि सः ॥८८॥

जरी दुराचारी झाला अतिशयेसी । अनन्य भावें मातें
भजे अहिर्निशी । तो साम्य मोक्षाचा वेवसी । साधूचि
म्हणावा ॥ ६५ ॥

॥ गीतायां ॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति ॥

कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥८९॥

तो तात्काळिकीं होय धर्मात्मा । शाश्वत शांतीते पावे
ऐसी महिमा । माझेया भक्ता नाश नाहीं नरोत्तमा । ऐसी
प्रतिज्ञा करी ॥ ६६ ॥

गीतायां

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येपि स्युः पापयोनयः ॥

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेपि यांति परांगतिं ॥९०॥

स्त्री वैश्य आणि शूद्र समस्त । पापयोनीचेही पार्था
मातें उपासित । तेही मोक्ष गतीतें पावत संशयो नाहीं ॥

॥ गीतायां ॥

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥

अनित्यमसुखंलोकमिमं प्राप्य भजस्व मां ॥९१॥

मज भक्त राजर्षी आणि ब्राह्मण । हे पावती येथे
आश्चर्य कवण । अनित्य असुखा लोक हे देह पावन ।
भज माझेचि ठाई ॥ ६८ ॥

गीतायां

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ॥

मामेवैष्यसि युक्तैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ९२ ॥

माझा भक्त माझेचि यजनकरी । मन्मयो होउनी माते
चि नमस्करी । मत्परायण तु आपण याते युक्त करी ।
तरी मातेची पावसी ॥ ६९ ॥

मधुभारतकस्तूरीनदीनृपतियोगिनः ॥

नैतेषां शोधयेन्मूलं सारं गृह्णतु पंडिताः ॥ ९३ ॥

मधु कस्तुरी आणि भारत । नदी राजा आणि निवृत्त ।
तयाचे मूल न शोधिती पंडित । सारग्राहिक ॥ ७० ॥
ऐसे महानुभाव पुण्य पवित्र । तयाचे न पहावे कुळ गोत्र ।
ते आचार्य तीर्थ भूत । महा पात्र साधू जन ॥ ७१ ॥
जैसी मातंग गृहीची पितळ । ते पावे ओत कर्मी याची
शाळ । प्रतिमा झालेया द्विज कुळ । पूजी भावे ॥७२॥
धातुखे तरी पालडु नाहीं । वण तोहि पूर्वीलचि पाही ।
परि देवत्व आलेया कांहीं । बोलुच नये ॥ ७३ ॥

कुचिळ भूमि केचें जीवन । गंगे मिळाले या सेविती सर्व
जन । आणि अग्नी पूजिती ब्राह्मण । आनामिका गृहीचा
॥ ७४ ॥ अग्नीमार्जी पडिलें इंधन । तेंही अग्नी
होउनी पावे प्रतिष्ठा पूजन । तेवि अनामिकाचें द्रव्य
जाण । संग्रहीती ॥ ७५ ॥ म्हणोनि वस्तु असतां ज्ञान
पवित्र । तयाचें न विचारावें कुळगोत्र । ऐसें बहुतीं
दृष्टांतीं शास्त्र । बोलत असती ॥ ७६ ॥ तैसा श्रीकृष्ण
भक्त हो कां भलोता । प्रज्ञावंत असोनि आचरता ।
पात्रत्व आले या जाणता । तो आव्हेरू नये ॥ ७७ ॥

कौशेयं कृमिजं सुवर्णमुपलादूर्वापि गोरोपेतः ॥
पंकात्तामरसं शशांकमुदधेरिंदोवरं गोमयात् ॥
काष्ठाद्वान्हिमहीश्वराद्वरमणिंगोतोपि गोरोचनं ॥
प्राकाश्यं स्वगुणोदयं न गुणिनो (?) तस्यास्ति
किं जन्मना ॥ ९४ ॥

जैसे कृमी पासाव पट कुळ । सुवर्ण खाणी बोलिजे
उपळ । पृथ्वीरोमा दूर्वा दर्भ आणि कमळ । पंकापासोनि
॥ ७८ ॥ क्षीरसागर जन्म भूमी चंद्रा । गोमेया पासाव
इंदोवरा । अथवा काष्ठापासाव उद्धव वैश्वानरा । सर्व यज्ञ-
सिद्धी ॥ ७९ ॥ मुक्ताफळा जन्म फणीमौळी । गोमेत
गोरोचन तें द्विज भाळीं । आपुले निगुणोदयें प्रकाशली ।
तेथें जन्माचें काई ॥ ८० ॥ कागा विष्टी जन्म झालें
पिंपळा । तो वंद्य झाला द्विजकुळा । कोश किटकीपासून
जन्म पटकुळा । तेंहीन कैसें म्हणावें ॥ ८१ ॥ वैश्या
कुमारी गंडकी बाळा । ते माता झाली शाळिग्रामादि

देवा सकळा । ऐसी कथांतर देव द्विजकुळा । अपुज्य
म्हणावे ॥ ८२ ॥

॥ श्लोक ॥

व्याधस्याचरणं ध्रुवस्य च वयो विद्या गजेंद्रस्य
का ॥ का जातिर्विदुरस्य यादवपतेरुग्रस्य किं
पौरुषं ॥ कुब्जायाः कमनीयरूपमधिकं किं तत्सु-
दाम्नो धनं ॥ भक्त्या तुष्यति केवलं न हि गुणै-
र्भक्तिप्रियः श्रीपतिः ॥ ९५ ॥

कर्माचरणें जरी होय पावन । तरी व्याधाचें काई
आचरण । वैश्या पाविजे अढळस्थान । तरी ध्रुव कुमार
पाहे कीं ॥ ८३ ॥ विद्याभ्यासें जरी होय मुक्ती । तरी
गजेंद्रासी काई विद्या होती । सौंदर्यें जरी होय मुक्ती ।
तरी कुब्जा काई ॥ ८४ ॥ द्रव्य जरी होय उद्धारण ।
तरी सुदामे यासी कांहीं होतें धन । सुकुळीया जरी होये
उद्धरण । तरी विदुर काई ॥ ८५ ॥ पुरुषार्थें जरी
होय नृपति । तरी उग्रसेनासी काई क्षत्रवृत्ती । म्हणोनि
भक्ती रहीत गुणी तोख नाही श्रीपती । भक्त प्रिय
थोर ॥ ८६ ॥

इदं निंदति चक्रवाकयुगलंभासांनिधिं कौशिकः ।
क्षीरस्वादमरिचिकीं सुकृतिनं पापीजडःपण्डितं ॥
युक्तं सर्वगुणैः खलः कटुवचग्रासः सुरंचासुरः ।
कोप्येवं नहि गोलके प्रतिदिनं सन्मान्यको वर्तते
॥९६॥

चंद्राचा भाव कैसा परिकर । जो ताप तत्वावें करी
विज्वर । परि तयाचा द्वेष करिती निशाचर । कुवेशना
लौगी ॥ ८७ ॥ आणि कोकिला मंजुळस्वर । कौशिका
न साहे निर्धार । अशक्ता षडुरस उपचार । न भावती
॥ ८८ ॥ आणि पापिया ना आवडि सुकृती । आणि
मूर्खा न माने पंडित उक्ती । आणि खलु सर्व गणजाती ।
देखो नसाहे ॥ ८९ ॥ तैसा साधु व्यापारे स्वभावता ।
तयाचा हेतु जिवोद्धरणी उपकारता । परि तो नावडे
दुर्जनापापरता । कर्म जडासी पै ॥ ९० ॥ जैसी
वैश्वानराची ईगळी । दहन करी चंदन वनस्थळी । जैशी
दुर्जनाची जिह्वा जाली । साधुचैतन्यातें ॥ ९१ ॥

यः पुत्रः पितरंद्वेष्टि द्वेष्टि बंधुजनानपि ॥

वासुदेवकथां द्वेष्टितं विद्यात्परवीर्यजं ॥ ९७ ॥

जयाची कारणें आईका तो नावडे पितृलोका । अंती
जाय नरका । जे अवगती बोलिली निंदका । द्वेषी म्हणो-
निया ॥ ९२ ॥ तया पितर द्रोह असे सदा । ब्रह्म
ज्ञानियाची करी निंदा । वासुदेव कथेचे ठाई सदा । तत्पर
नव्हे ॥ ९३ ॥ उत्तम नरदेह पाउनी । जयाभक्त
संत पैशुन्यी । तो जन्म पावे अंत्यज योनी । श्वान
शुकरादी ॥ ९४ ॥

“ नारदेनोक्तः ” श्लोक

धातस्ताततवैवदूषणमिदं यन्नाम कस्तूरिका ।

कांतारांतरवासिनां तृणश्रुजां नाभौ कृता मृत्यवे ॥

यद्येनां ननु दुर्जनस्य रसनाकंदेऽकरिष्यस्ततो—
नायासेन तदाऽभविष्यदुभयं कीर्तिश्च निर्दोषता
॥ ९८ ॥

हेंचि नारद म्हणे ब्रम्हयातें । ताता एक दूषण असे
तुमते कस्तुरी नाम जियेते । ते निर्मिली कोठें ॥ ९५ ॥
जे मृग तृण सेवी सदावसे रानी । कस्तुरी निर्मिली तयाचे
नाभिस्थानी । तिथे निमित्य प्रवर्तले मरणी । पाप रूपी जे
॥ ९६ ॥ तथापि तिथेचि वारीचें । जिव्हा मूळ निंद-
काचें । निर्माणस्थान कस्तुरीचें । निके होय ॥ ९७ ॥
तिथे कस्तुरी कारणें । आवच्छेद होता दुर्जनरसने । तरी
अवधीच पारुखती दुषणें । आन्यासेपैं ॥ ९८ ॥ कस्तुरी
उपयोगा जाती सकळा । दोन्ही किती होतीया निर्मळा ।
ऐसा ब्रह्मसुत कव्हणे एके वेळा । बोलता झाला ॥ ९९ ॥
परी जयाची जैसी जोडी । तो आपली वासना न सोडी
जैसी अनाचारिया बहुत गोडी । सप्तव्यसनाची ॥ १०० ॥

प्रकर्ण ३७ सप्तव्यसन ॥

द्यूतंच मद्यं पिशितंच वेश्या ।
पापद्धिचौर्यं परदारसेवा ॥
एताने सप्तव्यसनानि नित्यं ।
घोरातिघोरे नरके पचंति ॥ ९९ ॥

तिथेचि सप्तव्यसनें कवणें । जूं मद्यपानमांस भक्षणें ।
वेश्यागमन पारधी खेळणें । निरंतर ॥ १ ॥ चोरी
आणि परदार । हा सप्तव्यसनी दुराचार । तया अंती
नरक घोरांतघोर । पचत बोलिले असे ॥ २ ॥ हे जरी

न बटे साचार । तरी सांगो आईका साक्षात्कार । जूं खे-
ळिल्ला युधिष्ठीर । तया काय झाले ॥ ३ ॥ यादवी केलें
सुरापान । भंगिले श्रीकृष्णाचें वचन । तया थोर घडले
पतन । गोत्रवधाचे ॥ ४ ॥ मांस अहारी दशरथ
राणा । तो नित्य वधे श्वापदाच्या प्राणा । तेणें पापें श्राव-
णाचा वध जाणा । घडला पितरा सहित ॥ ५ ॥ वैश्या
गमन करी राजा मालहनु । म्हणवी नवकोटी नारायणु ।
परिथोर पावला अपमानु । वनिता संगे ॥ ६ ॥ नित्य
पुण्य करी पंडुराणा । शतयज्ञा माजी एकयज्ञ उणा । तया
ऐसी उपजली वासना । पारधी खेळावयाची ॥ ७ ॥
पारधी खेळतां तेणें । दोन्ही रमतां देखिलीं हरणें । ते
वधिलीं एकचि बाने । न लगता वेळ ॥ ८ ॥ तव
ते ऋषीश्वरें दोन्ही । किटम आणि किटमणी । तेणेंही
शापिला राजे शिरोमणी । कुरुवंशीचा ॥ ९ ॥ तयासी
तोचि मृत्यु घडला । तो स्वर्ग द्वारी पाउटी झाला । हा
अभिप्राव असे बोलिला । आदिपर्वी ॥ १० ॥ चोरी
हे प्रगट व्यसन । येणें एकाचे जाती प्राण । एकाचे गेले
सर्व धन । राज्यद्वारा ॥ ११ ॥ जेथें राज्यकरी रावो
मुन्हारी । ते महापवित्र द्वारकापुरी । तेथें वर्तली चोरी ।
व्यसन दोषें १२ जे श्रीमंत रत्न परिकर । प्रसवे
सुवर्ण अठरा मार । तें फळरूप नव्हेचि आतुर । व्यस-
नीयासी ॥ १३ ॥ मणी चोरोनि पळाला सत धाना ? ।
तोवंचला श्रीकृष्ण सनिधाना । आणि सर्व मुखप्राणा ।
सुकृता सहित ॥ १४ ॥

अन्यक्षेत्रकृतं पापं पुण्यक्षेत्रे विनश्यति ॥

पुण्यक्षेत्रे कृतं पापं वज्रलेपो भविष्यति ॥ १०० ॥

अन्यत्री कीजे पापाचरण । तयाचें तीर्थी होय पुरश्चरण । तेथही घडलेया दूषण । तयासी प्रायश्चित नाहीं ॥ १५ ॥ अहिल्या सुंदरी पतिव्रता । ते गौतमाची कांता । ईंद्र झाला अभिलाषिता । कपट रूपें ॥ १६ ॥ तो गौतमें शापिला अवधारी । भगे पडली सर्व शरीरी । ते भार्गव नाम लोकांतरी । वर्तत असे ॥ १७ ॥ आई-किजे महापती लंकावीर । ते जेणें बांधोडी घातले सुरवर । तेणें अभिलाषलें अंतोर । रामचंद्राचें ॥ १८ ॥ तयासी तेचि घडलें पतन । पापें झालें लंकेचें दहन । खंडले आयुष्य नासले प्राण । तया राक्षसाचे ॥ १९ ॥ तो न धरिचि पापाचे भेव । तेणें राज्य सुखासी क्षयो । ऐसा सत्प व्यसनी अपाव । बोलिला असे ॥ ७२० ॥ असो हा निर्मळ उपदेशु । आतां काहीं बोलों भक्तिरसु । जे अनुष्ठिलिया परब्रह्म वासु । निरंतर असे ॥ २१ ॥

प्र० ३८ भक्ती सोरसवर्णन ॥

ते भक्ति कैसी ऐका । जैसे निर्वाण पै चातका । तो न सेवी अन्यत्र उदका । मेघावांचुनि ॥ २२ ॥ ना तरी मांयविण बाळका । कोमाई जीवीतकळिका । तैसा भक्त जगदीश नायका । विण कोमाये ॥ २३ ॥ अथवा उदकीं असे मासोळी । ते नुरे जीवना वेगळी । तैसा भक्त वियोगें तळमळी । देवा कारणें ॥ २४ ॥ जैसा उत्तम ब्राह्मण अनुष्ठानी । तो मातंग देखुनि कांटाळे मनी । तैसा

भक्त निर्गुण तत्त्वज्ञानी । नातळे कवणा ॥ २५ ॥ पर-
मेश्वर भक्त ते इष्टकारक । परत्र विषयीं मोक्ष दायक ।
समर्थ पणें सर्वाशी व्यापक । होऊनी वर्ते ॥ २६ ॥
म्हणाल आपले या मती । करूनि बोलत असे व्युत्पत्ती ।
तर यथार्थ वाक्य भागवतीं बोलिलें असे ॥ २७ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ श्लोक ॥

यथा तरोर्मूलनिषेचनेन ।
तृप्यन्ति तत्स्कंधभुजोपशाखाः ॥
प्राणोपहाराच्च यथद्रियाणां ।
तथैव सर्वाह्णमच्युतेज्याः ॥ १०१ ॥

जैसे वृक्ष मूळा केलें सिंपणें । तृप्ती पावे शाखाफळ
पुष्पपानें । अथवा प्राणोपहारी इंद्रिय गुणें । तृप्तीपावे
॥ २८ ॥ तैसे भजन घडलेया अच्युती । सकळ देवा
भजन तृप्ती । परी त्याजे भजन नार्ही प्राप्ती । परमेश्वरी
॥ २९ ॥ येरी भक्ति त्रिगुणात्मका । राजसा तामसा
सात्त्विका । तथा नव्हती मोक्ष दायका । पतन रूपा ॥ ३० ॥

गीतायां ॥ श्लोक ॥

यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः ॥
प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ १०२ ॥
सात्त्विक बोलिजती देवलोक । राजस यक्ष राक्षसादिक ।
तामस भूत प्रेतें समूहादिक । पाषाण प्रतीमा ॥ ३१ ॥
जैसी व्यभिचारणी गणिका । ते पती न म्हणे कवणा एका ।
तैसिया नानाभक्ति कामिका । भजती अभिलषें ॥ ३२ ॥

जैसे लेंकरू विये सामान्य वनिता । तेणें कवणासी म्हणावे
पिता । तैसे जाले देखत देखतां । अज्ञान जनासी ॥ ३३ ॥

गीता

अन्तवचु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसां ॥

देवान्देवयजो यांति मद्भक्ता यांति मामपि ॥ १०३ ॥

ते अल्प बुद्धीचे त्रिगुण भक्त । फळ भोगा नंतरें होति
पातित । देव यजक पावती देवातें सत्य । नाहीं भक्ता
पुनरावृत्ती ॥ ३४ ॥

॥ दशमे भगवतोक्तं ॥

यस्याऽऽत्मबुद्धिः कुणपे त्रिधातुके ।

स्वधीः कलत्रादिषु भौम इज्यधीः ॥

यत्तीर्थबुद्धिः सलिलेन कर्हिचित्

जनेष्वभिज्ञेषु स एव गोखरः ॥ १०४ ॥

जे तिहीं धातूचे निर्मित शरीर । तयाचेठाई जया
आत्मबुद्धी थोर । नो मुढमतीचा बैल आणि खर । बोलि-
ला असे ॥ ३५ ॥ आणि स्त्री पुत्रादि शरीरसंबंधी । तया
चेठाई जयाआत्मबुद्धि । आणि पाषाणी सज्ज भावयजती ।
तो गोखर बोलिजे ॥ ३६ ॥ जो जळाचे ठाई तीर्थ बुद्धी
धरी । काळ विशेष परस्व खानकरी । तो मूढमतीचा अव-
धारी । बोलिला असे ॥ ३७ ॥ यथार्थ ज्ञानिये साधू
जण । तयाचेठाई ते बुद्धिनाहीं जाण । हें दशमस्कंधी
भगवद्भजन । बोलिलें असे ॥ ३८ ॥ परसंताची महिमा ।

न कळे प्राकृत अधमा । तो आवडे एका पुरुषोत्तमा ।
भक्ति भावे ॥ ३९ ॥

पांडव गीता.

वासुदेवं परित्यज्य चान्यदेवमुपासते ॥

तृषितो जान्हवी तीरे कूपं खनति दुर्मतिः ॥ १०५ ॥

परी त्यजूनि वासु देवातें । जे उपासती अन्य देवतातें ।
तियेव्यभिचारिये नानात्रते । चाळीती सदा ॥ ७४० ॥ जैसा
कवणी तृषावंत अवधारी । बैस उनि जान्हवीचे तीरी ।
तेथही कुप खणुं आदरी । तो दुर्मती बोलिजे ॥ ४१ ॥

श्लोक पांडव गीतायां.

वृक्षादि नीचैस्तु कृतानु संज्ञा ।

न धातु मृदारु मया विशेषः ? ॥

भजन्तिये माधव निंदकास्ते ।

पूर्णः सदानंदमयोप्यजन्मा ॥ १०६ ॥

ऐसें पांडव गीतेचें निरूपण । धातू मृत्तिका काष्ठ
पाषाण । तेथ माझा निश्चये ठेविती अज्ञान । मंद बुद्धीचे
॥ ७४२ ॥ जें माधव बुद्धी भजती प्रति माते । ते माझे
निंदक जाण निरुते । कांजे मज पूर्ण सदा नंद अजन्माते ।
जन्म भाविताती ॥ ४३ ॥

श्रुतिः इष्टापूर्तं मन्यमाना वरिष्ठं ॥

नान्यछ्रेयो वेदयंति प्रमूढाः ॥

इष्टापूर्ते म्हाणिजेवापी कूपतडाग । मठ मंडप देउळें
प्रतिमा भोग । याहुनीं श्रेष्ठ नाहीं मानींतिचांग । ते मूर्ख
जाणा ॥ ४४ ॥

यान्ति देवव्रता देवान्पितृन् यान्ति पितृव्रताः ॥
भूतानि यांति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोपि मां
॥ १०७ ॥

म्हणोनि वेद याचकते पावती देवाते । पितृ भक्त पावती
पितृ लोकांते । भूत भजक भजती भुतांते । तया तेचि
पावन ॥ ४५ ॥ माझा भक्त सर्व भावी भजे मातें तो पावे
माझीया परमा नंदाते । हा आभिप्राय भगवत् गीते । नवमो
ध्याई ॥ ४६ ॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ॥

परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमं ॥ १०८ ॥

अव्यक्त तो आला व्यक्तीतें । एसेनि बुद्धीजे मानिती
मातें । पर मज अजा अव्यया अनुत्तमा भावातें । नेणती
म्हणोनि ॥ ४७ ॥

श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनं ॥

अर्चनं वंदनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनं ॥ १०९ ॥

हे नव विध भक्ती अव्यभीच्यारी । होउनी भजे पर-
मेश्वरी । गुरु पूजा करी षोडशोपचारी । भाव पुर्वक ॥ ४८ ॥
श्रवण कितर्न नामस्मरण । पादप्रक्षालण अचरण वंदन ।
दास्य सख्यत्व आत्मनिवेदन । ज्ञान पूर्वक नवविध

भक्ती ॥ ४९ ॥ जैसी देवाचेठाई भक्ती उत्कृष्ट । तैसीच
गुरू भक्तीचेठाई बुद्धी श्रेष्ठ । यदर्थी वेद श्रुती स्पष्ट ।
बोलिली असे ॥ ५० ॥

श्रुती ॥ यस्यदेवे पराभक्तिः ॥

ऐसा भक्त परि चर्यात्मकु । मने वाचाशरीर भजकु ।
तयादेव आनंदाचा प्रापकु । तात्काळ होये ॥ ५१ ॥
आणि गुरू तेही श्रेष्ठत्व भजावे । उपकारकांत भक्ती भावें ।
ऐसीं श्रुतीवचन जाणावें । श्रोता जणी ॥ ५२ ॥ असो
हे भक्ती निर्गुण । करू संन्यासासी लक्षण । जे जगदी श्वरू
आपण । निरोपिता झाला ॥ ५३ ॥

प्र० ३९ संन्यास लक्षण निरोपन ॥

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ॥

निर्वेदो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ॥ ११० ॥

जाणावा तोचि अभ्यासुनित्य । नाही इच्छा द्वेष आणि
द्वंद्वमुक्त । तो सकळा पंथासी विरहित । सुखेचि
असे ॥ ५४ ॥ कामक्रोध आणि रागद्वेष । मदमत्सर हे
साही दोष । तो बोलिजे आंतर संन्यास । मुमुक्षुंसी ॥ ५५ ॥
बाह्य इंद्रिय देह दमन । निराविषयो ब्रम्हचर्य वर्तन ।
नाहीं परीग्रहो एकस्थान । वसावया ॥ ५६ ॥ वैराग्य
वन्ही वरून । जालुनी तारुण्य वनतृण । मग इंद्रिय श्वापदे
भेण । रिघती गिरिकंदरी ॥ ५७ ॥ तेथ लोपळे यामार्ग
उजेडु । तेणें क्रमिजे भवडोंगरू (भवादळ) आवघडु । मग
कैवल्य नगरी होय फवाडु । सुखस्वस्थि लागीं ॥ ५८ ॥

भिक्षाहारी निराहारी भिक्षा नैव परिग्रहः ॥

अवधूतो हि पूतश्च सुधान्नानि दिने दिने ॥१११॥

पती गृहाची नधरी आश । सजन समूर्ही नकरी वास ।
ममता रहित होउनी उदास । समचित्त असे ॥ ५९ ॥
तोचि निरा हारी बोलिजे जाण । जों अयाचित करी
भिक्षा भोजन । अवधुत पवित्र सुधापान । करी निरंतर-
पै ॥ ६० ॥

गांता विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ३

जेथ असती हिंसक मांस हारी । मद्यपी कुवेशनी अना-
चारी । तिये देशी वासन करी । पवित्र पर्णे ॥ ६१ ॥
जें कौवटालीव्यभिचारिक । रजरूप आणि कामिक । तामस
भूत प्रेत प्रेरिक । तें लोकनसेवी ॥ ६२ ॥ ऐसीया
जनाचा केलिया संसर्गु । होयध्यान अनुष्ठानासी भंगु ।
आणि मळीणत्वाचा लागे डागु । दोषसंगे ॥ ६३ ॥

प्र० ४० भागवतेपरमेश्वरस्पर्श संबंधप्रतिष्ठा

सरिच्छैलवनोद्देशान् मुकुंदपदभूषितान् ॥

अनिशं वीक्षमाणानां मनो याति तदात्मतां ॥११२॥

जे भगवंत चरणांकितें । तियोचि बोलिजती सकळ
तीर्थे । परसाधन चरित स्वार्थे वदंनकरी ॥ ६४ ॥
श्री दत्तात्रय प्रभूचि क्रीडास्थान । शयन आसन अथवा
भोजन । ते नमस्करी रजरेणूजाण । भावपूर्वक ॥ ६५ ॥
ऐसा निष्ठाचारेसी सदा । मानसीं स्मरत असे गोविंदा ।

तो पावे नित्यानंद परंपदा । संशयो नाही ॥ ६६ ॥
आतां असो ही पवित्र आचार शीळता । म्यां बोलिली
वाणी आकळितां । कांहीं स्मरण उपयोग बोलुं आतां ।
म्हणे पंडित दिवाकर ॥ ६७ ॥

॥ स्मरण प्रकरण ४१ ॥

काजें मागा सांगितली पाखंड रचना । विटालु झाला
मना श्रवणा । तो प्रायश्चित्त दत्तस्मरणा । वांचूनि नाही
॥ ६८ ॥ तथा श्री दत्त योगि राजा । वाक्पुष्पीकरीन
पूजा । सांडोनि भाव मनींचा तुजा । स्तवीन मो आतां
॥ ६९ ॥ जीवोद्धरणाच्या हेतू । ऋषिकुळीं अवत-
रला अनंतु । तो परब्रह्म कैवल्य नाथु । मार्गादी गुरू
॥ ७० ॥ तेणें आपुलिया इच्छे बद्रीकाश्रमीं । अवतार
स्वीकरला निर्लेप भूमीं । त्यपतिता जीवा देखूनि स्वामी ।
उत्पन्नली कृपा ॥ ७१ ॥ तेथ अत्रिपिता अनुसया माता ।
ईश्वर सेवा पूर्ण योग्यता । मोक्षपद केवळ लाघलें त्वरिता ।
शेखीं कैवल्य सिद्धी ॥ ७२ ॥ तेथूनि श्री दत्तात्रय योगि
राजें । उद्धरणाचोनि काजे । सद्वांदि पर्वता केले बिजे ।
स्वइच्छावशें ॥ ७३ ॥ तेथूनी प्रभुलिळा रूपांतरीं । खेळु
मांडिला जान्हवी तीरीं । ते प्रसिद्ध जाणिजे पांचाळे श्वरीं ।
अद्यापी असे ॥ ७४ ॥ ऐसा क्रिडतां जान्हवी तटीं ।
नागींद्र दिजाला जाली भेटी । ज्ञान दीक्षा देऊन आचार्य
पट्टी । स्थापिला तो ॥ ७५ ॥ तो श्री दत्त देवा दि
परात्परु । कैवल्य वेद विद्या दीक्षा गुरू । झाला संसार
सागरीं तारु । बुडतया जीवा ॥ ७६ ॥ तेणें अवधुत

वेधे बहुत । ज्ञान देऊनि पारांगत । ते मी सांगेन श्रुत
भागवत । पुराणमार्गे ॥ ७७ ॥ नहुष महाज्ञाता नृपती ।
तथाचा पुत्रयदु चक्रवर्ती । तथा उपदेशिली ज्ञान स्थिती ।
अवधुत राजे ॥ ७८ ॥ भागवते अवधूतोक्त

श्लोक अमुष्यसंसारतरोरबाधामूलम्

या संसाराचें मूळ ऊन्मळावया । आणि समर्थ उपाव
नाहीं ज्ञाना वांचूनिया । ऐसे यदुप्रती निरोपूनिया । ज्ञान
केले ॥ ७९ ॥ विश्वेश्वराचें आराधन । तत्त्व प्रबोधाचें
जाणूण । या वेगळे संसार तरूचें मूळ छेदन । आणिक
नाहीं ॥ ८० ॥

॥ श्लोक भागवत ॥

पृथिवी वायुराकाश आपोऽग्निश्चंद्रमा रविः ॥
कपोतोऽजगरः सिंधुः पतंगो मधुकृद्भजः ॥ ११३ ॥
मधुहा हरिणो मीनः पिंगला कुरुरोर्भकः ॥
कुमारी शरकृत्सर्प ऊर्णनाभिः सुपेशकृत् ॥ ११४ ॥
पूर्वेषां वचनं श्रुत्वाऽप्यवधूतः सपूर्वजः ॥
सर्वसंगविनिर्मुक्तः समचित्तो बभूवह ॥ ११५ ॥

तो तत्त्वज्ञान योग उत्तम । चोविस गुरूचा अनुक्रम ।
ऐकोनि उत्पन्नला विराम । यदुरायासी ॥ ८१ ॥ तो
प्रकाशिलिया आत्मबोधु । सांडोनि सर्व विषय संबंधु ।
यदुराज तिलकु झाला साधु । अवधुत संगे ॥ ८२ ॥
मदालसा ब्रम्हज्ञानी पवित्र । सांगोनि श्री दत्तनाम चरित्र

उपदेशिलें सातही पुत्र । आत्मज्ञानी ॥ ८३ ॥ तेथें अधि
कार भेदे साहीजणी । ऐकोनि मदालसेची पवित्र वाणी ।
श्री दत्त नामें राहिले वनी । जाले पारंगत ॥ ८४ ॥
तयातु आलर्क राज्य मदें मातला । प्रपंचीका विषय सुखासी
रतला । भुलोनि माया जाळी गुंतला । नकरीच त्याग
॥ ८५ ॥ पाठीं राज्य सुखासी झाला भंगु । आनित्यता
स्त्री पुत्र वियोगु । मग आठवला ज्ञान योगु । मदालसा
उक्ती ॥ ८६ ॥ आरळक तिही तापीं तापला गीवसीत
संखाद्रीसी पातला । तो श्री दत्तात्रय देवे निवविला ।
दर्शन मात्रे ॥ ८७ ॥ झालिया श्रीदत्तमूर्तीचा संबंधु ।
पातला परमानंद बोधु । श्रीदत्ते अनिमीत बंधु । केला
अविद्या मुक्त ॥ ८८ ॥ तो श्रीदत्त परब्रह्म पुतळा ।
ब्रह्मादिका न कळे कवणी वेळा । तो आरळका भेटला
अवलिला कृपा वशे ॥ ८९ ॥ जो अत्रि अनुसयाचा
नंदनु । परामृत अनंदघनु । बोलिला वृष्टी अंवर्री जीवनु ।
अर्त चातकासी ॥ ९० ॥
जो चहुं युगीं राज्यकरी । चारु वपू विचित्र वेषधारी ।
कृपापात्र जीव नाना परी । ऊर्ध्व केले ॥ ९१ ॥ जय
जय श्रीदत्तामृतवाणी । आरळक लितापहानी । जय अन-
मीत बंधु आर्तदानी । दीनवत्सला ॥ ९२ ॥ जय
जय श्रीप्रभू जगद्वंध्या । जय प्रेरका ब्रम्ह विद्या । जय भव
रोग हारका आदि वैद्या । उपकार काजी ॥ ९३ ॥ जय
जय जगदीश नायका । जय सर्वत्मया सर्व व्यापका । जय
स्वरूप प्रकाशका । शक्ति मंता ॥ ९४ ॥ जय अव्यक्ता
अव्यय निगुर्णा । जय अमृत जीवोद्धरणा । जय अप्राप्य

अन्य साधना । स्वानंद रूपा ॥ ९५ ॥ जय अनंता-
 नंत स्फूर्ति । जय अच्युता अपार कीर्ति । जय अमूर्ति
 मंगल मुर्ति । हेमगौरा ॥ ९६ ॥ अनुसया पतिव्रता
 शिरोमणी । जयासामर्थ्ये देव भुलविले तिन्ही । तेत्वां
 लीळा वेष्टेमानिली जननी । पुर्व कनवा ॥ ९७ ॥ तुझा
 पर ब्रम्ह अवतार येसृष्टी । त्वां रेणूका स्थापिली मूळ
 पीठी । आणि शंकराचार्या देऊनि भेटी । मुद्रा सरती
 केली ॥ ९८ ॥ तुझीया भक्ता कैवल्य प्राप्ती । अवर
 अधिकांन्या अनेक मुक्ती । तूं आनंद पूर्ण अनंत शक्ती ।
 अभय दानी ॥ ९९ ॥ तूं मोक्ष मार्गासी आदि मूळ
 प्रथम । तू भवीं शिणले या जीवा विश्राम । तू विमळ
 आत्मया परम धाम । प्राप्ती करिता ॥ ८०० ॥ तूं
 निराधारासी आदि आधारू । तूं भव भयासी नाभिकारू ।
 तूं संसार तप्ता आनंद जळधरू । आनंद मूर्ती ॥ ८०१ ॥
 तू भक्तजन काज कैवारी । तू शरणांगता वज्र पंजरू
 भवारी । तू बुडालेया जीवा भव सागरी । तरण उपाव
 ॥ ८०२ ॥ तुझिये गुण वर्णितां कीर्ति । नेति नेति
 ह्मणोनि परत लेया श्रुती । तेथें मज करावया स्तुती ।
 पवाड कवणु ॥ ८०३ ॥ जयातें सुर वर ब्रम्हादिक ।
 आगमनिगमाहि तारकिक । सहस्र वदन पन्नग । वरुण
 नेणती ॥ ८०४ ॥ परमी तुझ्या कृपा वरदानें । श्री-
 दत्त परामृत वचनें । उर्ध्व मती विस्तारु जाला तेणें ।
 स्तवन करावया ॥ ५ ॥ हे श्रीदत्त स्वरूप स्तवन । जे
 ऐका देऊन अवधान । तया जन्म मरण नाहीं अज्ञान ।
 आर्त जनासी ॥ ६ ॥ हा ज्ञान योग पुरातन ऐका ।

पूर्वीं ब्रम्हयासी निरोपिला निका । तया नंतरें उद्धवार्जुना
 दिकां । बोलिला देव ॥ ७ ॥ तेचि बोलिजे गुणा तीत
 ज्ञान । जें मोक्ष प्रापक परामृत जीवन । तें लाधलया कहीं
 नाहीं पतन । एक गर्भ वासु ॥ ८ ॥ जो देव आप्राप्य
 साधना आणिका । तो ताप हरणीं भेटला आरळका । तयां
 नंतरें नागार्जुना दिका । जोडला देव ॥ ९ ॥ जो माया-
 तीत निराकारू । करावया परोप कारू । मनुष्य वेष
 साकारू । तो झाला आसे ॥ १० ॥ तया नमन करूं
 सेवे भावी । तेणें दिवाळी केली निचवनी । जोया पर
 मार्गाचा गोसावी । आनंद कंदु ॥ ११ ॥ करावया
 जीवोद्धरण । नागार्जुना केलें अधिकरण । तया साष्टांगी
 करूं नमन । परात् पुरुषा ॥ ८१२ ॥ आतां उप-
 कारका सकळा । मार्ग वेधीया आदकरूनि गुरु कुळा ।
 तापसां ज्ञानीया अनुष्ठान शीळा । प्रणिपातमाज्ञा ॥ १३ ॥
 हें बोलिलें वाक्य कर्दम टीका । सिद्धांत सौरभ्याची
 काळिका । नातरी प्रमयरत्नमाळिका । बाग् विलासिया
 ॥ १४ ॥ हा ग्रंथ सकळ वादिया त्रासु । कुतर्क ठाव गजां
 कुशु । गुणग्राहियां निर्मळ उपदेशु । मती प्रबंधुहा ॥ १५ ॥
 सकळ मत रत्नाचा व्यापारू । करिती तेही सेवावा हा
 रत्नाकरू । येणें अज्ञान दुर्भाग्या निवारु होईल जाणा
 ॥ १६ ॥ अथवा मतीहोवावया सर्वार्थी । हा गुरु सेवावा
 सुष्टपंथी । तेणें सिद्धी होईल सर्वार्थी । सत्यार्थ जाणा
 ॥ १७ ॥ नागींद्र शिष्य मुरार मलजवळीका । देवयोगे
 जोडिला निका । तेणें वरदें मती प्रबंध ग्रंथिका । म्हणे
 मुनि दिवाकरूं ॥ १८ ॥ वेदश्रुति पंचक ॥ पाडव गीता

एक ॥ राम, नार्द गीता एक ॥ एक शिवपुराणीचा ॥ १७
गीता सोळा श्लोक ॥ भागवत् जाण अष्टक ॥ स्मृती
श्रुति एक ॥ सेचाळीस. गणना, ॥ शके पंधराशें एकोनीस
अवधारी ॥ पिंगल संवत्सरे पूर्णावली नगरी ॥ भाद्रपद शुद्ध
द्वादशी गुरुवारी ॥ ग्रंथ संपूर्ण ॥

(दिवाकर कपाटिये मति प्रबंधु केला । तो गोपाळदासे
शोधिला । आगळाहि वाढविला । हा ग्रंथ ॥ ८१७ ॥)
एवं प्रबंध संपूर्ण मिति । इति श्री दिवाकर मुनी विरंचित
श्रुती । इतरमत खंडणें स्वमत प्रतिष्ठापिती ॥ मत प्रबंध
रत्नाकर ॥ ८१८ ॥

श्रीदत्तप्रसादिक मुनिराज पण्डित दिवाकर विरचित
इति मतिप्रबंध शके १५१९ पिङ्गलनाम संव-
त्सरे भाद्रपदे शुद्ध द्वादशी वारः गुरु
एवं संपूर्णः
१६१७ विजय संवत्सरे श्रावण शुद्ध पौर्णिमा
वार बृहस्पती गोपाळदास शोधन.

सर्वेशाचे वंदोनि चरण । सांगेन शास्त्र दर्शन वर्णन ।
जें बोलावया प्रमाण । उपयोगीक ॥ १ ॥ बळहच,
आणि निगद, । रथांतरांगीरा ससिद्ध । हे चाऱ्ही निगम
प्रसिद्ध । परमार्गाच्यायें ॥ २ ॥ ऋग्वेद आणि यजु-
वेद । सामवेद अथर्वण वेद । हे चारिवेद प्रसिद्ध । अपर
विद्या ॥ ३ ॥ शिक्षा कल्प व्याकरण । छंद ज्योतिष
मनुसंहिता (निघंट) निरुक्त जाण । इयें षडांगें प्रमाण ।
वेदार्ची प्रसिद्ध* ॥ ४ ॥ स्वच्छंद लळित मन्थान
भैरव । आदिभेद कादिभेद सर्व । हे चारी आगम
भैरव । कृत जाणावे ॥ ५ ॥ अक्षायाळ मुंचा पांचवा ।
तो परमेश्वरोक्त जाणावा । निर्गुण साधन सर्वा । प्रकाशकु
॥ ६ ॥ वेदांत सांख्य न्याये शास्त्र । मिमांसा आणि
योगशास्त्र । कामशास्त्र सहित समग्र । इयें साही शास्त्रें*
॥ ७ ॥ वेदांत शास्त्री दंडधारी । सांख्यशास्त्री जटा-
धारी । मुंडित न्याय शास्त्र । प्रसिद्ध जाणा ॥ ८ ॥
मिमांसा ते धर्मशास्त्र । त्याचें दर्शन जैन शास्त्र । जंगम
योगशास्त्र । कामशास्त्र योगी ॥ ९ ॥ साशास्त्रे साहा
दर्शने । इये जाणावे प्रमाणें । या वेगळी आणिक अप्र-
माण । मुख्य प्रतिष्ठिती ॥ १० ॥ वेदांत आणि सांख्य ।
न्याये आणि वैशेषिक । भाट्ट्य प्रभाकर हें साएक । दर्श-
नाचें ॥ ११ ॥ मुख्योप निषद परीयसा । सांख्य-
न्याय आणि मिमांसा । योगशास्त्र नास्तिक ऐसा । षट्-
शास्त्र भेद* ॥ १२ ॥ मार्कंड आणि मत्स्य पुराण ।
भविष्य भार्गव पुराण । ब्रम्हांड ब्रम्हपुराण । ब्रम्हकैवर्तक
॥ १३ ॥ विष्णूपुराण वायुपुराण । वामन आणि

वराह पुराण । नारद आणि लिंग पुराण । पद्म पुराण पै
 ॥ १४ ॥ कूर्म आग्निपुराण । स्कंद आणि गरुड
 पुराण । हे अठरा पुराण जाण । जग प्रसिद्ध* १५
 आदित्य नारद पुराण । शक्ती काळी निरंजन । अनिल
 धर्म पुराण । ईशे उप पुराणे ॥ १६ ॥ ** ॥ अदिपर्व
 सभापर्व । अरण्य पर्व । विराटपर्व । उद्योगपर्व भीष्मपर्व ।
 द्रोण कर्ण पै ॥ १७ ॥ सौप्तिक स्त्रिपर्व । शांति अनुशा-
 सन पर्व । अश्वमेधिक अपूर्व । व्यासाश्रम ॥ १८ ॥
 मुसळ पर्व प्रस्थानीक । स्वर्गरोहणदेख । इशे अठरा पर्व
 आईक । भारत पै ॥ १९* ॥ संगीत वेद विद्या प्रमाण ।
 रत्न परीक्षा मणित जाण । ज्योतिष वैदिक सपूर्ण । धनु
 विद्या ॥ २० ॥ ओढियान (ओढवनी) शाळी होत्र ।
 सूपविद्या रतिशास्त्र । शाल्य तपह्म विज्ञान मात्र । या
 चौदा विद्या ॥ २१ ॥ * नाटे श्वरीलक्षणपंथी । आणि
 पार्वती नाथी । अभंग नाथी । कापिल विभूतिये ॥ २२ ॥
 भरथरी वैराग्य केवळ । पंख आई पंथीरा उळ । पाव पंथी
 षांगुळ । दासमार्गी ॥ २३ ॥ हे नाटे श्वरादिक । वारा
 पंथी योगी देख । आणिक संत नाथादि ऐक । आठरा
 पंथी ॥ २४ ॥ संत नाथ पंथी । सांतीनाथी गुललय धर्म
 नाथी । हामसेखीन का उखाळ पंथी । नाथ लक्षण ॥ २५ ॥
 रामनाथी वंकनार्थी । योगी वैरागी गमपंथी । चोळीक
 गंगनार्थी गोपाळ पंथी । हे मार्गी धनं जय ॥ २६ ॥
 गज कथडीनागार्जुन पंथी । हे अठरा पंथ बोलीजती ।
 ऐसे तीस पंथी भेद असती योगियांचे ॥ २७ ॥*
 तीर्थ आश्रम जन आरण्य । पुरी गिरी पर्वत सागर जाण ।

सरस्वती भारती मिळोन । हे दशनामजाण सन्यासियाचें
 ॥ २८ ॥ स्वरूपानंद चैतन्यप्रकाश । हे चाऱ्ही ब्रह्मचारी
 परीयेस । तयापासून झाले शैव । चतुर्विध वैष्णव ॥ २९ ॥
 रामानंदी तत्त्ववादी । वल्लभाचाये, राधा वल्लभीप्रसिद्धी । हे
 चाऱ्ही सांप्रदाय भेदी । विस्तारिले ॥ ३० ॥ तत्त्ववादी या
 पासून नंदन वैद्युर्यचार्य मदन मोहन । भट्टाचार्य राधार-
 मण । रामानुज विठ्ठलेशा ॥ ३१ ॥ निंबादित्य माध-
 वाचार्य । जयदेव पंथी हा अन्वय । ऐसे चौदा सांप्रदाय ।
 वैष्णवांचे ॥ ३२ ॥ दर्वे मलंग प्यारे प्रकार । भडंग
 मुंडे कादी कलंदर । अबदाल मुल्ला जदे फकीर । महदी
 सेख सय्यद ॥ ३३ ॥ ऐसे चौदा पंथ सोफी जाणा ।
 याचे भेद असती नाना । ते सांगना या जना । अमूर्व
 वाटेल ॥ ३४ ॥ मुख्य दोन भेद जैन । दिगांबर
 श्वेतांबर जाण । दोन्ही भेद दिगांबर प्रमाण । चवऱ्यांशी
 स्वेत अंबर ॥ ३५ ॥ मूळसंगी काष्ट संगी देखा ।
 दिगांबर दोपरीचे ऐका । तपे खडतर लोकादिका । श्वेतार
 असती ॥ ३६ ॥ शैव आणि पशुपत । व्यालवदन
 महावृत । ऐसे चतुर्विध समस्त । जंगम जाणा ॥ ३७ ॥
 योगाचार वैमासिक । माध्यमिक आणि सौत्रादिक । ऐसे
 चतुर्विध कळिक । बौद्ध जाणा ॥ ३८ ॥

उपाध्य-दिवाकर-कवीश्वर । अमृते पारमांड्य-सा-
 ळंकर । दामोदर मदालसा कुमार । जयदेव ॥ ३९ ॥
 चक्रपाणी हरिदेव । महेश्वर आम्नाय सर्व । हे तेरा भेद
 अपूर्व । माहात्मे यांचे ॥ ४० ॥ या वेगळीनाना

दर्शने । असती बहु भेद भिन्न । तिये सांगतां ग्रंथ रचना ।
विस्तार होईल ॥ ४१ ॥ सा दर्शने एकमती । शाहा-
णव पाखांडे असती । ते सांगेन बरवे या रिती । वेग-
ळाची ॥ ४२ ॥ जैन मिमांसा सांख्य दर्शन । बौध्य
शैव नास्तीक प्रमाण । ऐसी पाखांडें मिळोन । सोळा सोळा
॥ ४३ ॥ काष्ट संगी मूळ-संगी दिगांबर । जापली
पक्रंदशी स्वेतांबर । चंड गच्छ खडतर । मळाधार अम-
लिये ॥ ४४ ॥ आगमी पुनमी भावसार । गोकात
पापुर्जीकार । ये सोळा पाखांडें समग्र । जैन दर्शनी
॥ + ४५ ॥ भाटे सेवका पाळिक । पशुपती चहुं धटा-
ळिक । आकड केदार पुत्र अयाचित् एक । भक्षणेज्ञ पटु
॥ ४६ ॥ घाडीवाह आचारी पतीयान । मढपती
काळामुख चारण । हे सोळाभेद प्रमाण । मिमांस दर्शनी
॥ ४७ ॥ * ॥ भागवतेत्रिदंडी गुगुलिये । स्नातक
चांद्रायणी गुणीये । एकवी म नठ गणाग्ये । कृडारा
तगल धूड ॥ ४८ ॥ डदा दांभिक सांख्य कळेश्वरी ।
स्वाभियाची अवतारी । ईये पाखांडे अवधारी सांख्य
दर्शनी ॥ * ॥ ४९ ॥ बौद्धय भुमी वाचंड । कमळा
सात हंड दंगड । विटगोपाल पेदहाड । डांगर भांड मूळ-
धारी ॥ ५० ॥ कंकडवास बीदी गुणधुळीये । गारांडी
मोहरी कपावय । हे पाखांड भेद आन्य । बौध्य दर्शनी
॥ ५१ ॥ ब्राह्मण अभिहोत्री दीक्षीत । याज्ञिक उपाध्य
पंडित । आचार्य व्यास जोतिर्मत । कथाकर चातुर्मासी
॥ ५२ ॥ काहाळी चातुव डिंभहवे । भेद वैष्णव
आघवे । ऐसे पाखांडी भेद जाणावे । शैव दर्शनी

॥ ५३ ॥ योगी हरीमेखळी नागमती । इंद्रजाळी तोत-
ळमती । धन्वंतरिये कुळकाळामती भाडमती । भिक्षुक
॥ ५४ ॥ मंलवादी रसाथ निकवक । शस्त्रकर्मी धातु-
वादी चाल दासीक । मारळी वेश धारी पाखांडिक ।
नास्तिक दर्शनी ॥ ५५ ॥ ऐसी साहादर्शनें शाहाणव
पाखांडे सांगितले जगप्रसिद्ध रुढे । या वेगळी उदंडे ।
वर्तत असती ॥ ५६ ॥ योगी दर्शणांत । सत्यादी
देवता भक्त । गोंधळिय भुतिये असत । तथा दिवाठिये
॥ ५७ ॥ मूरळीय वाघिये डौरकार । भराडे कव्हाळे
बहुरूपी दश अवतार । वसविया वासुदेव सुखेश्वर ।
दिंडी टाळधेर पाहाटगाणें ॥ ८५ ॥ कोल्हार्टी वरिभद्र
जळमंडपी खांबसुत्र । छायामंडपी बाजीगर । ऐसे पोटा-
थीय दातार । गोमेबोर्धुतरा ? ॥ ५९ ॥ आधी ये देवता
भक्त । आले प्रभु शिवाश्रित । यलंकी निसंत । बहिरव
काठी कार ॥ ६० ॥ आणि हेमाडीवंत । धर्म राई
माठेचा तो भक्त । कान्हो बापुजी कहाजी दैवत । सटवई
गोपाळा ॥ ६१ ॥ खुटदेव भक्त बरवे घुमारे । काचदी
नाना वेषांतर । ऐसे पाहा प्रकार । हरी दासादि वर्तेती
॥ ६२ ॥ बागागुरू शाखा फार । ब्रह्मज्ञानी वेषे घर ।
ऐसी पाखांडे नानाप्रकार । सिण्णोदर परायण ॥ ६३ ॥
जना झाकोनि भुलविती । आपलाली महीमा वर्णिती ।
खंडिती तोंडबळे नीति । निंदिती यथार्थातें ॥ ६४ ॥
जे परमेश निर्मित । निगम श्रुति भासत । सप्तव्यसन
दोष विवर्जित । तें यथार्थ मत पै ॥ ६५ ॥ ते अति
चतुर असती । सकळ मते विमर्शित । तेची यथार्थ

मानिती । शास्त्र प्रमाणिक ॥ ६६ ॥ हैं सादर्शन
विवरण । केलें गुरुमुखें यथाश्रवण । तें ऐकत श्रोते
सुजाण । म्हणे गोपाळ दासु ॥ ६७ ॥ शट् दर्शन विव-
र्णन समाप्त ॥ भीष्माचार्यगुरू उपकृत । तथाचेनि प्रसादे
मज ज्ञात्रस्व । म्हणें गोपाळदासु ॥ ६८ ॥

श्रीहरीदिवाकर बावा महानुभाव जयकृष्णी कवीश्वर

महात्म मुसाफर कर्सालकर.

जेहेलमचकवाल पंजाब.

इतिश्रीपरधर्मे महामोक्षसाधने श्रीनागदेवाचार्योप देशे
शट् दर्शविवर्णन संपूर्ण.

॥ तत्त्वसारोपनिषत् ॥

तत्पदं त्वंपदमस्यादिपदंचेत्यस्मिन् कः पदार्थः कस्य
 उच्यते । तत्तन्मध्ये चार्द्धं मकारं सब्रह्म उच्यते । सापूर्णं
 पदार्थेन परब्रह्मेति । त्वंपदार्थेनाहं शोचेति । अस्यादि
 पदार्थेन चिन्मयं महदाद्या शक्त्याचेति । अस्मिन्स्व मेव
 पदार्थेन भिन्नाभिन्नं स उच्यते । तन्मध्ये तदक्षरं घनानंदं
 पदं परब्रह्मपदार्थं लक्षणो वाच्योर्थः ॥ १ ॥ ॥ श्रुति ॥
 शाश्वतपदं निजानंदं परमानंदं पूर्णानंदं । नित्या नंदैकमेव
 केवलं विभुं । कैवल्यमव्यक्तममूर्तमनन्तमव्ययं । निर्गुणं
 निराकारं नित्यमुक्तं निर्विकारमुच्यते । निरामयं निरंजनं
 निरापेक्षं निरालंबं निर्विकल्पं निःशून्यं बुद्धानंदं तु सर्वेश्वरं ।
 सर्वज्ञसर्वात्मा परमेश्वरं सर्वकर्तारमीश्वरं सर्वसाक्षिणं निरुपमं
 परमात्मानं पुरुषोत्तमं जगदात्मानं जगज्जीवनं जगद्धं जगदी-
 श्वरमलक्ष्मतीतं परमेश्वरं । एतानि सर्वाणि नामान्येकं परं-
 ब्रह्मेति ॥ २ ॥ एको देवः सर्वभूतेषु गूढः सर्वव्यापी
 सर्वभूतान्तरात्मा । सर्वाध्यक्षः सर्वभूताधिवासः साक्षीचेता
 केवलो निर्गुणश्च ॥ ३ ॥ ॥ आचार ॥ समंत्रग्रहं नु प्रव-
 क्ष्यामि । सत्यागं कुर्वन् लभेत् । गोत्रेवा पुरेवा देशेवा
 स्वधर्म्यादि । अन्यधर्मो विद्धि कर्मान्य धर्म्यो । स त्यक्त्वा
 करोति । प्रकृति धर्मानिन्द्रिय धर्मान्मनो धर्मान् जीवधर्मा-
 न्परिग्रहान् सर्वधर्मान् त्यजेत् ॥ ४ ॥ चातुर्वर्ण्यं लभेत्
 त्यागं । अन्नाहारेण वर्णं भीक्ष्याणन् भवद्भिः । जनसंसर्गं
 वर्जितं विहरणं विजनं कुर्यात् । देवता स्थितभुवनानि
 वृक्षानि । ग्रामानि यात्रानि विभर्जित् स्थीयते । भूतोपद्रोह
 हिंसातीतं वर्तमानः । अभक्ष्यं मद्यपानादि न जह्युत्

अनियतवासाः । शीतोष्णं प्रहारेण निर्दोषं कुटिकायां ।
निक्षरेण वृक्षा स्थीयते निर्जनेन वासो कुर्यात् । शौचाशौच-
मविकल्पानि न बध्नाति । तनुं प्रेतवत् । यतमाचरणम् ।
भवतां पुरश्चरणे किल्बिषं सर्वं दोषान् । महद्दोषो भुञ्जत
अघपातकम् ॥ ५ ॥

निराहारं निर्विकल्पं निरालम्बं निरापेक्षं । निर्द्वन्द्वो निराभी-
मानु वर्तते सः इति मुनिरुच्यते ॥ ६ ॥ * ॥
श्लोक ॥ सद्घनं चिद्घनं वेद्यं सदानन्दं घनप्रभुः । एतद्यो-
वेदं विहितं गुहायां तत्त्वमीदृशं ॥ ७ ॥ भागवते
१ स्कं. धर्मस्य दक्ष दुहितर्यं जनिष्ट मूर्त्यं नारायणो
नरऋषिप्रवरः प्रशान्तः । नैष्कर्म्यं लक्षणं मुवाच चचार-
कर्म योऽद्यापि चास्ते ऋषिवर्यानिषेविताग्निः ॥ ८ ॥
दाक्षायणी वरसती किल घर्मं कांता मुक्तिं स्वयं तदुपरे
गुरुपञ्च कृष्ण । नारायणो नरऋषिप्रवरः प्रशान्तां यत्ते
वतार रुदिता निगमे विधात्रा ॥ ९ ॥ हंसस्वरूपं वद-
दच्युत आत्मयोगं दत्तः कुमारऋषभो भगवान्पितानः ।
विष्णुः शिवाय जगतां कलौवाच तीर्णस्तेनादृतां मधुभीषा
श्रुतयो हयास्य * ॥ १० ॥ श्रुतिः ॥ तत्त्वसारोपनि-
षदि श्रुतिः । नो ब्रम्हानो विष्णु हरसुरपती रमरा तत्त्व-
वस्तुमेकं सकल पदलयं पातु वः पञ्च कृष्णं सोऽपि मोक्षं
॥ ११ ॥

कर भाजन उवाच ॥ इंद्रद्विडा कुले लोके मृडयति
युगे युगे ॥ १ ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलि रित्येष केशव ॥
नानावर्णं भिदाकारो नानेव विधिनेज्यते ॥ १२ ॥
धर्ममुक्तिं कुमाराश्च पञ्च कृष्णा इति स्मृताः । नारायणः

सवैहंसः पक्षिरूपः कृते भवेत् ॥ १३ ॥ त्रेतायां ऋषि
वेषेण हरिर्नाम्ना ऽ भवत् सच । द्वापरे कृष्ण संज्ञस्तु कलौ
चक्रधरः सच ॥ १४ ॥ नारद उवाच. हरिवंशी ईद्रा
प्रती सांगीतले ॥ श्वेतः कृत युगे देवो रक्त स्नेता युगे
तथा ॥ द्वापरेच तथा कृष्णः पीतः कलि युगे विभुः ॥ १५ ॥
एका दशस्क० कर भाजन उ० श्लो० हंसः सुपर्णो वैकुण्ठो
धर्मो योगेश्वरोऽमलात् । ईश्वरः पुरुषोव्यक्तः परमात्मेति
गीयते ॥ १६ ॥ इत्थं स भगवान् कृष्णः प्रार्थितो
रविणा स्वयं । निजगाद परज्ञानं सूर्याय हंसरूपधृक् ।
ईतिमाहात्मोपनिषिद् ॥ १७ ॥ हरिवंश वैशंपायन उ०
श्लो० सनत्कुमारस्य महानुभावो मनुमहात्मा भगवान् प्रजा-
करः । पुराण देवोथ पुराणचक्र प्रदीप्त वैश्वानर तुल्य तेजाः
॥ १८ ॥ कृतयुगार्ची मनुष्ये ॥ + मनुष्यास्तु तदा
शान्ता निर्वैराः सुहृदः समाः ॥ यजंति तपसा देवं शमेन
च दमेन न च ॥ १९ ॥

कृतेजः शुक्लवर्णेन सशान्ते भ्योविदंददौ ॥ तथाहं हंसरूपेण
ब्रह्मादिभ्यो जगद्गुरु. ॥ २० ॥ त्रेतायामरक्त वर्णेन वेद
विद्वद्योमखादिपः । तथावधूत वेषेण यद्वादिभ्यो विदंददौ
॥ २१ ॥ द्वापरे कृष्ण रूपेण पार्थादिभ्यो खिलेश्वरः ।
कलौ विचित्र वेषेण दत्तं श्रीचक्र पाणिना ॥ २२ ॥
आचार्य नागदेवाय पीतवर्णेन देवराट् । कृपालुर्मुनिवेषोज-
श्चकारा नंत रूपवान् ॥ २३ ॥ एवं युगे युगे मार्गे
ज्ञान भक्ती विरागवान् । राजते सौसदाचारिसर्वभूतसुहृत्तमः
॥ २४ ॥ महानुभावः कथितो महात्मा जिज्ञासुरातोथच
मुंडिमाना । अर्थार्थिकश्च स्थितआत्मकामो ज्ञानी महाभाग-

वतो मुनीन्द्रः ॥ २५ ॥ इति निधेते ॥ * ॥ निवृत्तो
 भगवद्वेषो महात्मापरिकीर्तितः । भगवान् विश्वरूपो यो
 महात्मेत्याभिधीयते ॥ २६ ॥ महात्मा कृष्णभक्तश्च
 महात्मा कृष्णदर्शनः । महात्मा कृष्ण आख्यातो वेदशास्त्र-
 पुराणतः ॥ २७ ॥ ॥ दशोपनिषद् ॥ श्रुति ॥ कल्पा-
 दौ कृतयुगे बदर्या । नारायणमृषि प्रवरोनर प्रशांता । पंच-
 कृष्ण धर्मस्य दक्षदुहितरिमूर्ताविजनीषंतते । तानि दिव्य
 रूपाणि यावत्सृष्टी कालं नोजह्युः ॥ तत्र नारायण ऋषेः प्रव-
 रोनर प्रशांतः ॥ * ॥ * ॥ दशो० यदाधर्मान्मूर्त्यां नारायण
 चक्रपाणि रजनिष्ठ । तदामूर्तिं ज्ञान धर्मोक्तौ नाम्नी आप्नु-
 तांस्म ॥ २८ ॥ अथ यदामूर्त्यां मृषिदत्तो त्रेतां रक्तजांबूनदमूर्तिं
 रत्रिभार्याजनिष्ठ ज्ञानधर्मौ स्वाभ्यां नामभ्यां आस्तांस्म
 ॥ २९ ॥ यदा धर्मान्मूर्त्यां प्रवरो भगवान् कृष्णोऽजनिष्ठ ।
 तदामूर्तिं ज्ञान धर्मौ दैवी द्वापर नाम्नी आप्नुतांस्म ॥ ३० ॥
 ॥ * ॥ दशोप निषद् श्रुति ॥ यदा धर्मान्मूर्त्यां नरो
 गोविंद श्री प्रभुरजनिष्ठ । तदामूर्तिधर्मौ कलौ नाम्नी आप्नु-
 तांस्म ॥ ३१ ॥ यदा धर्मान्मूर्त्यां प्रशांत महापुरुष चक्रधरोऽ-
 जनिष्ठ । तदा मूर्तिज्ञानधर्मौ क्षमा कलिनाम्ना फलस्तपूरं
 आप्नुतांस्म ॥ ३२ ॥ * ॥ ततोक्षराद्वै परतः परश्च दिव्यो
 ह्यमूर्तः पुरुषोत्तमं परात्परं ब्रम्हपंच विधं समेति ॥ ३३ ॥
 तस्मिन्निषं मनुयुगे शुक्ल माहुः पिङ्गलं हरितं लोहितं च ।
 एषां महात्म पंथाब्रम्हणाहानुवित । स्तेनेति ब्रम्हवित्तेजसः
 पुण्यकृचेति ॥ ३४ ॥ ॥ श्लोक ॥ शुक्लो नारायणो देवो
 लोहितो ऋषिरुच्यते । प्रवरोनीलवर्णश्च प्रशांतः पिङ्गलः स्मृतः

* नरहरी तो दीव्यो ब्रम्हपंचविधः तत्पंच कृष्णम्
॥ ३५ ॥ * ॥ तं तदा मनुजा देवं सर्वं देवमयं
हरिम् । यजंति विद्यया त्वया धर्मिष्ठा ब्रह्मवादिनः ॥ ३६ ॥
॥ श्लोक ॥ दिव्यस्वरूपं विहाय देवं धृत्वा नृणावपु विर-
स्मिन्मृत्यु लोके ॥ नेक्षंति देव सकलैः नरणां किंतु संपे-
क्षते द्विजकुले भूफलस्थ पौरैः ॥ ३७ ॥ भविष्योत्तरे ।
नागांबो महदंब काचांगीरः अबेद्र नागेंद्रयो नीलाख्यमुनि
मंडलीकमुनयो प्रज्ञानिधी वाक्सुरो । श्री चक्रधर । प्रशान्त
कलितो तत् शिष्यैरेतैर्मुनी चाग्नेवाग्निभूतं मुनीं महतः
शिष्योपशिष्यास्तिते ॥ ३८ ॥ उपाध्य कवीन्द्रामृतपार-
मंडलो यक्षदेवो हरिदेव नामा । दामोदरो मादल सत्कुमारो ।
दिवाकरस्सालकरादियोगी । प्रोक्ताः स्ततो जयदेवच चक्र-
पाणिः आम्नायकारात्रिदशा प्रवर्याः ॥ ३९ ॥ उपाध्य
लक्ष्मीन्द्र कवीन्द्र भास्करो दामोदराख्य मुनि केशव सत्सुरिन्द्रः ।
रामद्वयो हरमुरारि गुरुः शिवाख्यो आमनयकारात्रिदशा
प्रवर्या ॥ ४० ॥ ऋषभअवताराचे ज्ञानिये ॥ कविर्ह-
रिरंतरिक्षः प्रबुद्धः पिप्पलायनः । आविर्होत्तोथ द्रुमिलः
चमसः करभाजनः ॥ ४१ ॥ श्रुति ॥ यस्मिन्सर्वमिदं
प्रोतं सत्त्वं स्थावरजंगमं तस्मिन्नेव भवंतीमे बुद्बुदाः सागरे
यथा ॥ * ॥ इदं सर्वं खल्विदं ब्रम्ह । एकमेवाद्वितीयं
नास्ति ॥ ४२ ॥

॥ द्रुमिलउवाच ॥ योवा अनंतस्य गुणाननंताननुक्रमि प्येत्स-
तुबालबुद्धिः । रजांसि भूमेर्गणयेत्कथंचित्कालेन नैवाखिल-
सत्त्वधाम्नः ॥ ४३ ॥ वृष्णीकुट्टी बळीरामे अवतरून प्रलंबादी
वधिले ॥ भागवते ॥ भूमेर्भरावतरणाय यदुष्वजन्माजातः करि-

प्यति सुरैरपि दुष्कराणि वादैर्विमोहयति यज्ञकृतो तदर्हान् ।
 क्षुद्रान् कलौ क्षितिभुजो निहनिष्यदन्ते ॥ ४४ ॥ * ब्रम्हपुराण
 व्यासोक्त. षट्पदी । मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नृसिंहो वामन-
 स्तथा । रामो रामश्च रामश्च बुद्धः कल्कीच ते दश ॥ विष्णोर्द-
 शावतारेभ्य स्तद्धिन्नं पुरुषोत्तमं । परमं ब्रम्हचाव्यक्तं कृष्णस्तु
 भगवान् स्वयं ॥ ४५ ॥ वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोल
 मुद्भिन्नते । दैत्यंदारयते बलं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते । पौल-
 स्त्यंजयते हलंकलयते कारुण्यमातन्वते । स्लेच्छान् ऋच्छयते
 दशादशकृते कृष्णायतुभ्यंनमः ॥ ४६ ॥

हे नाम उच्चारून ईश्वराची पूजा करितात.

नरोजयन्तः प्रभुवृष्णिगर्भो । वृषाकपिश्चाथ उरुक्रमश्च
 उक्तः समुद्रैरुगाय ईड्यैः । सचक्रतुर्योगिभिरीज्यरूपैः
 । ४७ ।

विष्णुर्यज्ञः पृश्निगर्भो सर्वदेव उरुक्रमः । वृषाकपिर्ज-
 यन्तश्च उरुगाय इतीर्यते ॥ ४८ ॥ तं तदा पुरुषं मर्त्या
 महाराजोपलक्षणं । यजन्ति वेदतंत्राभ्यां परं जिज्ञासवोनृपाः
 ॥ ४९ ॥ कृष्णाय वासुदेवाय पुरुषाय महात्मने ।
 विश्वेश्वरायविश्वाय सर्वभूतात्मने नमः ॥ ५० ॥

ब्रम्हदेवानें सर्व देवांसह श्रीकृष्णाची स्तूति केली.

॥ श्री शुक्रउवाच ॥ इत्याभिष्टूय बिबुधैः सेशः शतधृ-
 र्हरि । अभ्यभाषत गोविन्दं प्रणम्याम्बरमास्थितः
 ॥ ५१ ॥ श्रीकृष्ण संकर्षण वासुदेव । प्रद्युम्न गोपाल
 उत्तानिरुद्ध । आरुयाभिरीज्यं ऋषभं वदन्ति । तं सप्तभि-

योगिवरा मुनीन्द्राः ॥ ५२ ॥ * ॥ * ॥ सिद्धिप्रदः
 पुरुष एव मुक्तः स्त्रीभिर्विश्वैश्चक्रधराभिधानैः । एषां चतुर्णां
 भगवत्तमाना मेतानि नामान्यमृतोपमानि ॥ ५३ ॥
 ॥ भागवत एका० ॥ ध्येयं सदा परिभवन्नभीष्टदोहं । तीर्था-
 स्पदं शिवावीरीचिनुतं शरण्यं । भृत्यार्तिहं प्रणतपाल भवा-
 ब्धिपोतं वंदे महापुरुष ते चरणारविंदं ॥ ५४ ॥
 त्यक्त्वा सुदुस्त्यज सुरेप्सितराज्यलक्ष्मीं । धर्मिष्ठ आर्य
 वचसा यदगाद्यरण्यं मायामृगं दयितयेप्सितमन्वधावत् ।
 वंदे महापुरुष ते चरणारविंदं ॥ ५५ ॥ ++दाने तपसि
 वीर्येच विज्ञाने विनये तथा । विस्मयेन हि कर्तव्यो बहु-
 रत्ना वसुंधरा ॥ ५६ ॥ + कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा
 बुध्यात्मना वानुसृतस्वभावात् । करोमि यद्य त्सकलं परस्मै
 नारायणायेति समर्पयेत्तत् ॥ ५७ ॥ उरसा शिरसा
 हृष्ट्या मनसा वचसा तथा । पद्भ्यां कराभ्यां जानुभ्यां
 प्रणामोष्ठांग उच्यते ॥ (पाठांतर) दोभ्यां पदाभ्यामुदरेणो-
 रसा शिरसा तथा । सोपस्थद्वयजानुभ्यां प्रणामोष्ठांग
 उच्यते ॥ ५८ ॥ न क्षुद्रा भगवद्भक्ता विप्रा भागवताः
 स्मृताः । सर्ववर्णेषु ते शूद्रा यद्यभक्ता जनार्दने ॥ ५९ ॥
 द्विषन्तः परकायेषु स्वात्मानं हरिमीश्वरं । मृतके सानुबन्धे-
 स्मिन् बद्धस्नेहाः पतंत्यधः ॥ ६० ॥ । काव्या वस्त्राची
 प्रमाणे । + । किंलिम्बंदहते बन्धि स्तत् भस्मचकृतं शुभं ।
 तथाच कज्जलं पूतं दातव्यं वसनादिषु ॥ ६१ ॥ संप्रोक्तं
 चांगिरसेन श्यामवस्त्रं त्वया कृतं । समासादितनैर्गुण्यं तवशि-
 ष्योपशिष्यकैः ॥ ६२ ॥ श्यामरूपं भगवतः श्यामं
 चाकाश मेदनी । श्यामकुर्वं भवेनेत्रं श्यामचक्रगदायुधं

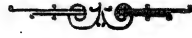
॥ ६३ ॥ श्यामाक्षर हरिनाम श्याम जगत्र जीवनं । श्याम
 वस्त्र प्रावरणं श्याममहात्मादर्शनं ॥ ६४ ॥ * ॥ उदक ॥
 अशुद्धं जलं पीतं पीतं शोणितं मेव च । मधूकर क्रिया
 पूतं महात्मेति प्रकीर्तितः (सेविता साधुरुच्यते) ॥ ६५ ॥
 वर्णानां वेदसंख्यातु शास्त्रसंख्याषडेव हि । सारपीयूषवाक्यं च
 वस्त्रपूतं पिबेज्जलं ॥ ६६ ॥

॥ ब्रह्मांडपुराणे ॥ निर्गालितं जलं पीत्वा शोणितं पीतमे-
 व च । सप्तग्राम दहनं च यत्पापं तेन लिप्यते ॥ ६७ ॥

॥ एवं उदाहरणार्थं श्लोक समाप्त ॥

अवतार आचार्यपद्धति.

कृतयुग.

ऋग्वेद दशोपनिषद्
मुंडी महात्म मार्गी आचार्य
श्रीनारायण. हंस अवताराचे
प्रमुख ३२ परंपरा त्यां पैकीं.

बह्मचाचार्य.

भृगवादी.

सारस्वतमुनी.

उपेंद्र.

— —

विवस्वत, मनु, ईक्ष्वाक.

— —

सनकादिक ४ चार.

ब्रह्मदेवाचे वरदपुत्र.

त्रेतायुग.

श्रीनर अवतार ऋषी
श्रीदत्त यांचे युगांत प्रमुख
१६० परंपरा त्यां पैकीं.

निगदाचार्य.

यदुराजा.

अजगर मुनी.

मानधाता.

प्रभव.

१०

अरळक राजा.

पिंगल मुनी.

अश्वलायन.

देवल ऋषी.

द्वापार युग.

श्रीऋषभ अवतार-प्रवर
श्रीकृष्ण यांचे आचार्य प्रमुख
परंपरा ८०० त्यां पैकीं.

रथांतराचार्य.

ऋषभ ९ पुत्र.

कवि.

हरी.

अंतरिक्ष.

प्रबुद्ध.

पिप्पलायन.

अविर्होत्र.

दुमिल.

चमस.

करभाजन.

— —

श्रीउद्धव देव.

विदूर.

अर्जुन.

श्रुतदेव.
मुचकुंद.
सारस्वत.
भुरी सेनादि मुनी.
भोमासुर बंदीखानीचे
२२००० राजे त्यांनीही
वैराग्य केलें.

कालि युग.

श्रीप्रशांत महापुरुष सिद्ध
चक्रप्राणी यांचे ४०००
परंपरा त्या पैकी प्रमुख.

अंगीराचार्य.

तैल्यकार विनायकबास.

निळभट्ट भांडारेकार.

नागांब.

महदांब.

नागदेवाचार्य.

प्रज्ञार्कविंब मारहीभट.

मंडळीक.

आर्वेंद्र.

नागदेवाचे शिष्य १३

या वेगळे.

केशराज पंडीत.

दामोदर पंडीत.

लक्ष्मीद्रभट देउळवाडेकर

हे मुख्य व एकंदर ५००

नागदेवाचे शिष्य १३ पै०

भास्कर कवि बोरीकर.

त्यांचे

परशरामबास, रामेश्वरबास

परशरामबासांचे शिष्य—

पेंटे हरिबास. त्यांचे शिष्य

अचलमुन्हारी मल्लबास.

त्यांचे गुजर शिवबास.

त्यांचे वैद्य दत्तराजबास.

वेदरकर.

ही शाखावेली १ अशा १३ शाखा मग त्यांत आण-
खीही पुष्कळ प्रकारच्या उपशाखावेली आजपर्यंत आहेत.
त्या ज्यांचे त्यांच्या वृद्धाचारी मांडिल्या आहेत. ऐसी
मुंडीमहात्म मार्गीयाची आचार्यसांकळा कृतयुगापासून
ब्रम्हविद्या सिद्धांत आचार सांकेत आजपर्यंत प्रमाणोक्त
एकच आहे परंतु युगव्यवस्थेनुसार ग्लानी येणे तो भाग
निराळा आहे ती जिवाची अधःमति होय.

॥ श्रीदत्तप्रसन्न ॥

दर्शनप्रकाश ग्रंथ २

गणवर्णनोच्छेद प्रकरण १.

जो सृष्टि मूळकारक । जाहाला मार्गमूळ तोचि एक ।
बावन्ना विद्यादायक । तया नमन त्रिविध ॥ १ ॥ नमूं
निर्मळा परदाता । नमूं चक्रपाणि ख्यातिवंता । नमूं चक्र-
धर उपकार भूता । नमूं भक्ता ज्ञानिया ॥ २ ॥ तो
ज्ञानिया पिंगलारुख्य देव । तयाचीं आत्मजा अंबुजा नाव ।
तियेची सुतावज्रा नांव बरव । तियेचा प्रताप मल्ल ॥ ३ ॥
तयाचा तुकोबास सगुण । तेथोनि मल्लिराज श्रीवर्धन ।
तयाचा मुघेराज गहन । तयाचा सुत कमळाकर ॥ ४ ॥
तयाचा संतराज जगविख्यात । तेथोनि त्रितापहर नाम-
विख्यात । तयाचा दैत्यारी नाम सुत । तो जाहाला ग्रंथ-
कारक ॥ ५ ॥ तयाचा विद्या गुरुराज । जैताख्य ज्ञान
त्रिकसहज । त्यांचिये भारती प्रसाद मज । ग्रंथ कर्णी
आइका ॥ ६ ॥ जो जीवगणा दिव्यगणांशीं पर । जाला
सकळांशीं आधार । विस्तारिले चराचर । पर तयां वेगळा
॥ ७ ॥ तयाचा पर मंडळी वास । आनंद मंडळी
रहिवास । रमता परम हंस । देव राया तूं ॥ ८ ॥ तूं
पेरेशा परायणा । तूं कृपाळू जावा जीवना । ज्ञान प्रेम
साध्य दाणा । उदीत तूं ॥ ९ ॥ जो जीव देवतांचा ईश ।

तोचि नमूं गणेश । येरगण बहुवस ! अन्यकृतः ॥ १० ॥
 उत्तम मध्यमाद्धम, काणियस । हे चारी प्रणवते गणेश ।
 तेथूनि रचना शास्त्र विशेष । जाली असे ॥ ११ ॥ चार
 पांच चतुर्दश । हा एकावन ग्रंथ प्रकाश । तो सुत सांगता
 ये विशेष । शौनका प्रती ॥ १२ ॥ चार वेद सहा
 अठरा हे सकळ । त्याचें पासाव सृष्टि मूळ । तो आदि-
 गण अवतरला केवळ । त्या नमन पुन्हां पुन्हां ॥ १३ ॥
 त्रेतीं धुंधुमार शक चालता । तै गजासुर वर्तत होता ।
 त्याचे शीरगणाचिया माथां । लाविलें महेशे ॥ १४ ॥
 त्याचा सुत दुंदुभी वीर हट्टी । त्याचीं शिरें तोडिलीं
 जगजेठी । हें वर्तलें द्वापाराचे शेवटीं । ने जाणती सुज्ञान
 ॥ १५ ॥ त्रेत दोन लक्ष उरलें । तें गणेशाचें जन्म
 जालें । हें जाणतेनि जाणितलें । नेणती मूर्ख अज्ञान
 ॥ १६ ॥ तरी गण जाला त्रेता भितरीं । ऐसीं युगें
 गेलीं बहुतें चार्हीं । तें निगमागमें वेदकारी । नमिला कवण
 गणे ॥ १७ ॥ तो निराकार गणेश एक । गण समूह ईश
 न्यामक । अनंत कोटी आईक । अर्धांना जयार्शी ॥ १८ ॥
 तो गणेश ऐकतां । तुटे जन्म मरण संसारव्यथा । तो गण
 नमावा कवितां । येर नको ॥ १९ ॥ अणिक हीं ऐका
 गण । परि नेणती त्याचें आचरण । आदि पश्चात् वर्तन ।
 करिती जे ॥ २० ॥ सांडोनि वडील पार्वती शंकर ।
 आर्धी गण कां नमिती कवीश्वर । आणिक ही सांगेन
 प्रकार । तो आइका आतां ॥ २१ ॥ नाहीं सरस्वती नाहीं
 मळी गण । तें महाकवी नमिला कवण । वेद आगम
 शास्त्रें पुराण । निरोपिली जें ॥ २२ ॥ चहूं गणा वेगळा

मळी गण । तरी यातें नमिती कां हे जन । परि नेणतां चुकलें
खुण । सारासार ॥ २३ ॥ हा मुद्दल गण नव्हे । ऐसें
बहुत जाणावें । गणापासोनि उद्धवें । तो उपगण
बोलिजे ॥ २४ ॥

गीतासु श्लोक-१३-१३.

॥ सर्वतःपाणिपादंतत्सर्वतोर्क्षिशिरोमुखं ॥

सर्वतःश्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्यतिष्ठति ॥१॥

आतां आईका महद्गण । श्रोतां सावधान जन । जेणें
फिटे अज्ञान । गण आंतीचें ॥ २६ ॥ गणांअनंत भुजा
अनंत कर । अनंत चरण अनंत नेत्र । अनंत श्रवण
अनंतशिर । मुखें अनंते ॥ २७ ॥ तो सकळांतें धरूनि
वर्ततसें । तयाचा कवण ठिकाण कैसा दिसें । हें जाणावें
सद्गुरु उपदेशें । वाचौनि नाहीं ॥ २८ ॥ कवी नानामतें
बोलती । परि उपगणचि वर्णिती । हे पडली असे आंती ।
गणदेखण्याची ॥ २९ ॥ तो निराकार महागण । अवतला
असे आपण । तयाची सांगेन खुण । श्रोते सावध चित्तें
॥ ३० ॥ तो चहूंयुगीं अवतरत । ऐसें वेदगीता बोलत ।
ते खूण वसुदेवसुत । अत्रीनंदन ॥ ३१ ॥ जया जेथ-
वरी प्रकाशले । तेणें तेंचि ध्येय केलें । उंच देखलिया हीन
त्याजिलें । जाणतेंनी ॥ ३२ ॥ निरोपितां आदि गण ।
तेथें मळी गणाचें काय कारण । परि सांडिला म्हणती
अज्ञान । म्हणोनि सांगीतला ॥ ३३ ॥ जो सकळ गणाचा
ईशु । तोचि निराकार गणेशु । कृपापर शक्ति विशेषु ।
शारदा देवी ॥ ३४ ॥ तेणें आदिगणें सृष्टी संहार । जीव

देवता गणा केला विस्तार । अंती मागुतें तेंचि घर जेथचें
तेथें ॥ ३५ ॥

गीता. ९—७.

सर्वभूतानिकौन्तेय प्रकृतिंयांतिमामिकां ॥

कल्पक्षयेपुनस्तानि कल्पादौविसृजाम्यहं ॥ २ ॥

माझिया प्रकृती । मध्यें सर्व भूतें लया जाती । कल्पांतरें
मागुती सृजति । माझिया इच्छा ॥ ३७ ॥ तो निराका
गणेश । साकार होऊनि सुंदर वेष । जीवां ज्ञान उपदेश-
करी चहु-युगीं ॥ ३८ ॥ शुद्ध श्यामाऽलोहित पीत ।
ऐसे वर्ण जयाचे फिरत । ब्रह्मा हरिहर जीव अनंत । त्याज
पासूनी ॥ ३९ ॥ तो गुरु ब्रह्मकवी दिनकरा । तेणें दर्शन
प्रकाश अवधारा । निवाड होय साराऽसारा । सहज तेथें
॥ ४० ॥ दर्शन साधन साध्य भेद । आईकतां तुटती
तिन्ही वाद । एका परमेश्वर पद । एका नाहीं ॥ ४१ ॥
ऐसें उंच नीच पावन । तरी कैसें एक ब्रह्म जाण । न घडे
कर्मवाद बोलण । परमेश्वर प्राप्ती ॥ ४२ ॥

गीता. ८—१६

॥ आब्रह्मभुवनाँल्लोकाः पुनरावृत्तितोऽर्जुन ॥

॥ मामुपेत्यतुकौन्तेय पुनर्जन्मनाविद्यते ॥ ३ ॥

आब्रह्म भुवन मर्यादा । तेथें पतन असें सर्वदां । जें
पावले परमेश्वर पदा । तयां येणें नाहीं ॥ ४४ ॥ जे पर-
मेश्वर ज्ञानी । ते न पावतीं भव अमणी । ऐसी बोलिलि

वेदवाणी । उपनिषदां ॥ ४५ ॥ ऐसा हा भेद सिद्ध ।
म्हणोनि न घडें ब्रह्मवाद । नाकर्मतर परमेश्वर पद । बोलोचि
नये ॥ ४६ ॥ म्हणोनि ब्रह्मकर्म वादन घडे । आपण
सेवक तो सेव्य जोडे । तैचि उघडती कवाडे । मोक्ष
द्वारीचीं ॥ ४७ ॥ तरी निवाड श्रुती मूळ निर्धार । जेणें
प्रकाशे चराचर । तो सुत सांगेल प्रकार । एका वन
ग्रंथांचा ॥ ४८ ॥

एकावन ग्रंथभेद प्रकर्ण २ रें.

॥ “ संहितायां ” सूतउवाच । श्लोक

- ॥ चत्वारोनिगमाः प्रोक्ता मंत्राचत्वारएवच ॥
- ॥ आगमाःपंचसंख्याकाः शास्त्राण्येव षडेवहि ॥ ४ ॥
- ॥ अष्टादशपुराणानि विद्याश्चैवचतुर्दश ॥
- ॥ एकपंचाशदेवात्र ग्रन्थभेदाः प्रकीर्तिताः ॥ ५ ॥

तरी ग्रंथाची किती गणित भेद । चान्ही निगम चारी
मंत्र वेद । पांच आगम प्रसिद्ध । चवदा विद्या ॥ ५१ ॥
साहा शास्त्रे अठरा पुराण । ऐसें भेद एकावन । या तैच
म्हणजति षट् प्रमाण । हा त्रिकांसु भेद ॥ ५२ ॥

॥ सूतउवाच ॥ त्रैविद्यतेतत्त्वमनेनवेद

प्रमाणमेतत्कथितंचशाब्दं ॥

षोढाप्रमाणंनिगमोऽथमंत्रा

गमाः पुराणानिच शास्त्रविद्या ॥ ६ ॥

यज्ज्ञानकाण्डं निगमाः स षड्व

यत्कर्मकाण्डं दशवेदविद्या ॥

मंत्रागमाः शास्त्रपुराणभारा

उपासनाकाण्डमिदं वदन्ति ॥ ७ ॥

निगम मंत्र आगम पुराण । शास्त्र विद्या हे षट् प्रमाण
ज्ञान कांड निगम जाण । कर्म कांड त्या विद्या ॥ ५५ ॥
मंत्र आगम जाण । शास्त्रे अठरा पुराण । हे कांड असे
उपासना । ऐसे ग्रंथ त्रिकांड ॥ ५६ ॥ इतुकीं प्रणवा
पासाव । तो आईकां प्रणव । तयाचा गुरू मुखे अनुभव ।
म्हणोनि सांकळित ॥ ५७ ॥

तथाच महावाक्योपनिषत्सूक्तयः ॥

तत्पदेनैव मुद्गीय प्रणवः परिकीर्तितः ।

येनेदं त्रायते सर्वं तस्मादोकार ईयते ॥ ८ ॥

अकारे सत्पदं प्रोक्त मिकारे चित्पदं खलु ।

आनंदोयमुकारे च भगवान्परमेश्वरः ॥ ९ ॥

“ त्रिपदामय्येव बोद्धव्यम् ”

ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ॥

सच्चिदानंदं भर्गो देवः परात्परं ।

“ एवं या वेद स सर्वं वेद ” ॥ १० ॥

या ॐकारापासोनि सृष्टी रचना । भार्गी ऐसी त्रिपदा-
चिनामना । हे गायत्री (जाणे) मुळज्ञाना । तो गुरू उप-

देशी ॥ ६१ ॥ हे जयाशीं असें ज्ञान । तो सकळ जाणें
वर्तन । जैसें मूळें विस्तारण । वृक्षाचें होय ॥ ६२ ॥
प्रणवा पासाव विग्रह निरधार । तें हंसादिक अवतार । तेहीं
निरोपिले निगम चार । ब्रम्हयाशीं ॥ ६३ ॥

“ तत्त्वसारोपनिषदि ”

परोपि कृत्य कैवल्यं तुलयित्वा जगद्गुरु ।

उपकारं परं मत्वाप्यव तारान् स्वयं दधेत् ॥ ११ ॥

स्वानंद जीवोद्धरण । परोपकारी कृपाळु गुण । अधि-
कर्तव्ये वर्तन । आपल्या प्रवृत्ती ॥ ६५ ॥ तरित्या निग-
माचें गणित । श्रीकृष्ण नाथाचा शिष्य सुत । तो सांग-
ताये संख्या परामित । शौनका प्रती ॥ ६६ ॥ तयाची
सवा सहस्र गणना । उपनिषदे वाचन जाणा । याचेंचि
वेद-त्रई ज्ञान खूना । म्हणत असती ॥ ६७ ॥

चारी निगमनाम प्रकर्ण ३ रे.

संहितायां.

संख्या सपादसाहस्रं श्लोकानां निगमेषु च ।

द्विपंचाशत्संभेदाश्च तत्रोपनिषदः स्मृताः ॥ १२ ॥

चहूं निगमांचीं नांवे चार । बव्हच निगद रथांतर
अंगिरा हें निगम सार । तें सांगतायसुत ॥ ६९ ॥

बव्हचो निगदश्चैव तृतीयोथ रथन्तरः ।

आंगिरसां श्रुतुर्थश्च चत्वारो निगमाः स्मृताः ॥ १३ ॥

अणिकही सुतें सांगितलें । चार व्यास सृष्टीकार्ळ
जाहालें । तेंही काय कथन केलें । तें आइका आतां ॥७१॥
तेहीं चहुं व्यासीं चाऱ्ही ब्राह्मणें । चाऱ्हीं संहिता चाऱ्ही
अरण्य । चहुं वेदीं केलीं निर्माण । भारत संहिता केलीं
॥ ७२ ॥ कवणा व्यासाचें कवण कृत्य । तें सूत
जहाला सांगत । हें सावध चित्त आइकत । शौनक तो
॥ ७३ ॥ चहुं वेदीं चाऱ्ही ब्राह्मणें । तें वृद्ध व्यासें
केलें कथन । वृहद् व्यासें चाऱ्ही अरण्यें । चहुं वेदीं केलीं
॥ ७४ ॥ दैव व्यासें चाऱ्ही संहिता । चहुं वेदी जाहाला
कर्ता । मानव व्यास भारत संहिता । कृत्य जाणा ॥७५॥
ब्राह्मण अध्याय षोडश । अरण्य जाणावें अध्याय वीस ।
संहिता अध्याय चौविस । चहुं वेदींचीं ॥ ७६ ॥
भारत संहिता परमित । चौविस सहस्र गणित ॥ अध्याय
जाण दोन शत । ऐशी संख्या असे ॥ ७७ ॥

“ संहितायां ”

चतुर्धा ब्राह्मणं प्रोक्तं
बृहद्व्यासेन भार्गव ॥
यत्ख्यातं षोडशाध्यायैः
ऋगादीनां च नामभिः ॥ १४ ॥
चातुर्धारण्यमाख्यातं
बृहद्व्यासेन भार्गव ॥
नामभिश्च ऋगादीनां
यत्राध्यायाश्च विंशतिः ॥ १५ ॥

चतुर्धा तंत्रमाख्यातं देवव्यासेन यत्र च ॥

चतुर्विंशतिरध्याया ऋगादनिच नामभिः ॥१६॥

चतुर्विंशति साहस्रं चक्रे भारतसंहितां ॥

मानवो द्विशताध्यायैर्व्यासेवेदश्चनामाभिः ॥१७॥

चहूं वेदीं सम आचरण । जेणें होय फळाचें पावन । तें
उत्तम मंत्रोचारण । तें ब्राह्मण जाणेंवें ॥ ८२ ॥

चतुर्षु वेदेषु समीरितं च

तद्ब्राह्मणं यत्र फलस्मृतिश्च ॥

आख्यायिकाभिः सहदेवतानां

मंत्रोत्तमानां किलगीयतेशं ॥ १८ ॥

कामिकस्वर्ग फळाचा निषेध । जेथ मोक्ष असें प्रतिपाद्य ।
हा गुरुशिष्य संवाद । तें अरण्य जाणावें ॥ ८४ ॥

स्वर्गस्य कामस्य निषेधकत्वा

निःश्रेयसस्य प्रतिपादकं यत् ॥

चतुर्षु वेदेषु समीरितं तत्

दारण्यकं यद्गुरुशिष्यवादं ॥ १९ ॥

मंत्र संग्रह ते संहिता । जेथ देवता फळपरिमिता । हें
लक्षण बोलिलें संहिता । देवव्यासें ॥ ८६ ॥

संहितायां

सा समाख्याता । देवता मंत्रसंख्याता ॥

चतुर्वेदेषु यैर्मंत्रैर्देवताफलमयिते ॥ २० ॥

अठरा जाती चारी वर्ण । षड्दर्शनांचें पावन । तें शास्त्र-
कारी आपण । आणि श्रीकृष्ण नाथें ॥ ८८ ॥ तेंही
इतुक्याची फलश्रुती । निरोपिली ज्ञाननिगुती । आतां वेद-
त्रयी व्यास ख्याती । बोलिली जाणा ॥ ८९ ॥ तरि
हे चार व्यास कवणापासून । कैसे जालेहो निर्माण । तें
आईका आख्यान । सांगेन आतां ॥ ९० ॥

चार व्यासवर्णन प्रकरण ४ थें.

॥ संहितायां ॥

ततो नारायणो देवः श्वेतद्वीपपतिः प्रभुः ॥
कल्पादौ चतुरो व्यासश्चतुर्षु च युगेषु च ॥ २१ ॥
निर्ममे स्वस्वरूपेण
लोकानां हितकाम्यया ॥
षट्पदी ॥ वृद्धव्यासो बृहद्व्यासो
देवव्यासस्ततः परं ॥
मानवो व्यासमाख्यातं
स च द्वैपायनो बुधैः ॥ २२ ॥

श्वेतद्वीपी पती प्रभु नारायण । सृष्टि काळीं चार व्यास
केले निर्माण । चहूंचें युगरूप वर्तन । असे जाणा ॥ २१ ॥
तें स्वरूपाचें ममतारहीत । लोकांसि करावया हित । ऐसें
केलें निर्मित । तें नामें सांगितलीं ॥ २४ ॥ आतां आईका
वेदज्ञाना । कवण वेद किती गणना । तें सांगेन अनुक्रमणा ।
चहुं वेदांची ॥ २५ ॥

वेदगणनाश्रुती प्रकरण ५ वें.

ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ॥२३॥
 द्वाविंशति सहस्राणि । ऋग्वेदस्य बभूवुरे ॥
 शाखाग्रंथा महाभागा । शिष्योपशिष्यसन्तते ॥२४॥
 संक्षिप्त्येवं यजुर्वेदं कृताशाखा मुनीश्वरैः ॥
 द्वाविंशति सहस्राणि शाखास्सन्ति भूतले ॥२५॥
 अठ्वांशी सहस्रं चान्ही वेद । ऐसा असे संख्याभेद ।
 बावीस सहस्र एक वेद । चान्ही सम ॥ ९९ ॥

॥ वेदोत्पत्तिवर लोगमत ॥

द्वाविंशति सहस्राणि सामवेदस्य भार्गव ॥
 शाखाग्रंथा बभूवुस्ते शिष्योपशिष्यसन्ततेः ॥ २६ ॥
 मंडुको गर्दभश्चैव श्वानोजंबुक एव च ॥
 चत्वारो वेदरूपाश्च पूर्व जन्मसु ब्राह्मणः ॥ २७ ॥
 ऋग्वेदो मंडुको ज्ञेयो यजुर्वेदस्तु गर्दभः ॥
 सामवेदस्तथाश्वानो जंबुकश्चाप्यथर्वणः ॥ २८ ॥
 कर्मणा केन मंडूकः कर्मणा केन गर्दभः ॥
 श्वानो वा कर्मणा केन जंबुकः केन कर्मणा ॥२९॥
 मद्यपानेन मंडूको मातृ गामी च गर्दभः ॥
 निंदया भवति श्वानोः संध्याहीनेन जंबुकः ॥ ३० ॥
 द्वाविंशति सहस्राणि ह्यथर्वेदस्य भार्गव ॥
 शाखा ग्रंथा बभूवुस्ते शिष्योपशिष्यसन्तते ॥ ३१ ॥
 मृहणती उत्तर जाती ब्राम्हण । उपनिषदे संख्या बावन ।
 हे चहूं वेदी समान । तेरा तेरा ॥ १०६ ॥ मृहणती

दक्षण जाती ब्राम्हण । त्रयवेदी उपनिषदे वावन । ते
 तुलेची अथर्वण वेदी असती ॥ १०७ ॥
 त्रिभिश्च निगमाश्चैव द्विपंचाशत्प्रकीर्तितः ॥
 एकस्मिन्निगमे तद्वच्चतुर्भिरधिकं शतं ॥ ३२ ॥
 दाक्षिणात्या इदं प्राहुस्तदेवमुक्तमेव च ॥
 चतुर्भिर्निगमैश्चैव द्विपंचाशत्तथोत्तरं ॥ ३३ ॥
 इतः परंक्षेपकाश्च पंडितैः परिकल्पिताः ।
 वेदितव्या लोकेषु महाभाग शौनक ॥ ३४ ॥
 या वेगळे जे दिसती । ते क्षेपके बोलिजेती । ऐसे सूत सांगे
 शौनकाप्रती । वेदव्यासाचा ॥ १११ ॥ उत्तर दक्षण
 ब्राम्हण । उपनिषदां भेद भिन्न भिन्न । तयामार्जी नव्हे
 कवण । ते जाणावे पंडिती ॥ ११२ ॥ एकाची थोर
 उपनिषदे असती । एका लहान म्हणीजती । तेणे भेद
 दिसे मती । पर एक जाणा ॥ ११३ ॥ अष्ट शाखा
 ऋग्वेद । शिहाशी शाखा यजुर्वेद । षोडश शाखा साम-
 वेद । संख्या दाहोत्तरशते ॥ ११४ ॥ अथर्वणी सहस्र
 भेद । बारा भेद सामवेद । ऐसा असे अनुवाद । एका-
 चापै ॥ ११५ ॥ तर वेद कवणापासाव । कवणा पासाव
 जाले देव । कवणा पासाव हे विश्व । प्रणवकवण ॥ ११६ ॥
 (वेदशाखा १२७)

अथ योगशास्त्रे

प्रणवाज्जाता वेदाः ॥ प्रणवाज्जाता देवाः ॥
 प्रणवाज्जातं विश्वं ॥ प्रणवात् ब्रम्होत्पन्नं ॥ ३५ ॥
 तरी प्रणव म्हणजे ओंकार । ऐसे ओंकार असती चार ।
 तो सूत सांगेल प्रकार । चहू ओंकाराचा ॥ ११८ ॥

ॐकार प्रकर्ण ६ वे.

“संहितायां”

स ॐकारः समाख्यातो वेदविग्रहमानसैः ॥

आंशिकः सांभवश्चैव शाक्तिकश्चान्नवः स्मृतः ॥ ३६ ॥

चहं ॐकाराचें कार्य कारण । जीव प्रपंचार्ते जाण । हें
ग्रंथज्ञान श्रवण । होय तया ॥ १२० ॥ दुसरा ॐकार
शांभव । तेथुन विग्रहा उद्भव । तेणें ब्रह्मया केला प्रभव ।
चहं वेदांचा ॥ १२१ ॥

॥ ६ वे प्रकर्ण वेदविग्रह उद्भव. ॥

मुखेभ्यो ब्राह्मणा जाताश्चत्वारो वेदविग्रहाः ॥

चैतन्यस्यावतारांस्तान् वेदब्राह्मणमूचिवान् ॥ ३७ ॥

ब्रह्माकश्यप तयाच्या मुखीं जाले । ब्रह्मयाचा मुखीं चान्ही
पुत्र जन्मले । तें वेद विग्रह नांव पावले । चहं वेदांचे
॥ १२३ ॥ ब्रह्मयाची चान्ही वदन । सृष्टीकाळीं जाला
ध्यायमान । चतुर्मुखीं चान्ही पुत्र निर्माण । जालेति ये
वेळीं ॥ १२४ ॥

ततःसृष्टिं ध्यायमानो ब्रह्माऽभून्नजमानसे ॥

चतुर्षु वदनेष्वस्य चत्वार उदगन्मुताः ॥ ३८ ॥

ऋग्यजुःसामकोऽथर्वनाम्नोगान्निगमान्विशुः ॥

चतुर्भिर्ब्रह्मैवाहोऽप्येतान्धारयदात्मानि ॥ ३९ ॥

निगमो यो धृतो येन मुखेन तस्य नाम तत् ।

सहस्रं यद्वृहत्याश्च श्लोकरूपं विभोर्वचः ॥ ४० ॥

ऋगूज्ञाने यजुर्भक्ति । सामवेद ते विरक्ति । हें नामाचान
बोलिजेति । चहू वेदांचें ॥ १२८ ॥ ज्ञान भाक्ति-
वैराग । निरोपिला तिहीं वेदीं योग । क्षणोनि वेदा-

नांव जालें सांग । तेचि मुखा पुत्रा ॥ १२९ ॥ ज्येष्ठो-
 थर्व दुसरा साम । यजु तिसरा ऋग चौथा उत्तम ।
 ते निगम पुत्राचि सांग नाम । ब्रह्माजगल्यात ॥ १३० ॥
 ज्येष्ठोऽथर्वा ततः साम यजुर्वेदस्ततश्च ऋक् ।
 तेभ्यः सन्निगमान् वेदान् सांगान् ब्रह्मा जगाद ह ॥ १३१ ॥
 जिये मुखी जो अभ्यासिला वेद । तेचि मुखा पुत्रा नाम
 भेद । चारी निगम चारी मंत्र भेद । सांगता ये सुत
 ॥ १३२ ॥

प्रकर्ण श्रीकृष्णशिष्य ७ वें

भार्गव वंश शौनकाचा । ब्रह्मवंश तो सुताचा । सुत
 शिष्य श्रीकृष्णाचा । आणिक सप्त जाणा ॥ ११३ ॥
 प्रथमतो ब्रह्मा शिष्य । सुत मनुतयाचा वेदव्यास । तयाचा
 पुत्र दैव व्यास । तयाचा बंधू सुत ॥ १३४ ॥ अर्जून
 आणि उद्धव । गंगासुत भीष्म देव । हे सप्त शिष्याची
 जाणीव । श्री कृष्णाच्या ॥ १३५ ॥

स्वार्थभुवमनोः पुत्रो वेदव्यासो महामुनिः ॥
 तस्य पुत्रो महातेजा ब्रह्मव्यासोऽहमेव च ॥ ४२ ॥
 श्रीकृष्णस्यैव शिष्योऽहमर्जुनो येन बोधितः ॥
 उद्धवश्च महातेजा भीष्मो गंगासुतस्तथा ॥ ४३ ॥

युगायुगीं अवतरत । जीवा ज्ञान गुरू होत । ऐसे
 असती अनंत । परी सप्त सांगितले ॥ १४८ ॥

॥ वर्ण ४ प्रकर्ण ८ वें विराज पुरुषा मुखो ऋगः ॥
 गुणकर्म चारी वर्ण । कैमे सृजिले जाण । तें ऐका
 अख्यान । सांगेन आतां ॥ १३९ ॥ हा सांगता निर्धार
 ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र । याचा कैसा जाहाला विस्तार ।

विराट पुरुषी ॥ १४० ॥ विराट पुरुषा पासाव । ब्राह्मण
क्षत्रिय वैश्य शूद्रा उद्भव । तर तयाचा कवण कवण
नाव । ते सांगेन आतां ॥ १४१ ॥ मुखी जाहाले ब्राह्मण
ब्रम्हा कश्चप हे दोघेजन । भुर्जी क्षत्रिय गहन । दोघे
जाहाले ॥ १४२ ॥ दक्षिण भुजें पृथु जाहाला । वाम-
भुजे दक्ष जन्मला । वक्षस्थळी वैश्य निर्मिला । ते
परिसापां ॥ १४३ ॥ दक्षिणे वक्षस्थळी वैजका उद्भव ।
वाम वक्षस्थळी विदंभा प्रसव । चरणीं जाहाले शूद्र
मानव । दोघे देखा १४४ दक्षिणे चरणीं दंभ-
एक । वाम चरणीं जाहाला चैनक । तयापासून अनेक
होते जाहाले ॥ १४५ ॥

“संहितायां”

आद्ये महायुगे सौम्य कृते वर्णा बभूविरे ॥
विराजः पुरुषात्साक्षाद्यः प्रजापतिरेव च ॥ ४४ ॥
मुखबाहूरूपादेभ्यश्चत्वारो मनवाऽभवन् ॥
चतुर्णामपि वर्णानां पूर्वजास्ते यथाक्रमं ॥ ४५ ॥

“ब्रह्माण्ड पुराणे”

ब्रह्मणस्तु मुखाद्विप्रो बाहुभ्यां क्षत्रियः स्मृतः ॥
ऊरुभ्यां निर्गितो वैश्यः शूद्रस्तु पदयोर्युगात् ॥ ४६ ॥
काश्यपोऽगस्ती विप्राणां पृथुर्दक्षश्च भूभुजां ॥
वैश्यानां वैदवैदंभौ शूद्राणां दंभचैनका ॥ ४७ ॥

येथे नाहीं निंदा स्तुती । एके क्षोभ एके विकल्प संच-
रती । म्हणोनि ज्ञान केले निगुती । जैमे तैसैं ॥ १५० ॥

॥ प्रकर्ण ९ वें ओवनिका. ॥

ऐसी ही श्लोक सांखळा ऐक । एक युग एक विशे-

षक । एक कलाप एक संधानिक । एक कुलक जाणा
॥ १५१ ॥ कवणें ठाई प्राणालिका । ऐसीहीं ग्रंथ ओव-
निका हा सरवळा लापनिका । जाणावे पंडित्ती ॥ १५२

॥ “ संहितायां ” ॥

सार्धेन षट्पदी प्रोक्ता द्वाभ्यां युग्ममुदाहृतं ॥
त्रिभिर्विशेषकं चैव चतुर्भिश्च कलापकं ॥ ४८ ॥
संधानिकं पंचभिश्च षड्भिः कुलकमेव च ॥
सप्तभिर्बहुभिश्चैव श्लोकैरुक्ता प्रणालिका ॥ ४९ ॥

॥ प्रकर्ण १० वें ॐकार तिसरा चवथा ॥

तिसरा शाक्त्यॐकार । तयापासूनि आगमचार ।
तयाची संख्या शतादिसत्तर । कोटीजाणा ॥ १५५ ॥

स्वच्छंदपूर्वललितः प्रथमागमोऽसौ

मथानभैरव उदीरित आदिकादिः ॥

आम्नाय एष किल पंचम एव षड्भिः

पंचागमाः षट्तराः किल सिद्धविद्याः ॥ ५० ॥

चहूँ आगमाचें गणीत । तें ब्रह्मविदचि जाणत । येरा
न कळे आद्यंत । फळादिकांचा ॥ १५७ ॥ चवथा
ॐकार तो आनव । तेथून षट्शस्त्रा उद्भव । चवदा
विद्या पुराण नाव । तयाचिपासूनी ॥ १५८ ॥

॥ प्रकरणः ११ वें ५१ ग्रंथआधारे सृष्टिव्यापार ॥

“ संहितायां ”

मत्स्यं च कौर्म्यं च ततो वराहं

तन्नारासिंहं किल वामनं च ॥

रामायणं रेणुकनामधेयं

हलायुधं बौद्धमथैव कालक्यं ॥ ५१ ॥

आदित्यचांद्रे अनिलं च वाहनं
 ब्राह्मं च शैवं त्वथ वैष्णवं च ॥
 नारायणं चाष्टदश प्रभेदाः
 पुराण वेदैः कथिताश्च मुख्याः ॥ ५२ ॥
 आयुर्वेदो यो धनुर्वेद एव
 पश्चात्प्रोक्तः शिल्पवेदस्तृतीयः ॥
 तुर्या विद्या योऽथ गंधर्ववेदो
 विद्या मुख्या सानुगास्ता दशैव ॥ ५३ ॥
 एताश्चतस्रो विद्या वै उपवेदसमाभिधाः ॥
 लोकानामुपयोगाय वेदितव्या मनीषिभिः ॥ ५४ ॥
 प्रोक्ता महर्षीरपि सुपनीति
 पशुर्वणिग्वैलिपिपोतविद्या ॥
 माहेन्द्रविद्या गणितारण्यविद्या
 अध्यात्मविद्या दश वेदविद्याः ॥ ५५ ॥

हे एकावन ग्रंथ मूळ भूत । ग्रंथा आदि मध्य अंत ।
 हेंचिवाक्य असत । आधार तथा ॥ १६४ ॥ एकावन
 ग्रंथा आधार । हा चाले सृष्टीचा व्यापार । तो एका
 विस्तार । सकळाचा ॥ १६५ ॥ निगमें होय मोक्षपद ।
 फळ प्राप्ती होय वेद । आगमें होय सिद्ध । न्याय शास्त्रें
 मोक्ष ॥ १६६ ॥ हंस अवतारे निरोपिला न्यायें ।
 म्हणोनि तेथ मोक्ष उपाये । याचे फळप्राप्ती होय । तें
 बोलिलीं सुतें ॥ १६७ ॥ पुराण विद्या सकळें । होती
 स्वर्गादि फळें । ग्रंथीं कवळिलीं सकळें । दर्शन ग्रंथ हस्त
 मात्र ॥ १६८ ॥

॥ प्रकर्ण १२ वें दर्शन प्रकाश ॥

तरी ग्रंथषट् शास्त्र ज्ञान । ऐकावे अंतःकर्णे । तेणें गार
 आणि षड कोण । निवाड होय ॥ १६९ ॥ कवणे
 शास्त्री कर्म वाद । कवणे शास्त्री भेदाऽभेद । हा दर्शन
 संवाद । करीं पां तूं ॥ १७० ॥ वेदांत काम शास्त्री
 अद्वैत । न्याययोग धर्म सांख्यद्वैत । हा भेद जाणत ।
 चहूं शास्त्री ॥ १७१ ॥ कवणें शास्त्री किती अध्याय
 भेद । कवणे शास्त्री किती सूत्र प्रबंद । कवणें शास्त्री किती
 पदार्थ वृंद । कवण कवण ॥ १७२ ॥ ऐशीं हे षड्-
 दर्शन । एकाहुन एक उंच निंच जाण । हें ज्ञान सार
 लक्षण । बोलिलें असें ॥ १७३ ॥ शब्दे दर्शन तच्ची
 म्हणत । परिं तया दर्शना तें नोळखत । तें जाणावें अल्प-
 मत । ज्ञाना वेगळें ॥ १७४ ॥ आतां आइका ज्ञान-
 सागर । जो षड्शास्त्राचा निर्धार । दर्शनाचा विस्तार ।
 आईका आतां ॥ १७५ ॥

॥ प्रकर्ण १३ वें ६ दर्शन विस्तार ॥

साही शास्त्रें षड्दर्शन । तयाचीं नावें कवण कवण ।
 कवण शास्त्री कवण दर्शन । तें सांगेल सुत ॥ १७६ ॥

संहितायां.

तत्कामशास्त्रं किल धर्मशास्त्रं

तद्योगशास्त्रं त्वथ सांख्यशास्त्रं ॥

वेदांतशास्त्रं त्वथ पंचमं च

तन्न्यायशास्त्रं प्रवदन्ति षष्ठं ॥ ५६ ॥

कामे मुद्गी धर्मे कुंची योगे लिंगी सांख्ये जाटी ॥

वेदान्ते वैदण्डी चोक्ता न्याये मुण्डी प्रोक्ता मार्गाः ॥

कामशास्त्र म्हणजे चार्वाक । तेथ मुद्री दर्शन बोलिले
 एक । ते सांगतां आईक । पंथ बारा ॥ १७९ ॥ नाटे-
 श्वर भैरव संतनाथ । जालंधरी वाघळी अवघटी अघड कळंक
 पंथ । अघोर मच्छ अळपाळी माहिंद्रनाथ । घोडाचुडी
 ॥ १८० ॥ सुवर्ण पंथ बाळनाथ । हा योग जाणिजे
 बारा पंथ । आतां आईका वृत्तांत । धर्म शास्त्राचा ॥ १८१ ॥
 धर्मशास्त्र म्हणजे मीमांसका । तेथे कुंची दर्शनद्विध देखा ।
 तयाचे पंथ आईका । भेद चौऱ्यायशीं चौदा ॥ १८२ ॥
 निजप्रभु आणि जिन । आनंद नारदप्रभु जनार्दन । ब्रह्मांड
 कीर्ति जयमल जाण । प्रताप नववा ॥ १८३ ॥ तारक
 वैराग्य पितांबर । चंद्र विष्णु ब्रह्मशंकर । हे आदि करुनी
 चौऱ्यायशी विस्तार । गुच्छ बोलिजेती ॥ १८४ ॥ आतां
 सोफी पंथ विस्तार । तयाचा चतुर्दश निर्धार । ऐका
 करुनी आदर । सांगेन आतां ॥ १८५ ॥ प्यारे मुल्ला
 अबदाल फकीर । जंदे मलंग कादी कलंदर । मुंडे किलशेख
 सैयदसार । दर्वेश भडंग महमदी सोफी ॥ १८६ ॥ योग-
 शास्त्र ते तृतीय जाणा । तेथ लिंगीं दर्शनाची नामना ।
 तयाचे भेद विचारणा । पंथ पांच ॥ १८७ ॥ रेवण
 मैराळ आचार्या । एको राम पंडित आराधिया । हे प्रथम
 जंगमाचार्या । कलियुगीं पांच ॥ १८८ ॥ माचया आणि
 बंबया । चंदया आणि कंकया । पांचवा तो गुंडया । हे
 जंगमाचार्ये ॥ १८९ ॥ सांख्य शास्त्रीं जटी दर्शन ।
 तयाचे पंथ दश नामन । हे दर्शनाचे लक्षण । बोलिले
 असे ॥ १९० ॥ तीर्थ भारती पर्वत गिरी । बन अरण्य
 आश्रमपुरी । सरस्वती सागर विस्तारी । हा दश पंथ

संन्यास ॥ १९१ ॥ वेदांत शास्त्री दर्शन श्रीपाद ।
 अवतार संख्या दर्शन भेद । म्हणोनि न करावा प्रतिवाद ।
 शास्त्रसाक्षी असें ॥ १९२ ॥ स्वरूप चैतन्य ब्रह्म । आनंद
 प्रकाश राम । स्वामी दोन्ही दत्त नाम ज्योतिर्जर्ण
 संन्यास ॥ १९३ ॥ न्यायशास्त्री मुंडी दर्शन । त्याचे
 तेरा पंथ जाण । हें ज्ञानसार ओळखण । तें चुके संसृती
 उपाध्ये अमृते कवीश्वर । चक्रपाणी मादालसा कुमार ।
 पारमांडल्य सालकर । जयदेव योगी ॥ १९५ ॥ हरी
 देव दिवाकर । यक्षदेव आणि दामोदर । महात्मा पंथ
 निर्धार । तेरा बोलिले ॥ १९६ ॥ यती आणि हंस ॥ त्यांसचि
 परमहंस । जयकृष्णी महात्मास ॥ अच्युपंथ ॥ १९७

भविष्योत्तरपुराण

अथाप्युपाध्यायदिवाकरौ च
 कवीश्वरः सालकरोऽमृतश्च ॥

सपारमांडल्य महेश्वरश्च
 दामोदरो मादलसाकुमारौ ॥

सयक्षदेवो हस्तिहस्तः
 त्रयोदशः स्याज्जयदेवयोगी ॥

आचार्यवर्याश्च नमामि शिष्य

आम्नायकाराः सकला मुनीन्द्राः ॥ ५८ ॥

कृती महात्मा बळ्च आचार्य । त्रेती महात्मा निगदा-
 चार्य । द्वापारी महात्मा रथांतरीय । कलयुगी अंगिरस
 ॥ १९८ ॥ ऐसें हें महात्मे चाव्ही । तें चहं युगा
 मीतरी । केले जीवोद्धरणा व्यापारी । आचार्य तें ॥ १९९ ॥

॥ प्रकरण ६ दर्शन भेद लक्षण. ॥

हीं दर्शने आणि साधन । यांचे भेद भिन्न भिन्न ।
तयाची ऐका लक्षणें वेगळीं वेगळीं ॥ २०० ॥

॥ “संहितायां” ॥

साधने षडविधे शास्त्रे षड्विधं परिकीर्तितं ॥

तथाच दर्शनं मार्गे शब्देन पञ्चयत्किल ॥ ५९ ॥

न्याय शास्त्री तो संस्कार । वेदांती तो साक्षात्कार ।

सांख्ये शास्त्री अहंकार । विहार तो योग शास्त्री ॥ २०२ ॥

संस्कारः प्रथमः प्रोक्तः साक्षात्कारस्ततः स्मृतः ॥

अहंकारस्ततश्चैव व्याहारस्तत एव च ॥ ६० ॥

धर्म शास्त्री अंतःकार काम शास्त्री तो संस्कार । हा
साधन षट् प्रकार । पुढादर्शने ॥ २०४ ॥

॥ प्रकरण १४ दर्शन. ॥

अन्तःकारोऽथ संस्कारः साधनानि षडेव हि ॥

मुण्डी दण्डी जटी लिंगी कुंची मुद्री तु दर्शने ॥ ६१ ॥

मुद्री दर्शन तो योगी एक । कुंची दर्शन तो क्षेपणिक ।

लिंगी दर्शन तो जंगम ऐक । हे दर्शन त्रय ॥ २०६ ॥

जटी दर्शन तो जटाधारी स्वतःसिद्ध । वैदंडी म्हणजे

श्रीपाद । मुंडी दर्शन तो महात्मा प्रसिद्ध । बोलिला असें

॥ २०७ ॥ संस्कार साधन तें श्रवण । साक्षात्कार ते

लोचन । अहंकारतें नासिक जाण । रसनाते विवहारा

॥ २०८ ॥ अंतःकार साधन तें मन । संस्कार त्वचा

इंद्रिय साधन । पुढें आईका आख्यान । दर्शनाचें ॥ २०९ ॥

संस्कारः श्रवणं प्रोक्तं साक्षात्कारश्च लोचनं ॥

अहंकारोऽथ नासाच व्याहारो रसना स्मृतः ॥ ६२ ॥

अन्तःकारो मनश्चैव संस्कारोऽथ त्वगिन्द्रियं ॥

षट्दर्शनानि चैतानि शास्त्रकारैः स्मृतानि च ॥६३॥

॥ प्रकर्ण १५ वें शास्त्र ओळख लक्षण भेद. ॥

आधी शास्त्र उप शास्त्रांतें । तें जाणावे पंडिती बहु-

श्रुते । एरव्ही न कळती मूळमते । षट् शास्त्राचीं ॥२१२॥

शास्त्रे ओळखावीं ती लक्षणे । एका लक्षणी भेद तीन ।

ऐसे भेद चौपन्न । शट् शास्त्राचें ॥ २१३ ॥

उपशास्त्राणि शास्त्राणि ये के कुर्वन्ति भूतले ॥

शास्त्रसारमजानंतः पंडितानां तथाविधाः ॥ ६४ ॥

॥ प्रकर्ण १६ वें उपशास्त्र ६. ॥

ये भूमंडळीचे लोक । शास्त्राउपशास्त्रांतें करीती एक

शास्त्रपार न कळे ऐक । तैसे न होती पंडित ॥२१५॥

ग्रंथतात्पर्यव्युत्पत्तिलक्षणं यत्र नास्ति च ॥

उद्धारो मतशेषस्य प्रोक्तं तच्चोपशास्त्रकं ॥ ६५ ॥

तीं लक्षणे शास्त्र ओळखत । ग्रंथ तात्पर्य व्युत्पत्ती

जाणत । हे लक्षण जेथें न देखत । तें उपशास्त्री ॥२१७॥

तरी आईका ग्रंथ लक्षण । तात्पर्य हें तैसेंच जाण । तिसरें

उत्पत्ती लक्षण । सांगेन आतां ॥ २१८ ॥

देवतानिर्भितं सूत्रं श्रुतस्यान्वयकारकः ॥

द्राष्टृषी विद्यते यत्र शास्त्रपदकं प्रकीर्तितं ॥ ६६ ॥

एक देवता आणि दोन ऋषी । ऐसेच जाणावे षट्

शास्त्रांसी । एक श्रोता परियसी । एक अन्वय कारका

॥ २२० ॥

प्रमाणप्रमेयादिभिर्यत्र ताव-

त्फलाधारसूत्रं त्रयीप्रोक्तमाद्यं ॥

प्रमाणं च वेदः षडंगस्य वृत्तीः

स्ववादप्रतिष्ठोदितं शास्त्रषट्कं ॥ ६७ ॥

आदि शब्दे पदार्थ सोळा । तथाधारैफळसुत्र निर्वाळा
हा ग्रंथ त्रिलक्षणी सरवळा । पुढिले विश्रांती ॥ २२२ ॥
तरी प्रमाण तो वेद । प्रमेय तो षडांग वृत्ति भेद । स्ववाद
प्रतिष्ठा फळवाद । तात्पर्य बोलिजे ॥ २२८ ॥

यत्र कथाऽनुसंधानं तत्सहोद्देशपंचकः ॥

पादैश्चतुर्भिरध्यायः शास्त्रषट्कं प्रकीर्तितं ॥ ६८ ॥

एक कथा अनुसंधान । आणि पंच उद्देशजाण । चतु-
ष्पादा अध्याय हे ग्रंथ लक्षण । बोलिले असे ॥ २२५ ॥

प्रकर्ण १७ वें उपशास्त्र मते.

यात्रिलक्षणीं शास्त्र निर्धार । तो सांगीतला विस्तार ।
आतां आईका उपशास्त्र । शास्त्रमते ॥ २२६ ॥ ऋषी
स्वकृत ग्रंथ करीत । शास्त्र शेष मत उद्धारित । म्हणोनि
उपशास्त्र म्हणत । तथा ग्रंथा नाव ॥ २२७ ॥ आश्रा-
ऊनि न्याय मत । विशेषिक केला ग्रंथ । तो कणाद मुनि
कृत । नव्हे शास्त्र लक्षण ॥ २२८ ॥

न्यायस्य मतमाश्रित्य कणादस्तु करिष्यति ॥

वैशेषिकं सूत्रपाठं तत्र नो शास्त्रलक्षणं ॥ ६९ ॥

वेदांत मत द्विज व्यास । धेऊनि केले वेदांत भाष्य ।
शारीरक शास्त्र विशेष । ग्रंथा नाव ठेविले ॥ २३० ॥

वेदान्तमतमाश्रित्य द्विजो व्यासः करिष्यति ॥

शारीरकं शास्त्रपाठं तत्र नो शास्त्रलक्षणं ॥ ७० ॥

विप्रदंडी शंकराचार्यानि । वेदांत व्याख्यान केलें तेणें ।
ते भाविष्य केलें कथन । वेदांत उपशास्त्र ॥ २३२ ॥

भविष्यन्ति कलौ विप्रा दण्डिनः शंकरादयः ॥
 तद्व्याख्यानं करिष्यन्ति ये वेदान्तानुशायिनः ॥७१॥
 बौद्धशास्त्रं करिष्यन्ति तत्र नो शास्त्रलक्षणं ॥ ६९ ॥
 कलियुगं मतं धे वेउनीं । शैव शास्त्रं जंगमं करुनी ।
 आतां पुढील एका वाणी । धर्म शास्त्राची ॥ २३४ ॥
 योगस्य मतमाश्रित्य जंगमास्तु कलौ युगे ॥
 शैवशास्त्रं करिष्यन्ति तत्र नो शास्त्रलक्षणं ॥ ७० ॥

मीमांसा मतं जय मुनी द्विजैः । पूर्वोत्तरं सूत्रं पाठं
 सहज । तो नव्हे लक्षणं बुद्ध । शास्त्राचा पै ॥ २३६ ॥
 मीमांसामतमाश्रित्य जैमिनिः कृतवान् द्विजः ॥
 पूर्वोत्तरं सूत्रपाठं तत्र नो शास्त्रलक्षणं ॥ ७१ ॥

कलौ भट्टाचार्या प्रभाकर । जालें मीमांसा व्याख्यानकार ।
 ते भाट्ट प्रभाकर । ग्रंथा नाव ॥ २३९ ॥
 भविष्यन्ति कलौ भट्टास्तच्छिष्यास्तु प्रभाकराः ॥
 तद्व्याख्यानं करिष्यन्ति भाट्टं प्रभाकरं हि तत् ॥७४॥
 कलौ भविष्यन्ति जाण । मीमांसा मतं घेऊन । सूत्र-
 पाठं ग्रंथ करण । तयाधारें ॥ २४१ ॥

मीमांसामतमाश्रित्य भविष्यन्ति कलौ जिनः ॥
 सूत्रपाठं करिष्यन्ति तत्र नो शास्त्रलक्षणं ॥ ७५ ॥

चार्वाक मतं आश्रित । संवर शिष्ये केला ग्रंथ । तया
 नाव सांबराख्य म्हणत । नव्हे शास्त्र लक्षण ॥ २४३ ॥
 चार्वाकमतमाश्रित्य सांबराख्यः करिष्यति ॥
 सिद्धशांवरधार्यं च तत्र नो शास्त्रलक्षणं ॥ ७६ ॥

हे षड् शास्त्रांचीं उपशास्त्रे । आणिकें बहुते असतीं
 विचित्रें । ते सांगितलीं संकळित मात्रें । बुझावया ॥२४५॥

॥ प्रकर्ण १८ मुदल शास्त्र निर्धार. ॥

हा उपशास्त्र विचार । आता मुदल शास्त्र निर्धार ।
तो सुत सांगेल प्रकार । शौनका प्रती ॥ २४६ ॥ षट्
शास्त्राचे कर्ते कवण । किती पुरुष मिळोनि जाली निर्माण ।
कवणें दर्शनीं किती भेद जाण । आहेत जे ॥ २४७ ॥
रुद्र न्यायाचा कर्ता । तो गौतमाशी जाला निरूपिता ।
गौतम जाला सांगता । पिछलायणाशी ॥ २४८ ॥ वेदांत
ब्रम्ह्यानें केलें । जेणें वृद्ध व्यासाशीं सांगितलें । तेणें वाम-
देवाशीं निरोपिलें । पुढील कृत्य आईका ॥ २४९ ॥
विष्णुकर्ता सांख्याचा । तो गुरु होय कपिलाचा । तो
निरोपिता जाला साचा । पंच शिष्यांशीं ॥ २५० ॥
योगशास्त्र शुके केलें ॥ सौगता प्रती सांगितलें । तेणें याज्ञ-
वल्क्याशीं निरोपिलें । हें लक्षण शास्त्र षट्काचें ॥ २५१ ॥
धर्म शास्त्राचा कर्ता बृहस्पती । तेणें जैमिनीशीं सांगितलें
निगुती । पुढील आईका ख्याती । काम शास्त्राची
॥ २५२ ॥ कामशास्त्रकळा संबर रूपें ॥ तो वात्स्यायना-
प्रती सापें । निरोपिता जाला प्रतापें चार्वाक ते २५३
॥ प्रकर्ण १९ वें शास्त्री पदार्थ फळ पावन ज्ञान. ॥
शास्त्र दर्शन म्हणत । तरी कवणें शास्त्री किती पदार्थ
आणि कवण फळ पावत । ते जाण शास्त्र ज्ञान ॥ २५४ ॥

॥ “ संहितायां ” ॥

षोडशानां पदार्थानां तत्त्वज्ञानात्मकाशितं ॥
निःश्रेयसफलं यत्र न्यायशास्त्रस्य लक्षणं ॥ ७७ ॥
पंचविंशतिसंख्याकशतानि पचकाधिकैः ॥
न्यायशास्त्रस्य सूत्राणि रुद्र एव विजज्ञिवान् ॥ ७८ ॥

सूत्र प्रमाणप्रमेयोपाधिप्रयोजनसिद्धांतदृष्टान्ता-
वयवतर्कनिर्णयवादजल्पवितंडहेत्वाभास-
च्छलजातिनिग्रहस्थानां ॥ तत्त्वज्ञानान्निः
श्रेयसाधिगमः इति न्यायशास्त्रस्यादिमं
सूत्रं ॥ ७९ ॥

ह्या न्याय शास्त्राच्या सूत्रा । कृती हंसे ज्ञान केलें
रुद्रा । तेणें त्रेती गौतम ऋषीश्वरा । सांगीतलें व्यंबर्की
। २५८ न्याय शास्त्रीचें पांच आध्ये । पंचवीस
शते पांच प्रसिद्धे । निश्चय फळ पावती आल्हादे । पदार्थ
सोळा ॥ २५९ ॥

पंचाध्यायैः सूत्रितं न्यायशास्त्रं

॥ “संहितायां” ॥

दशानां तु पदार्थानां तत्त्वज्ञानाद् प्रकाशितं ॥

पारमेष्ठ्यं फलं यत्र तत्तु वेदान्तलक्षणं ॥ ८० ॥

शतानि दशपंचैव त्रिपंचाशोत्तराणि च ॥

वेदांतशास्त्रसूत्राणि ब्रह्मैकः प्रतिपेदिवान् ॥ ८१ ॥

सूत्र प्रमाणप्रमेयोपाधिमायाविवर्तदृष्टान्तप्रयोजन-
सिद्धांतवेदान्तमहावाक्यानांतत्त्वज्ञानात्पार-
मेष्ठ्यं संगच्छेत । इति वेदांतशास्त्रस्यादिमं
सूत्रं ॥ ८२ ॥

वेदान्ताख्यं पंचभिः अध्यायैः सूत्रितं ॥

हें वेदांत शास्त्रीचें सूत्रजाण । तें त्रेतीं ब्रह्मां सांगे
न्यासालागुन । तेणें जालें सकळ पदार्थज्ञान । तें आईका
आतां ॥ २६३ ॥ वेदांतशास्त्री पंधरा अध्याय म्हणत ।

पंधराशते त्रेषन गणीत । दाहा पदार्थ दौलत । फळ-
मेष्ट्य ॥ २६४ ॥

कसंख्या पदार्थानां तत्त्वज्ञानात्प्रकाशिता
रसाधिपत्यं च सांख्यशास्त्रस्य लक्षणं ॥ ८३ ॥

गंदशतैः सूत्रैः नवयुग्माधिकैर्मुनिः ॥

सुरि कापिलं सांख्यं साक्षाद्विष्णुर्जगाद वै ॥ ८४ ॥

सूत्र प्रमाणप्रमेयोपाधिब्रह्मपरिमाणदृष्टान्तप्रयो-
जनसिद्धान्तसांख्यानां तत्त्वज्ञानाद्रसा-
धिपत्यं संपद्यते इति सांख्यशास्त्रस्यादि-
मसूत्रं ॥ ८५ ॥

याध्यायैः सूत्रितं सांख्यशास्त्रं ॥

हैं सूत्र सांख्यशास्त्रीं असे । त्रेतीं विष्णु- कपिलासीं
काशें । तेथें फळपदार्थ ज्ञान असें । तें जाणावें श्रोतीं
२६८॥ सांख्यशास्त्रीं अध्याय बारा । सूत्रें अठराशें
रा । नवपदार्थ अवधारा । फळरसाधिपते । ॥ २६९ ॥

तुर्णांतु पदार्थानां तत्त्वज्ञानात्प्रकाशितं ॥

यजरत्वामरत्वं च योगशास्त्रस्य लक्षणं ॥ ८६ ॥

योगशास्त्रस्य सूत्राणि शतानि द्वादशैव च ॥

शोत्तरस्य सुकोसौ याज्ञवल्क्यः प्रपेदिवान् ॥ ८७ ॥

सूत्र प्रमाणप्रमेयोपाधियोगसिद्धिर्योगानां तत्त्व-
ज्ञानादजरोमरोभयो भवेदिति योग-
शास्त्रस्यादिमं सूत्रम् ॥ ८८ ॥

प्रष्टाध्यायैः सूत्रितं योगशास्त्रं ॥

हैं सूत्र योगशास्त्रींचें सांगता । तें सुक्र सौगताशीं
नाहाला निरोपिता । फळपदार्थ तत्त्वता । निर्धारिलें

२७३ योगशास्त्रीं अध्याय आठ असत । सूत्रे तेरा-
शते आणि दाहा गणीत । पदार्थ चार अजरामरत्व ।
पावती तें ॥ २७४ ॥

पंचसंख्या पदार्थानां तत्त्वज्ञानात्प्रकाशिता ॥
फलं माहेंद्रधिष्यं च मीमांसाशास्त्रलक्षणं ॥ ८९ ॥
धर्मशास्त्रस्य सूत्राणामेकादशशतं मितं ॥
शोडशाधिकमाख्यातं गुरुणाद्युसदां खलु ॥ ९० ॥

सूत्र प्रमाणप्रमेयकर्मलाभमीमांसाधर्माणांतत्त्वज्ञा-
नान्महेंद्रधिष्यं च समश्नुते इति धर्मशास्त्र-
स्यादिमं सूत्रं ॥ ९१ ॥

पंचाध्यायैः सूत्रितं धर्मशास्त्रं ॥

हे सूत्र मीमांसाजाणा । तें बृहस्पती सांगे जैमिना ।
तेणें फळपदार्थ गणना । होती जाहाली ॥ २७८ ॥ धर्म-
शास्त्रीं दाहा अध्याय परमित । सूत्रे अकराशते सोळा
गणीत । पदार्थ पंच अवधारित । मळमहेंद्र ॥ २७९ ॥

यत्र षण्णां पदार्थानां तत्त्वज्ञानात्प्रकाशितम् ॥
फलं च सार्वभौमत्वं शास्त्रं चार्वाकसंमतं ॥ ९२ ॥
द्वाविंशतिशतैः सूत्रैः प्रोच्य षष्ठ्यधिकैः कलिं ॥
चार्वाक कामशास्त्रं तु मुनिं वात्स्यायनं प्रति ॥ ९३ ॥

सूत्र प्रमाणप्रमेयाप्रमेयत्वं तत्र भोगकामानांतत्त्व-
ज्ञानात्सार्वभौमं समद्विमिच्छेत्तु ॥ इति
कामशास्त्रस्य लक्षणं ॥

सप्ताध्यायैः सूत्रितं कामशास्त्रं ॥ ९४ ॥

हे कामशास्त्रींचें सूत्र । तें वात्स्यायना सांगे कालिसांबर ।
फळ पदार्थ निरधार । केला तेणें ॥ २८३ ॥ कामशास्त्रीं

अध्याय सात । सूत्रे बावीसशते सहागणीत । सहा पदार्थ
निर्धारित । फळसार्व भौम ॥२८४॥ हे साही शास्त्रीचें
बोलणें आईका । तें सूत सांगे शौनका । वेदगीता पुराणें
देखा । येरें ओफळ जाणावी ॥ २८५ ॥

शास्त्राध्यायाः सप्तपंचाशदुक्ताः ॥

शास्त्राणां गणितं षण्णां सूत्राणां गणितं बुधैः ॥

सहस्राणि दशैवेह सूत्राणि च शताधिकं ॥ ९५ ॥

षट्शस्त्राचि अध्याय सत्तावन्न । सूत्रे दहासहस्र आष्ट जाण ।
पदार्थ पन्नास गणन । शास्त्रमते ॥ २८७ ॥

॥ प्रकर्ण २० वें षट्दुर्शन साध्याः ॥

षट्दुर्शनाचीं साध्यें पाहतां । सूत शौनकाप्रती जाहाल
सांगता । भगवंत सांगोनी निषेधिता । उद्धव देवाप्रती
॥ २८८ ॥ ब्रह्मा विष्णु महेश्वर । शुक्र बृहस्पती कली
सांवर । पदार्थ साध्यें निर्धार । केला साहीजणी ॥२८९॥
जो पाचाचें बोलणें नाईके । आणि साहातें मनीं न लेखे ।
तो बहुत पावे दुःखें दृष्टादृष्टी ॥ २९० ॥ तरीं पांच
ते परमेश्वर । साहा ते ब्रह्मा विष्णु महेश्वर । शुक्र बृह-
स्पति कलि सांवर । तयाचीं शास्त्रें ॥ ३९१ ॥ पांचीं
निरोपिला षडांगवेद । गीता आणि निगमभेद । वेदपुरुषें
चान्ही वेद । निरोपिले असती ॥ ३५२ ॥ विद्यापुराणे
कर्ते पुरुष । यितुक्यांचें बोलणें ग्रंथीं अस । आतां आईका
व्याकरण पुरुष । पुढा असे वेद करीता ॥ २९३ ॥

॥ प्रकर्ण २१ वें व्याकरण पुरुष लक्षण. ॥

व्याकरण करिता पुरुष । तो किती अंगीं वर्तत निर्दोष ।
तयाचा सांगता विशेष । असे बहु ॥ २९४ ॥

॥ नारायण कल्पे ॥

चत्वारि शृंगाणि त्रयोस्य पादाद्रे अस्य शीर्षे च
तुसप्त हस्ताः ॥ त्रिधा बद्धो ऋषभोरोरवीति ॥ महो
देवो मर्तमानाविवेशा ॥ ९६ ॥

आईका महापुरुषाची ख्याती । तयाचें विकट आंग-
आकृति । चारी शिंगें तीन चरण बोलिजती तयापुरुषा
॥ २९६ ॥ दोन शिर्षे (शिरे) सत्पहस्त । दो तिहीं-
ठाई बांधला नेमस्त । तिहीं लोकीं बोलत । व्याकरण पुरुष
तो ॥ २९७ ॥ तरी व्याकरणें किती कवण । आष्टधा
असती जाण । तें ऐका चित्त देऊन । सांगेन आतां ॥ २९८ ॥

॥ प्रकरणः २२ व्याकरणनामः ॥

महेश्वरी, पिछली, चंद्र, । काशीका, कृत्सन, इंद्र, ।
शाकट, आणि कुमार, । हे अष्ट व्याकरणें ॥ २९९ ॥

॥ संहितायां ॥ माहेश्वरं चापिशलं च चाद्रं
तत्काशिकृत्स्नं किल शाकटं च ॥

कौमारकातंत्रमथैव मिद्रः ।

यदष्टधा व्याकरणं च संस्कृतम् ॥ ९७ ॥

श्रीकृष्ण हंसरूप सृष्टीकार्ळी । षडांग वेद तिये वेळीं ।
तयांत एक अंग व्याकरण वनमाळी । निरोपिता जाहाला
॥ ३०१ ॥ वेद म्हणजे षडांग । व्याकरण तें एक
आंग । तरी साही पुरुष अमंग । हो व्हावे कीं ॥ ३०२ ॥
म्हणोनि श्रीकृष्णाच्या लिळा न कळती सृष्टीच्या मंडळा ।
तेथ व्याकरण पुरुष वेगळा । कैसा बोलावा ॥ ३०३ ॥

॥ नारायणकल्पे ॥

सृष्टिकाले षडंगानि वेदस्येशविरिंचयः

श्रीकृष्णो हंसरूपेण जगादात्मप्रसिद्धये ॥९८॥

शिक्षाकल्पो व्याकरणं निरुक्तच्छंदो ज्योतिष
मितिस्मृतेः ॥ ९९ ॥

छंदः पादौ च वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ कथ्यते ॥

ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमेव च ॥

शिक्षा घ्राणं च वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतं ॥१००॥

॥ प्रकर्ण २३ वें वेदमुक्ति ॥

ऋग्वेद यजुर्वेद । सामवेद अथर्वणवेद । याचा षडांग
भेद । मुख नेत्रादिक ॥ ३०७ ॥ छंद पाय वेदाचे ।
हस्तकल्प जयाचे । ज्योतिष नेत्र तथाचे । निरुक्त कर्ण
जाणा ॥ ३०८ ॥ शिक्षा जाण नासिक । व्याकरण वेद
मुख । हा बोलिला वेदपुरुष । धड जाणावे श्रुती ॥ ३०९ ॥
यजुर्वेद शिर एक अंग । ऋग्वेद तो वामांग । सामवेद तो
उजवें अंग । शेष ते अथर्वण ॥ ३१० ॥

॥ श्रुतिः ॥

यजुः शिरो ऋग्वामांगं साम दक्षिणांगं शेषमाथर्वणं ॥

॥ प्रकर्ण २४ वें वेदमुक्ति चौर्य ॥

आणिक एक अवधारी । ब्रम्हया पठण संध्या अवसरी ।
शंखासुरे नेलिया मूर्ती चारी । वेदपुरुष तें ॥ ३१२ ॥

॥ तथा चोक्तं भागवते ॥

वक्ता कर्ताविना नान्यो धर्मस्याच्युतते भुवि ॥

सभायामपि वैरिंच्यां यत्र मूर्तिधराः कलाः ॥ १०२ ॥

जरी वेद पुरुष एक । तरी हे बोलिले अनेक । यामाजी
साच लटिक । तें सांगावें श्रोती ॥ ३१४ ॥

॥ नारायणकल्पे ॥

अथ श्रीमहादेवेन पार्वतीगंगासहितं गौतमं प्रति
श्रीन्यायशास्त्रं निरूपितं ॥ १०३ ॥

हंसस्वरूपी भगवान् स्वसिद्धयै
माध्यायमानो यदवोचताब्धौ ॥

पूर्वं मया कल्पितसूत्ररूपं
तन्न्यायशास्त्रं निगदामि तुभ्यं ॥ १०४ ॥

रुद्र जाला ध्यायमान । जे कल्पिलें होतें मन । तें हंस
अवतारें केलें निरूपण । न्यायसूत्र रूपीं ॥ ३१७ ॥
तो न्याय रुद्रें गौतमाप्रती । निरोपिला ब्रह्मगिरीसीं निगुती ।
समवेत गंगापार्वती । तिथे अवसरी ॥ ३१८ ॥

॥ प्रकर्ण २५ शास्त्रलेखन. ॥

न्याय लेखन गौतमाचें । वेदांत तें व्यासाचें । सांख्य
लेखन कपिलाचें । सौगते योग ॥ ३१९ ॥ धर्मशास्त्र
जैमिने । कामशास्त्र वात्स्यायने । हीं साही पुस्तकें लेखन
केली असती ॥ ३२० ॥

॥ प्रकर्ण २६ वें दर्शनेसाध्य भिन्न ॥

ऐसीं हीं साहीं दर्शन । तयाचीं साध्यें भिन्न भिन्न ।
तें आइका चित्त देऊन । सांगेन आतां ॥ ३२१ ॥

॥ संहितायां ॥

न्यायेच केवली प्राप्तिर्वेदान्ते च विदेहिकी ॥
सांख्ये तु देहिकी योगे प्रोक्तांतःकरणी बुधैः १०५
धर्मे चैन्द्रियकी प्रोक्ता कामे वैशेषिकी तथा ॥
साधनं षड्विधे शास्त्रे षड्विधं परिकीर्तितं ॥ १०६ ॥

न्यायें करुनि प्राप्ती केवल । वेदांत ते विदेह फल ।
 साख्यें देह निर्मल । पावती तें ॥ ३२४ ॥ योगें पावती
 अंतःकरणा तें । धर्में पावती इंद्रियांतें । कामें करुनि विष-
 यातें । पावते होती ॥ ३२५ ॥ केवळी प्राप्ती तो मुनी
 प्रसिद्ध । विदेही प्राप्ती तो श्रीपाद । जटाधारी तथा देह
 साध्य । बोलिले असें ॥ ३२६ ॥ जंगम साध्य अंतः
 करणी । कुंची साध्य तें इंद्रिय गर्णी । मुद्री साध्य ते
 विषयस्थानी । इयें दर्शन साध्यें ॥ ३२७ ॥ इती श्री
 सामवेदेषु सूत संहितायां वेद विवेक पूर्वखंडे शास्त्राष्टकल-
 क्षणे नाम चतुर्थाध्यायः ॥ ॥ ॥

येथ न व्हावे अनारिसे । दाखविला साक्षी विशेषे ।
 तो जाणती राजहंसे । न्यायादि सकळ शास्त्री ॥ ३२८ ॥
 या ग्रंथ दर्शनाशीं मूळ श्रीदत्त । तेणें दर्शन प्रकाश जग
 विख्यात । ते आईका सिद्धांत मत । पुरातन ॥ ३२९ ॥

॥ प्रकर्ण २७ अवतार पद्धताचार्य कथन ॥

॥ नारायणकल्प ॥

अहं विसंगीतकात्या ? दत्तात्रेयो युगेषु च ॥

चतुर्षु गुरुरेतेषां ते चाहं न पृथक्कदा ॥ १०७ ॥

कृतयुगीं हंसे ब्रह्मयासी । तैसोचि प्रकाशिलें रुद्रासी
 त्रेतीं रक्तवर्णे सूर्यासी । ज्ञान प्रकाशिले ॥ ३३१ ॥
 द्वापारीं श्रीकृष्ण मुचकुंद उद्धवा । कलियुगीं चक्रधरें नाग-
 देवा । आणिकही सिद्धांत बरवा । तो आईका आतां
 ॥ ३३२ ॥ कृतयुगीं नारायण । बळचासी दिधलें ज्ञान ।
 त्रेतीं नर भगवान । निगदासी दिधलें ॥ ३३३ ॥ द्वापारीं
 ऋषभें रथांतरा । कली महासिद्धें अंगिरा । हा चहं युगीं

मार्ग निर्धार। वेदीं बोलिला ॥ ३३४ ॥ इक्ष्वाकु रैल
मुचकुंद विदेहगाधि । रघुवंशरी षसगराद्री । नाहुष मांधाता
अलर्कादि । दिलीपदेवव्रता ॥ ३३५ ॥

। तथा च द्वितीय स्कंधे ॥

दत्तो यथालर्कमथावधूत-

हंसस्वरूपी सनकादि सूर्ये ॥

ब्रह्माणमीशं च हरिं जगाद

भिक्षुं विदेहं द्विजपिंगलं च ॥ १०८ ॥

इक्ष्वाकुरैलमुचकुंदविदेहगाधि-

रघुवंशरीषसगरा गयनाहुषाद्याः ॥

मांधात्रलर्कशतधन्वनुरंतिदेवो

देवव्रतो बलिरमूर्तरयो दिलीपः ॥ १०९ ॥

पुरीरवा लुब्धपाणी । हैं बहुत असती ज्ञानी । आणिक
बहुत असती याहुनी । ते सांगेन आईका ॥ ३३८
कृतयुगीं दिधले वत्तिसा । त्रेतायुगीं एकशत आणि साठीसा ।
द्वापारीं दिधलें अष्टकांकली चार सहस्र ॥ ३३९ पर-
मेश्वर तो मुनी महात्मा । तेणें वेणें किडला परमात्मा हे
तेणें चालती केली महिमा । साक्षी वेदोक्त ॥ ३४०

॥ प्रकरण २८ वें परमेश्वर वर्णग्रहण ॥

जनकासी पुसे कर भाजन । कवणें काळीं कैसा भगवान ।
कैसें आभरण कैसा वर्ण । ते सांग आम्हां ॥ ३४१ ॥
चहूं युगीं अवतरत । शुक्ल श्यामरक्तपीत । तैसेंचि गर्ग
बोलत । नाम वर्ण ॥ ३४२ ॥

॥ तथा च दशमे गर्गः ॥

आसन् वर्णास्त्रयो ह्यस्य गृण्हतोऽनु युगं तनूः ॥

शुक्लोरक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥११०॥

आणीक पिङ्गला यदुराव । हे ऋषभाचे ज्ञानीये असती नव । हा न मानावा संदेह । बहुता प्रकाशे ॥ ३४४ ॥ ज्ञान मार्ग तो महात्मामुनीश्वर । त्याची ग्वाही शास्त्री असे अपार । तो त्रिगुणरहित सार । निर्गुण ज्ञानी ३४५ ॥ हा दर्शन प्रकाश । तेणें भावपद्मा होय विकास । तेथ सारपराग विशेष । घेती मुनी-भ्रमर ॥ ३४६ ॥ ना तरी सिद्धांत मुक्त । ते मुनी हंसांचे भक्त । येर टकमका पहात । बक जैसे ॥ ३४७ ॥ हे चतुर्युगींची झडती । श्रोता सांगे निशुती । मग उपजे एक तत्वभक्ती । परमेश्वराची ॥ ३४८ ॥ जो निराकार परमात्मा । तोचि चहू-युगीं होय महात्मा । त्याची सांगतां महिमा । शिणला पृथ्वीधर ॥ ३४९ ॥ बहुता काळाचे ऋषी वेद । पर-नेणती त्या महात्म्याचा भेद । तो ब्रम्हादिका अगाध । तेथें मनुष्यें केउति ॥ ३५० ॥ हंस महात्मा कृतयुगांत । भगवंत महात्मा त्रेतीं वर्तत । द्वापरीं कृष्णमहात्मा सत्य । कळीं पीतवर्ण महात्मा ॥ ३५१ ॥ ऐसे हे महात्मे चाव्ही । ह्या भरतखंडाभीतरीं । ते वर्तती कर्मभुमीं महा-राष्ट्रीं । युगायुगीं ॥ ३५२ ॥

॥ प्र० २९ वें चहुयुगीं अवताराचार्य नामकथन ॥

॥ नारायणकल्पे ॥

हंसानां सुमहात्मनां कृतयुगे शुभ्राश्च मार्गोऽभवत् ।

त्रेतायामथ लोहिता भगवतः सद्वापरे कृष्णतः ॥

पीताश्वैव कलौ युगे प्रतियुगं यावद्युगं वर्तते
खंडे भारतसंज्ञके वरमहाराष्ट्रे न देशे कचित् ॥

चहुयुगीं दिधलें ज्ञान । तो अवतार आचार्य सांगेन ।
तयाचीं नामें रूपें वर्णन । तेही ऐका ॥ ३५४ ॥

॥ तथा च दशोपनिच्छतयः ॥

अथ जंबूद्वीपे भरतखण्डे दण्डकारण्ये महाराष्ट्रे कृतयुग-
मात्रे बह्वचनामानमाचार्यमधिष्ठाय नारायणेन मुण्डिनं
मुनिमार्गं सदा प्रतिष्ठेत् ॥ ततो द्वात्रिंशसदाचार्याः
बोभूयेरन् ॥ अतिप्रसंगात्तेषां कथानामभिरलंकृत-
मस्तु ॥ तन्मार्गमूलाभिमानी दत्तात्रेयो बोभूयेत ॥
एवं नारायणेन श्वेतादिषु षट्सु द्वीपेषु नवमदक्षि-
णागतखण्डेषु विविक्तदेशेषु मुण्डिमुनिमार्गं विधी-
यन्ते ॥ ११२ ॥

जंबुद्वीपीं भरतखंड । तेथें दंडकारण्य महाराष्ट्र प्रचंड ।
कृतयुगमात्र उदंड । बह्वच आचार्य ॥ ३५६ ॥ तेथ
नारायण अवतार । तेणें मुनिमार्ग सदाचार । प्रतिष्ठिला
निरंतर । तयापासुनि बत्तीस ॥ ३५७ ॥ या मार्गाचा
अभिमानी । तो दत्तात्रय ये भुवनी । सदा प्रतिष्ठा करूनी ।
राहिला असे ॥ ३५८ ॥ हा पंथ सृष्टी आधीं । म्हणोनि
रेलिला वेदीं । ते जाणती शास्त्रभेदी । वेद षडांगी ॥ ३५९ ॥

अथ जंबुद्वीपे भरतखण्डे दण्डकारण्ये महाराष्ट्रे
त्रेतायुगमात्रे निगदनामानमाचार्यमधिष्ठाय नरोऽवतारं
मुण्डिनं मुनिमार्गं सदा प्रतिष्ठेत् ॥ ततः षष्ठ्याधिकमे-
कशतमाचार्या बोभूयेरन् ॥ अतिप्रसंगात्तेषां कथानाम-
भिरलंकृतमस्तु ॥ तन्मार्गमूलाभिमानी दत्तात्रेयो

बोभूयेत ॥ एवं नरावतारेण श्वेतादिषु षट्सु द्वीपेषु
नवमदक्षिणागतखण्डेषु विविक्तदेशेषु मुण्डिमुनिमार्ग-
प्रतिष्ठा विधीयते ॥ ११३ ॥

यानंतर त्रेतायुगीं । नर भगवान् अवतरला वेगीं ।
तेणें निगद प्रतिष्ठिला जगीं । मुनि-मार्ग तो ॥ ३६१ ॥
तेथोनि शत आणि साठीं जाण । तयाचा अभिमान अत्री-
नंदन । ऐसैं चहूं युगीं केलें उद्धरण । मुनि-मार्ग ॥ ३६२ ॥
चहूं युगीं आचार्या । भिन्न नाम असती तया । पंथ नामें
सारिखी अधवया । मुनि मुंडी महात्मा ॥ ३६३ ॥

अथ जंबुद्वीपे भरतखण्डे दण्डकारण्ये महाराष्ट्रे
द्रापारमात्रे रथांतरनामानमाचार्यमाधिष्ठाय ऋषभावतारं
धृत्वा प्रवरभगवान्मुण्डिनं मुनिमार्गं सदा प्रतिष्ठेत् ॥
ततोष्टशतमाचार्या बोभूयेरन् ॥ अतिप्रसंगात्तेषां
कथानामभिरलंकृतमस्तु ॥ तन्मार्गमूलाभिगानी
दत्तात्रेयो बोभूयेत ॥ एवं प्रवरेण श्वेतादिषु षट्सु
द्वीपेषु नवमदक्षिणागतखण्डेषु विविक्तदेशेषु मुण्डिमुनि-
मार्गप्रतिष्ठा विधीयते ॥ ११४ ॥

यानंतरें द्वापारीं । जंबुद्वीपा माझारीं । भरतखंड अव-
धारी । दंडकारण्य ॥ ३६५ ॥ तथें आचार्य रथांतर ।
ऋषभ भगवान् अवतार । मुंडी मुनी मार्ग सदाचार ।
प्रतिष्ठिला तेणें ॥ ३६६ ॥ तयापासूनि अष्टशत ।
तयांचा अभिमान घे श्रीदत्त । आतां सांगो पुढिल वृत्तांत ।
कलयुगींचा ॥ ३६७ ॥ हें महात्मदर्शन पुरातन । चहूं
युगीं असें जाण । सांगेन आचार्य-चिन्ह । आणि सप्रमाण
॥ ३६८ ॥

मृ० अथ जंबुद्वीपे भरतखण्डे दण्डकारण्ये महा-
 राष्ट्रे कलियुगमात्रे चांगिरसनामानमाचार्यम-
 धिष्ठाय महापुरुषसिद्धावतारं धृत्वा प्रशान्तो
 भगवान् मुण्डिनं मुनिमार्गं सदा प्रतिष्ठेत् ॥
 ततः सहस्रचतुष्टयमाचार्या बोभूयेरन् ॥
 अतिप्रसंगात्तेषां कथानामभिरलंकृतमस्तु ॥
 तन्मार्गमूलाभिमाना दत्तात्रेयो बोभूयेत ॥
 एवं प्रशान्तेन श्वेतादिषु षट्सु द्वीपेषु नव-
 मदक्षिणागतरखण्डेषु विविक्तदेशेषु मुण्डिमुनि-
 मार्गप्रतिष्ठा विधीयते ॥ ११५ ॥

यानंतर कलयुगाभीतरीं । अंगिराचार्या अवधारी ।
 महापुरुष सिद्ध अवधारी । होता जहाला ॥ ३७० ॥
 तेथुनी सहस्रचान्ही आचार्या । तयाचा अभिमान दत्तात्रेया ।
 ऐसें जाणे तो नवचे वायां । साक्षी म्हणोनिया ॥ ३७१ ॥
 चहू युगिचे ज्ञानीये सांगितले । एक एकापासूनि शतसहस्र
 जहाले । ऐसे बहुत मोक्ष पावले । मुंडीमुनीश्वर ते ॥ ३७२ ॥
 हे असती अगणित । ऐसे मानोतरे ही बहुत । म्हणोनी
 पावले अनंत । परमेश्वराते ॥ ३७३ ॥ हे चहू युगींचे
 आचार्य अवतार । ते सांगतां साराहूनी सार । येर ते
 अवघे असार । परमेश्वररहित ॥ ३७४ ॥ मुनिमार्ग
 चहू युगीं प्रतिष्ठिला । हा हेतु उभय सृष्टीं बोलिला । तरी
 कलयुगीं वर दिधला कवणें शर्की ॥ ३७५ ॥ म्हणोनि
 मार्ग अनादिसिद्ध । परी चहू युगीं होता ये वरद । तो
 करिताये अनुवाद । श्रोतयां प्रती ॥ ३७६ ॥

॥ प्र० ३० चहू युगीं मार्गवरकथन ॥

तर युधिष्ठिर प्रथम शक । विशेष कुलकसंधानिक ।
तीर्थ निर्धार कळापक । ब्रह्मवत्सर प्रणालिका ॥ ३७७ ॥
ऐसा चहू युगीं मुनिमार्ग । तैसाच संन्यास योग । उभ-
यां वर दिधला अभंग । श्रीदत्त-राजें ॥ ३७८ ॥ म्हणोनी
हे दोन्ही गुरु-बंधु । परी हा न कळे कवणा भेदु । येथें
नाहीं प्रतिवादु । गुरु एक म्हणोनिया ॥ ३७९ ॥ परी
एका दिधली मान्यता भुक्ती । एका दिधली भुक्ती-भुक्ती
एकाचि पासोनि दोन्ही वर्तती । म्हणोनीच बंधू ॥ ३८० ॥

“ ॥ तथा च शंकरपद्धतौ उक्तमास्ति ॥ ”

गौडपादान्वय जातः शंकेद्रे शालिवाहने ॥
श्रीमद्रोविंदपादोसौ गोविंदाचार्य ईरितः ॥ ११६ ॥
तच्छिष्यः शंकराचार्यः पादान्तेन समीरितः ॥
दत्तात्रेयाद्वरं लेभे निजमार्गप्रतिष्ठितं ॥ ११७ ॥
स तद्वत्तोटकं प्राह वाक्यं स्वपुरुसंस्तवे ॥
शालिवाहनशके श्रीमान् शंकरो यतिवर्धनः ॥ ११८ ॥
अभूवन्निर्जिता भट्टास्तथा प्रभाकरादयः ॥
वेदान्तो येन लोकेस्मिन् विततो हि मनस्विना ॥

युग्मपयोधरसामितशके

रौद्रकवत्सर ऊर्जकमासे ॥

वासर इज्य उताचलमान

कृष्णतिथौ दिवसे शुभयोगे ॥ १२० ॥

शंकरलोकमगाजिजदेहं

हैमगिरौ प्रविहाय हटेन ॥

शंकरनाममुनिर्यतिवर्यो

मस्करिमार्गकरो भगवत्पाद ॥ १२१

प्रथम गौडपादाचार्य । तयाचा शिष्य गोविंदाचार्य ।
तयाचा शंकराचार्य । तया वरद जालें ॥ ३८७ ॥ तर
सन्यास शालिवाहन शक । युग्म कळाप कुशल । रुद्र
वत्सर मास ऊर्जक । तयीं देह त्याजिले ॥ ३८८ ॥ ही-
माचळ पर्वती । देह धाडिले हटयोग स्थीर्ती । ऐसा अ-
न्वयो शंकर-पद्धती । बोलिला असे ॥ ३८९ ॥

॥ प्र० ३१ वें शंकराचार्य शिष्य दशनाम ॥

शंकरस्यैव चत्वारः शिष्या जाता महाविदा ॥
आचार्या दश नाम्ना ते तीर्थादीनां च दंडिनां ॥ १२२ ॥
प्रथमो विश्वरूपश्च तोटकश्च ततः स्मृतः ॥
ततश्च हस्तामलकश्चतुर्थः पृथिवीधरः ॥ १२३ ॥

शंकराचार्यांचे चौथे शीक । प्रथम विश्वरूप दुसरा
तोटक । तिसरा हस्तामलक । चौथा पृथ्वीधर ॥ ३९२ ॥
तेथोनि तीर्थादी दशनाम । आणि त्रयोदश उत्तम । दोन्ही
मार्ग प्रतिष्ठिले परब्रम्ह । श्रीदत्त-राजें ॥ ३९३ ॥ निर्व-
चनाचें करिती पठण । त्यासी भव नाही जाण । आणि
न्यार्या बोलिलें भवमोचन । रुद्रें गौतमाप्रती ॥ ३९४ ॥
हें प्रथम सृष्टीकृत्य । अदित्यवार पंचमी तिथ । कृष्ण पक्ष
प्रभव सत्य । तें सर्वा संस्कृत ॥ ३९५ ॥ अंशाचें कृत्य
तें संस्कृत । परमेश्वर माया बोलिजत । हा रचना-अन्वय
जाणत । ब्रम्हविद ते ॥ ३९६ ॥ तमादी अध्यासु होता ।
तें संस्कृत कार्य समस्ता । देशोदेशीं ऋषी कृता ।
अन्यकी भाषा ॥ ३९७ ॥

॥ प्र० ३२वें पंचकृष्ण जन्म तिथीवार ॥
सृष्टी आधी पंचही अवतार । तें कृतयुग संवत्सर ।
सांगेन मास तिथवार । जन्मकाळ ॥ ४९८ ॥

॥ “ नारायण-कल्पे ” ॥

युगे युगे खण्डमलं करोति
मार्गं महान्तं परमेश्वरांसौ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सवितुर्वरेण्यं

यावत्स तावन्निजपंचरूपैः ॥ १२४ ॥

कल्पादौ मृत्युलोके स्वपुरिकृतयुगे गांगतीरे बदर्या
पंचम्यां कृष्णपक्षे प्रभवराविदिने माधवे चाश्विनीभे ॥
प्रातर्जातोथ मूर्तिर्जनिरथ जनिता धर्म एवर्षिराख्या
स्यात्कल्पं दिव्यपिंगं तनुमुनिनटधृत्सच्चिदानंददेवः ॥
पिंगवर्णं धार्य नाम । आदित्यवार पंचमी उत्तम । हा

अवतार प्रथम । होता जाला ॥ ४०१ ॥

कल्पादौ मृत्युलोके स्वपुरि कृतयुगे गांगतीरे बदर्या
षष्ठम्यां कृष्णपक्षे प्रभवशशिदिने ज्येष्ठमासे भरण्यां
माध्यान्हेभूत्समूर्तिर्जनिरथ जनकः

कृष्णनारायणाख्यः

स्यात्कल्पं दिव्यशुभ्रं तनुमुनिनटधृत्सच्चिदानंददेवः ॥

नारायण शुभ्रवर्ण । षष्ठी आणि शशिदिन । ही अव-
ताराची खुण । ओळखिजे ॥ ४०३ ॥

कल्पादौ मृत्युलोके स्वपुरि कृतयुगे गांगतीरे बदर्या
सप्तम्यां कृष्णपक्षे प्रभवशुभदिने यः शुचौ कृत्तिकायाम्
मातात्रेताशशायां जनक उत कृतः श्रीप्रभुर्नारनाख्यः
स्यात्कल्पं दिव्यरक्तं तनुमुनिनटधृत्सच्चिदानंददेवः

तिसरा श्रीप्रभू नर रक्तवर्ण । शुभवार सप्तमी जाण ।
हे अवताराचें लक्षण । बोलिलें असे ॥ ४०५ ॥

कल्पादौ मृत्युलोके स्वपुरि कृतयुगे गांगतीरे बदर्या-
मष्टम्यां कृष्णपक्षे प्रभवबुधदिने श्रावणे रोहिणीभे ॥
माता शान्तिर्निशीथे जननिमितपिता द्वापरो वासुदेवः
स्यात्कल्पं दिव्यकृष्णं तनुमुनिनटधृत्सच्चिदानंददेवः
वासुदेव कृष्णवर्ण । अष्टमी आणि बुध दिन । हे
मुनि नटाची खुण । असे पांचांही ॥ ४०७ ॥

कल्पादौ मृत्युलोके स्वपुरिकृतयुगे गांगतीरे बदर्या
पक्षे कृष्णे नवम्यां प्रभवगुहदिने भे मृगे मानभंस्ये ॥
काले सारस्वतेऽभूत्कलिरथ जनको मोक्षमासिद्ध-
माख्या

स्यात्कल्पं दिव्यपीतं तनुमुनिनटधृत्सच्चिदानंददेवः ॥
सिद्ध नाम वर्ण पीत । तीथ नवमी वार बृहस्पत ।
सच्चिदानंददेव ह्यणत । पांचांही अवतारा ॥ ४०९
पिंग शुभ्र रक्त कृष्ण । पीत ऐसे पांचही दिव्य वर्ण ।
तयातें म्हणिजे पंच कृष्ण । ते जाले सृष्टी आदि ॥ ४१० ॥
तया पांचांसी मुनीचा नट । तो बोलिला असे प्रगट ।
हे साक्षी असें स्पष्ट । नारायण—कल्पी ॥ ४११ ॥

॥ प्र० ३३ पंचकृष्णनामकां ? ॥

पक्षे कृष्णे प्रजातः किल खलु भगवान् पंचधा
पंचवर्णः

तस्मात्तं पंचकृष्णं श्रुतय उदयिता योगपद्यैक-
कालात् ॥

सोयं पन्था महात्मा भवशरधितरो ब्रह्म नाहं
वितस्ते

नेतीति ब्रह्मविच्च प्रतिपदविभवं पुण्यकृन्मोक्षयोगः ॥

तया पांचा मिळूनि एक नांव । तें बोलिलें अति सुहाव ।
कृष्ण पक्षी अवतरला देव । म्हणोनि पंच कृष्णा ॥ ४१३ ॥
तो हा पंथ महात्मा बोलिजे । भवशरितेपासून तरीजे ।
ब्रम्हारत पुण्य योग म्हणिजे । मोक्षा लागीं ॥ ४१४ ॥

कल्पारंभे पंचकृष्णं वदन्ति

नित्यं सर्वं सर्वदा ब्रह्ममार्गे ॥

तस्मिन् पिंगं शुक्लरक्तं च नीलं

वर्णैरेतैरास जांबूनदं च ॥ १३१ ॥

“ तथोक्तं भगवता ऋग्निगमे ” यन्नामकृतिभिर्ग्राहं
पंचवर्णमबाधितं ॥

ऋगनिगमाचे ठायीं । पंच नामें पंच आकृति पाही ।
घरिता जाला वर्ण पंच ही । परमेश्वर तो ॥ ४१६ ॥

विभ्राणः परमेश्वरो हि युगपत्पूर्तेर्धरं पंचकं

कुर्वन् सेवकसेव्यभावमतुलं विस्मापनं तद्विदां ॥

श्रीदत्ताच्च महागुरोर्भगवतो विद्यां निजां लेभिरे
शुक्लोक्त उतासितोऽमलतरां पीतो महापूरुषः १३२

घरिता जाला परमेश्वर । युगरूपें पांचही अवतार ।

करिता जाला सेवा चार । ते सेवा अतुल्य ॥ ४१८ ॥

तो श्रीदत्त महागुरू । चतुर्वर्ण चार अवतारू । महापुरूष

निर्धारू । पीत जाणावा ॥ ४१९ ॥ हे चहूयुगीं विचा-

रत । जीवा ज्ञानप्रेम देत । त्याची आईका रुयात ।

सांगेन आतां ॥ ४२० ॥

॥ प्र० ३४ पंचकृष्णवेषनाम ।

नारायणकल्पे ॥

कृत युगे शुभ्रतनुं चतुर्भुजं

जटाधर वल्कलवाससं विदुः ।

कृष्णाजिनाक्षामलकोपवीतः

कमण्डलुं दण्डमुवासिं बिभ्रत् ॥ १३३ ॥

सुपर्ण नारायणचक्रपाणि

तुर्याभिधाख्यापित एव धर्मः ॥ १३४ ॥

कृते शुभ्रवर्णं चतुर्भुजा । दंडकमंडलु योगीराजा ।
धरिता जाला काजा । चतुर्नाम ॥ ४२२ सुपर्ण नारायण
नाम । चक्रपाणि आणि पिताधर्म्य । ह्रीं धरिता जाला
नाम । चतुर्विधे ॥ ४२३ ॥

त्रेतायुगे रक्ततनुं चतुर्भुजं

हिरण्यकेशं च विदुस्त्रिमंखलं ।

त्रयात्मत्वात् सृक् सृष्टिकादिलक्षणम्

अतस्तदानंदकरा महात्मा ॥ १३४ ॥

नरो जयन्तः प्रभुपृश्निगर्भो

वृषाकपिश्रायमथक्रमश्च ।

उक्ता मुनीन्द्रैरुगाय ईड्यैः

स सप्ताभिर्नामभिरिज्यरूपैः ॥ १३५ ॥

त्रेतां चतुर्भुजा रक्तवर्ण । आणि सप्तनाम धरण । ते
आईका चित्त देऊन । सानेन आतां ॥ ४२६ ॥ सदानंद
आणि नर । जयंत आणि मुनेंद्र । महात्मा आणि मुरार ।
प्रभु हैं सातवें ॥ ४२७ ॥

तं द्वापरे श्यामतनुं चतुर्भुजं
पीतांबरं कौस्तुभमालयायुतं ।
निजायुधैः शंखमुखैः समाकुलं
श्रीवत्सलक्ष्मादिभिर्नृजितं विदुः ॥ १३६ ॥
श्रीकृष्ण संकर्षण वासुदेव
प्रद्युम्न गोपाल उतानिरुद्धाः ॥
आख्याभिरिज्या ऋषभं वदन्ति
तं सप्तभिर्योगवरा मुनीन्द्राः ॥ १३७ ॥

द्वापारीं श्यामचतुर्भुज । धरिता जाला कृष्णराज ।
तयाचीं सप्तनामै सहज । अवधारिजे ॥ ४३० ॥ श्रीकृष्ण
आणि संकर्षण । वासुदेव आणि प्रद्युम्न । गोपाळ
आणि अनुरुद्ध जाण । सातवें ऋषभ ॥ ४३१ ॥

कलौ युगे पीततनुं चतुर्भुजं
संहारमुद्राहरितांबरं विदुः ॥
हंसा हरिच्छत्रमनंतशक्तिभि-
र्भक्तैर्निजैः सेवितपादपकजं ॥ १३८ ॥

सिद्धौ महापुरुष एवमुक्तः
स्त्रीभिर्बुधैश्चक्रधराभिधानैः ॥
येषां चतुर्णां भगवत्तमाना-
मेतानि नामानि विशेषितानि ॥ १३९ ॥

कलौ चतुर्भुजो पीतवर्णा । आणि समस्त भक्तिजना ।
धरिता जाला नामना । ते परियेसा ॥ ४३४ ॥ महा-
पुरुष आणि सिद्ध । चक्रधर हे त्रिविध । हीं नामें बोलिलीं
प्रसिद्ध । वेदहस्ती ? ॥ ४३५ ॥

चत्वार एते भगवत्तमाश्च
युगे युगे मार्गमुदीरयन्ति ॥
यदृच्छयोपेतजनं सुसज्जनं
दीक्षातिरिक्तं मुनिराजराजं ॥ १४० ॥

॥ ईतीकल्पे ॥

हे अवतार बोलिले षडांगवेदी । भविष्यपुराणीं नगर
प्रसिद्धी । ग्रामनदी विवेकसिद्धी । बोलिले मराठियेसीं ॥ ४३७ ॥

॥ श्लोक भविष्यपुराणांतील ॥

शाके बाणपयोब्धिपर्वतमिते प्राप्ते तु यौधिष्ठिरे
वष श्रीप्रभवे निशाकरादिने मासे च मार्गाभिधे ॥
सप्तम्यां बहुले तिथौ हि भगवान् गच्छेत्प्रशान्तःकलौ
त्यक्त्वाश्रीवदरीवनं तु नगरं श्रीमत्फलस्थाभिधम् ॥

हे चारी अवतार भगवंत । युगीं युगीं मार्ग प्रगटत ।
आपुले इच्छे सुचना देत । अतीत दिक्षा ॥ ४३९ ॥ हे
मुनीराज ह्मणावे सहज । ते परमेश्वर आज्ञेचें तेज । ते
जाणावें आनंदाचे भोज । ऐसे असती विवेकसिंधु ४४०
तीये वेणुगंगेचे तीरी । मनोहर अंबापुर नगरी । तेथें प्र-
गटले श्रीहरी । जगविख्यात ॥ ४४१ ॥ आणि तेणें
माध्यंदिनशाखे । अवतीर्ण केले परमपुरुषें । चांपेगौर
तेणें वेखें । मनोहारें ॥ ४४२ ॥ श्रीवत्सपद लपविलें ।
चतुर्भुज आच्छादिलें । कळयुगीं अवतरण केलें । ह्मणो-
नियां ॥ ४४३ ॥

“ तथा च दशोपनिषत्मुच्य ” ३।२।३

यदा पश्यः पश्यते पिंगवर्णं
दत्तात्रेयं स्वामिनं ब्रह्मयोनिं ।

तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय
 निरंजनः परमसाम्यमुपैति ॥ १४२ ॥
 यदा पश्यः पश्यते शुभ्रवर्णं
 नारायणं चक्रिणं ब्रह्मयोनिं ।
 तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय
 निरंजनः परमसाम्यमुपैति ॥ १४३ ॥
 यदा पश्यः पश्यते रक्तवर्णं
 नरं कर्तारं श्रीप्रभुं ब्रह्मयोनिं ।
 तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय
 निरंजनः परमसाम्यमुपैति ॥ १४४ ॥
 यदा पश्यः पश्यते कृष्णवर्णं
 श्रीवासुदेवं स्वामिनं ब्रह्मयोनिं ।
 तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय
 निरंजनः परमसाम्यमुपैति ॥ १४५ ॥
 यदा पश्यः पश्यते रुक्मवर्णं
 कर्तारमीशं पुरुषं ब्रह्मयोनिम् ।
 तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय
 निरञ्जनः परमसाम्यमुपैति ॥ १४६ ॥ मु० ३।२।३
 ॥ प्र० ३५ दर्शन प्रकाशग्रंथनाम ॥

हे अवतार दर्शन प्रकाश । तो अवघा सगिन विशेष
 म्हणोनि ग्रंथ दर्शन प्रकाश । नांव ठेविलें ॥ ४४९ ॥
 आणि षड् दर्शनातें प्रकाशिजे । तयातें दर्शन प्रकाश
 म्हणजे । प्रकाशीं यथावत् देखिजे । म्हणोनि ग्रंथा नांव
 ॥ ४५० ॥ हें जाण चहूं युगीं निर्धारि । दर्शन प्रकाश
 तो केला परमेश्वरें । बन्हूच निगद रथांतरे । अंगिरा प्रका-

शले ॥ ५५१ ॥ अनंत युगीं त्रिकाळ प्रकाशे । गत भ-
विष्य वर्तमानां दिसे । म्हणोन दर्शन प्रकाश ऐसें । नांभ ठेविलें
॥ ४५२ ॥ याची सृष्टी आदि असे । संहारी अंत दिसे । सक-
ळातें प्रकाशें । म्हणोन ग्रंथानाव ॥ ४५३ ॥ परमेश्वर
प्रकाश दर्शन । जीवासि होय ज्ञान । म्हणोनि ग्रंथीं जाली
नामन । दर्शन प्रकाश ॥ ४५४ ॥ दर्शन प्रकाशा कारणे ।
महाऋषि गुरू केले आपण । धांडोळीलीं अन्यकें दर्शन ।
सकळलोकीं ॥ ४५५ ॥ एका दर्शनें एकचि मत जाणत ।
परी आणिका दर्शनाचें नावें नेणत । ऐसी सकळ मते
जेथें असत । तो दर्शन प्रकाश थोर ॥ ४५६ ॥ या
इतुक्या मता सहीत । जेथें परमेश्वर मत असत । तो
दर्शन प्रकाश जग विख्यात । ऐकावा श्रोतीं ॥ ४५७ ॥
अनंता युगींचा दर्शन प्रकाश । तो चहूं युगींचा विशेष
केतुक्याचा एकवेळ प्रकाश । होता ये सकळां ॥ ४५८ ॥
हा दर्शन प्रकाश जुना । जो चहुंयुगीं ओळाखिला खुणा ।
ब्रह्मा विवस्वत अर्जुना । दर्शन प्रकाश ॥ ४५९ ॥

॥ प्र० ३६ वें अर्जुन विश्वरूपः दर्शण ॥

“ गीतासु ”

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ॥

यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥

दिव्य सूर्य सहस्रासे । दिव्य युगळ असम साहासे ।
ऐसे एकसरा दिसे । दिव्यस्वरूप ॥ ४६१ ॥

द्यावापृथिव्योरिदमंतरं हि

व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ॥

दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं

लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ १४८ ॥

देवा स्वर्ग पृथ्वी दिशा अंतराळी आघवी । स्वां
न्यापिली स्वभावी । माया स्वरूप जीवी । सकलिक ॥ ४६३ ॥
अद्भुत तेज देखिलें । उग्र ऐसें जाणितलें । लोकत्रयें
वाखाणिलें । स्वरूप तुझे ॥ ४६४ ॥ ऐसी शक्ति विश्वरूपा
दाखुनि । उगाचि राहिला श्रीचक्रपाणी । मग स्तुती
करूं लागला देखुनि अर्जुन । परमेश्वराची ॥ ४६५ ॥

॥ संजय उवाच ॥

उत्पर्जनं वासुदेवस्तथोक्त्वा

स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ॥

आश्वासयामास च भीतमेनं

भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ १४९ ॥

संजय बोले धृतराष्ट्रा प्रती । ऐसी देवा भक्ता उभय
प्रिती । मग पूर्व दाखविता जाला मुर्ती । श्री कृष्णरूप
॥ ४६७ ॥ मग स्वयंभू रूप धरोनि जगन्नाथें । संबोखिलें
पार्थातें । मग अर्जुन स्ताविता जाहाला देवातें । कर जोडुनी
॥ ४६८ ॥ तया महात्म्या पासुनी रचना । सप्त ऋषी
चौदा मनु गणना । तेणें जालें सकळजण । परियसापां
॥ ४६९ ॥

महर्षयः सप्त पुर्वे चत्वारो मनवा स्तथा ।

मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमा प्रजा ॥ ५० ॥

गीता

प्र० ३७ महात्मा शब्दः परमेश्वरे. ॥

महात्मा म्हणजे परमेश्वरातें । आणि तयाचिया ज्ञानि-

यातें । परी जें प्रकरण जयाचें जेथें । तेथ तो जाणावा
॥ ४७० ॥

तो महात्मा सकळाचा पिता । तयाची जे सुबुद्धि
करीती वार्ता । तयासी पंडु पौत्र सुता । सारखें होईल
॥ ४७१ ॥ देह परत्वे पिता भिन्न । परी निजपिता तो
एकचि जाण । तयाची नेण ती खूण । अज्ञान ते ॥ ४७२ ॥
तयाचा पंथ हा प्रसिद्ध । जयासी साक्षी असें वेद । ज्ञान
आचार वृत्ति भेद । साक्षी प्रमाणें ॥ ४७३ ॥

जैसें मागिलें युगीं ज्ञान । तैसेंचि कलियुगीं जाण ।
यासी वेदगीता प्रमाण । बोलिली असे ॥ ४७४ ॥

॥ “ तथा च श्रुतिर्बृहदारण्यके ” ॥

सर्वस्यात्मा सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः ।
सर्वमिदं प्रशास्ति विना सर्वस्य ज्ञानमनुयुगं दधाति ॥

॥ “ तथा च गीतायां ” ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृतां ॥

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ १५१ ॥

कराव्या रक्षण साधूचें । विनाश अधोगतीचें । धर्म
संस्थापन करी साचें । युगायुगीं ॥ ४७७ ॥ तारावया
साधू जना । नाशावया दुष्ट दुर्जना । या धर्माची संस्था-
पना । करावया ॥ ४७८ ॥ ऐसें ज्ञान उपदेशिलियावरी ।
जया संन्यास उपजे अंतरी । म्हणोनि उभयतां त्याग करी ।
अंतर बाह्य ॥ ४७९ ॥

॥ प्र० ३८ वें. संन्यास लक्षण ॥

येथें नाहीं चतुराश्रम । जे वेळीं उपजे विराम । ते
वेळीं तेजि गृहाश्रम । योगिया होय ॥ ४८० ॥

॥ “ तथा च ब्रह्मविद्योपनिषच्छ्रुतिः ब्राह्मणग्रंथे ” ॥

संन्यस्य ब्रह्मानंदावासिकामः

यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेत् ॥

यदि इतरथा ब्रह्मचर्यादिरेव प्रव्रजेत् ॥ १५२ ॥

॥ “ तथा च विज्ञानेश्वरे ” ॥

राज्ञी प्रव्रजिता धात्री साध्वी वर्णोत्तमा च या ॥

आसामेकतमांगच्छेद्गुरुतल्पगुच्यते ॥ १५३ ॥

प्रव्रजिता म्हणजे तपस्वीनी । गार्गी मादालसा कात्या-
यनी । मैत्रेयि देवहूति आदि करूनि योगिनी । होती
मोक्षा कारणे ॥ ४८३ ॥ वेदीं अवर्ण त्याग ह्मणितला ।
तो स्त्रियांसीं असे बोलिला । म्हणोनि उभयतां विहिला ।
संन्यास मार्ग ॥ ४८४ ॥ धाकुळ्या अधिकार रहिता ।
साधुयोग जोडे अवचिता । ते जाणावी सफलता । पूर्व
दोहींची ॥ ४८५ ॥

॥ “ तथाच गीतायां ” ॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदोहिकं ।

यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ १५४ ॥

॥ “ तथाच ब्रह्मविद्योपनिषच्छ्रुतिः ” ॥

वध्वर्भकप्रवयसजडमूकांध बधिराद्या निः-

श्रेयसाय प्रव्रज्यमंगी कुर्वन्ति ॥ १५५ ॥

वधू बालक वृद्ध । जड मूका बधीर अंध । यासी
निश्रेय ससाध्य । होताये सकळा तात्काळ ॥ ४८८ ॥
स्त्रिवैश्य शूद्र जाती । जे परमेश्वरा तें आश्रायती । ते परम
गती पावती । संशय नाही ॥ ४८९ ॥ ऐसें असे गीतार्थी ।

आणि बोलिलें वेदमर्ती । ह्यणोनि स्त्रिया योग घेती ।
गतमाविर्प्या ॥ ४९० ॥ जे परमेश्वरातें जाणती । ते वेद
माये पासाव तरती । स्त्री हुनी (हिन) शूद्र सर्व जाती ।
आदि करुनी ॥ ४९१ ॥

“ तथाच गीतायां ”

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधु रेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ १५६ ॥
क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ १५७ ॥

“ इति भगवतोक्तवचनात् ”

॥ प्र० ३९ शिखामूत्र वर्ण त्याग ॥

परी दीक्षा चहूं वर्णी जाणा । ब्राह्मणा शूद्रा क्षौर
स्मृति भिन्ना । शूद्रासी सूत्राचा त्याग ना । ब्राह्मणासि असें
॥ ४९४ ॥

“ तथाच ब्रह्मविद्योपनिषच्छ्रुतिः भी० चा० कृ० ”

सशिखं वपनं कृत्वा बहिःसूत्रं त्यजेद्बुधः ॥
यदक्षरं परं ब्रह्म तत्सूत्रमिति धारयेत् ॥ १५८ ॥
वर्णावर्ण लभे त्यागं ब्रह्मचर्ये न वर्तते ॥
विधाय वपनं सर्वं त्रयो देवा उदासते ॥ १५९ ॥

शिखादि वपन सूत्र त्याग । परब्रह्म सूत्र धरिलें
अभंग । आणि आचार सूत्र त्याग । सूत्र परं पद ॥
४९७ ॥

॥ प्र० ४० महात्मलक्षण ॥

महात्मा कैसा जाणिजे । आचार चिन्ह मार्ग ओळ-
खिजे । तोमेस मार्ग पाहिजे । वेदशास्त्री ॥ ४९८ ॥ तो

महात्मा द्वादश लक्षणी । तिये लक्षणें असती वेदप्रमाणी ।
 ऐसें जाणें तोचि ज्ञानी । येर बोलिजे अज्ञान ॥ ४९९ ॥
 तें लक्षणें सांगेन आतां । जेणें ओळखिजे ज्ञान पंथा ।
 निवर्ते संसार व्यथा । जन्म मरणाची ॥ ५०० ॥ तो
 महात्मा हिंसा रहित । आणि अहार विहारयुक्त । जैसा
 ईश्वर कर्मी नव्हे लिप्त । तैसा तोही जाणिजे ॥ ५०१ ॥
 तो दैवी प्रकृति निर्गुण । महात्मा मुनि हे नामन । थिगळी
 कंथा प्रावर्ण । भिक्षा चहूं वर्णी करी ॥ ५०२ ॥ तो
 शिखादि सूत्र त्यागी । ऊर्ध्वमूल दंडहस्त योगी । ईश्वर
 भक्ती न भंगी । अव्यभिचार तो ॥ ५०३ ॥ निरपेक्ष
 शांत निर्वैर । ब्रह्मचर्य वर्तन सदाचार । ऐसे गुण असती
 अपार । परी ओळख द्वादश लक्षणी ॥ ५०४ ॥

॥ प्र० ४१ वें क्षौरक्रम धर्मार्थ पापसंक्षये ॥

“ तथा च श्रुतिः ”

वर्षनस्पर्शनं कुर्यादिति परिशिष्टाच्च पक्षमेकं च द्वयम्
 इति श्रुतिः प्रवक्ष्यामि *

दक्षिणं कर्णमारभ्य धर्मार्थ पापसंक्षये ॥

हन्वाद्यन्तं च संस्कारः शिखाद्यन्तं शिरो वपेत् १६०

क्षौरकां किती दिवस । कवणी कड्ढनि हा निर्देश ।
 क्षौर केलेया काय होय विशेष ॥ तो जाणावा श्रोती ॥
 ५०६ ॥ पातकी याचें स्पर्शने । ह्मणोनि क्षौर करणें ।
 मास अथवा पक्ष दिनें । क्षौर दक्षणे कर्णी ॥ ५०७ ॥
 उजव्या कर्णाकड्ढनि क्षौर । आधी शिखा भाद्रिता शीर ।
 हा धर्मार्थ निरंतर । पापा क्षय होय ॥ ५०८ ॥

॥ प्र० ४२ वेदी दोन मार्ग ॥

दोन मार्ग बोलिले वेदी । एक प्रवर्तले कर्म शुद्धी ।
ज्ञानमार्ग धरिला बुद्धी । जाणू निया ॥ ५०९ ॥ कर्म-
मार्गी चतुराश्रम । ज्ञान मार्गी नाहीं अनुक्रम । दोही मा-
र्गाचा कर्म नेम । भिन्न असे ॥ ५१० ॥

नदीतीरे गवां गोष्ठे क्षेत्रमध्ये चतुष्पथे ।

धर्मस्थाने सभास्थाने मलमूत्रं न कारयेत् ॥ १६१ ॥

“ तथा पाठांतर ”

नदीतीरे गवांगोष्ठे मार्गक्षेत्रशिवालये ॥

वृक्षमूलश्मशानंच मलमूत्रं न कारयेत् ॥ १६२ ॥

संध्यासूदङ्मुखंवाऽप्यहरथ निशि वा दक्षिणायां
दिशायां ।

कुर्यान्मूत्रादिशौचं बहिरथ सलिलादेकलिङ्गे
मूर्त्तिका ।

पंचापानेथ हस्ते दशपुनरुभयोः सत्यचै (मे)
तद्गृहस्थे ।

द्वैगुण्यार्द्धक्रमोयं त्रतियतिपतिनां स्यात्तदर्थं
निशायां ॥ १६३ ॥

शौच षड्दश सप्त । याचे द्विगुण करिती निष्कृत ।
कर्मी लिप्त समस्त । कर्म मार्गीचे ॥ ५१४ ॥ ज्ञानी आर्ळक
सप्तबांधव । सूतादि मुचकुंद शुक्रदेव । ऐसें बहुत आणि
यदुराव । ज्ञान मार्गीचे ॥ ५१५ ॥

“ तथा च ब्रह्मविद्योपनिषत्सु ”

शौचमाचमनं स्नानं नतु चोदनयाऽऽचरेत् ।

अन्यांश्च नियमांश्च ज्ञानी यथाहं लीलयेत्स्वः ॥ १६४ ॥

शौच स्नान अंचवण । कर्मा सारिखे न करी आचरण ।
ज्ञानिया तो तियेच काळीं जाण । शौचादिक करी ॥
५१७ ॥ शौच अंचवण स्नान । याचि शंका न धरी मन ।
ये अर्थीं जैसें करण । लळि ईश्वराची ॥ ५१८ ॥ ऐसा
करुनि त्याग । देव अथवा गुरुभक्ती अभंग । ऐसा प्रका-
शिला सांग । तो महात्मा म्हणिजे ॥ ५१९ ॥

“ ब्रह्मविद्योपनिषदि ”

श्वेतारण्योपनिषद् ६।२३

यस्य देवे परा भक्ति र्यथा देवे तथा गुरौ ।

तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः ॥१६५

॥ प्र० ४३ आत्मा अनात्मा भेद ॥

ब्रह्म नव्हे जिवात्मा । प्रपंच ठाईचा अनात्मा । ऐसे
जो जाणे तो पावे उत्तमा । मोक्षपदातें ॥ ५२१ ॥

“ विवेकसिंधु ”

जें जें वस्तु अनात्मा । तें तें जाणावी महात्मा । तर
स्वयंप्रकाश परमात्मा । स्वयं भेटे ॥ ५२२ ॥ नित्य तो
परमात्मा । अनित्य प्रपंच अनात्मा । हा ही विवेक जाणावा
महात्मा । वेदांतशास्त्री ॥ ५२३ ॥

॥ प्र० ४४ विष्णु ४ वर्णन ॥

“ तत्त्वादिमत ”

आतां सांगेन तत्त्वादिमत । जे एकतत्त्वीं विष्णु भक्त ।
ते उपदेशीं चारी विष्णु बोलत । प्रसिद्ध शब्दे ॥ ५२४

“ तत्त्वादि ”

विष्णुर्विष्णुः पुरा विष्णु पुराणं पुरुषोत्तमं ।

माया विमोहितं साक्षात् विश्वेशः परमात्मने ॥१६६॥

प्रथम जाणावा वयकुंठी । दुसरा क्षिरार्थी जगजेठी ।
तिसरा तत्पुरुष अव्यक्त दृष्टी । दीर्घ मूर्ति तथाची ॥
५२६ ॥ चौथा परमात्मा परमेश्वर । जो सृष्टी आदि
जगद्गुरु । तो भगवान् विष्णु परमेश्वर । भागवती बो-
लिला ॥ ५२७ ॥

॥ “तथाचदशमे मुचकुंदं प्रति देवउवाच” ॥

वरं वृणीष्व भद्रं ते ऋते कैवल्यमदन ।

एक एवेश्वरस्तस्य भगवान् विष्णुरव्ययः ॥ १६७

ज्ञान ध्यान सो महात्मा । शांतो दांता सो आत्मा ।

यस्या सौ महात्मा । वित्त पुत्रादि सर्व तुछ ॥ ५२९ ॥

सोऽधिकारी महात्मा । महंतस्य आत्मा । यस्य सौ
महात्मा । म्हणिजे त्यातें ॥ ५३० ॥

॥ प्र० ४५ वें चातुर्वर्णी भिक्षा मद्य मांस वार्जित ॥

ऐसा जो महात्म । तो सांगतां निरोपम । चातुर्वर्णी
भिक्षा नेम । हिंसा रहित ॥ ५३१ ॥

॥ तथाच ब्रह्मविद्योपनिषच्छ्रुतिः ॥

भिक्षां चतुर्षु वर्णेषु विगर्ही वर्जयंश्चरेत् ॥

चातुर्वर्ण्यं चरद्भैक्ष्यम् मद्यमांसविवार्जितं ॥ १६८ ॥

तो यथा काळीं दिवसां । नगरांत प्रवेशे सहसा । तो
त्यजूनि सर्वदोषा । भिक्षा चहूँ वर्णी करी ॥ ५३३ ॥

॥ प्र० ४६ वें प्रावरण जीर्ण वेशग्राहेकज्जलचीरादी ॥

पथाचें ठाई जिर्ण । अथवा जनार्सी याचन । तें करी
प्रावरण । महात्मा तो ॥ ५३४ ॥

॥ “ब्रह्मविद्योपनिषदि” ॥

पाथि दृष्टानि चैलानि जीर्णान्यंगी करोतिसः ॥

देहाच्छादनमात्रं च कुर्यात्प्रावरणं मुनिः ॥ १६९ ॥

ऐका महात्म चिन्ह । दंडकमंडलु अभरण । मुंडित
वस्त्राखारुवर्ण । करीं माळा ॥ ५३६ ॥

॥ “ नारद गीतायां ” ॥

यथा शरीरं तैलेन यथा भूमिर्जलेन वै ॥

यथा वस्त्रं वस्त्रं कज्जलेन शुद्ध्यति ॥ १७० ॥

महादोषहरंचैत देवं (द्वाणी) वदति माधवः ॥ ३

जैसे तैलें करुनि शुद्ध अंग । जळें करुनि शुद्ध भूमीयोग ।

काजळें शुद्ध वस्त्र वस्त्र रंग । तें प्रावरण करी ॥ ५३८ ॥

तेणें महा दोष हरत । सकळ पापें नाशत । ऐसें माधव

असें बोलत । नारद म्हणें ॥ ५३९ ॥ जे महदाचार्ये

गुरु । तयासी होय पूजा पुरस्कार । तेणें श्वेत पिताम्बर ।

अलोहीतें ॥ ५४० ॥ कां निद्रास्थान अथवावस्त्र । जैसे

प्राप्त तैसा अंगिकार । जनाशीं याचे अन्न अंबर । देह

चालावया ॥ ५४१ ॥

“ ब्रह्म विद्योपनिषच्छ्रुतिः ”

यथा वासस्तथा शय्या प्राप्तंप्राप्तं भजेन्मुनिः ॥

शय्यावासोन्धसा लोके देह निरवाह मारभेत् ॥ १७१

जन कार्याविरहित । पथीं जीर्ण वस्त्र देखत । तेणें देह

आच्छादन करीत । मुनीश्वर तो ॥ ५४३ ॥

॥ प्र० ४७ वें मपीत प्रावरण ॥

तो प्रावरण मपीत करी । तया नाव त्रिपुटी एक पदरी ।

विहिती सप्तदश अवधारी । रुंदी लांबी ऐसी ॥ ५४४ ॥

तथा कथा दोपदरी । लांबी रुंदी तयाची परी । ऐसा भस
(वेश) अवधारी । ख्याति मंत ॥ ५४५ ॥

॥ “ धर्म शास्त्रे नारदः ” ॥

पह्रस्वा शय्या सप्तवितस्ति कार्या ।

वितस्तिदीर्घा त्रिपुटी तथावा ॥

दशैव कार्या त्रय पल्लवीच ।

सा सप्तकथेति भिरेच वाणैः ? ॥ १७२ ॥

निद्रास्थान अथवा वस्त्र । जैसे प्राप्त तैसा अंगिकार ।
हैं आचरे मुनीश्वर । आणि दशनामी ॥ ५४७ ॥ घड वस्त्र
प्राप्त जालिया । कैसा रंग द्यावा तया । दोष नाही रंगा
जया । तो अग्नि भस्म ॥ ५४८ ॥

॥ प्र० ४७ शुक्ल श्याम विभुती द्वौ ॥

अग्नि मुखीं दहनें शुद्ध जालीं । शुक्लश्याम निफत्रलीं ।
तीं दोहीं दर्शनें अंगिकारिलीं । दशनामी आणि त्रयोदश
॥ ५४९ ॥ दशनामी लाविलीं कलेवरी । त्रयोदशी दि-
धली वस्त्री । अग्नि मुखीं पवित्र अवधारी । म्हणोनि अंगि-
कारिलीं ॥ ५५० ॥

॥ प्र० ४८ सप्तमाला जपार्थी ॥

माळा ऐका अवनूस अगर । शिवाक्ष आणि कापुर ।
तुळसी चांप्य माळा परिकर । नारीफळें ॥ ५५१ ॥ हैं
नारद गीता बोलत । सप्तमाला असे विहित ॥ त्यांत
दोन चार अंगीकृत । असे जाणा ॥ ५५२ ॥

॥ “ नारदगीतायां ” ॥

रुद्राक्षमगरं चार्जं कर्पूरं हरिवल्लभा ।

नारीफलं च चांपौलं सप्तमाला विधीयते ॥ १७३ ॥

जे पुरुष सामर्थ्ये इच्छित । ते सदा कुटुंबातें पिडित ।
ब्राम्हण महात्म्यातें भजत । आत्म हिताकारणें ॥ ५५४ ॥
ऐसें भारती बोलत । म्हणोनि ब्राह्मण महात्म्या तें भजत ।
ओळखुन आत्म हित । सूज्ञ जन ॥ ५५५ ॥

॥ “ भारते ” ॥

कुटुंबं पीडयित्वा तु ब्राह्मणाय महात्मने ॥
दातव्यं भिक्षवे चान्नमात्मनो भूतिमिच्छता ॥ १७४ ॥
तर तो महात्मा कैसा जाणावा । महत्तत्त्वे गुणें ओळ-
खावा । तो गुण असे बरवा । संसृति दुःखावेगळा ॥ ५५७ ॥

॥ “ गीतायां ” ॥

माप्नुयेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशश्वतं ।
नाप्नुवंति महात्मानः ससिद्धिं परमांगताः ॥ १७५ ॥
मया महात्म्या माजी प्राप्ती । पावल्या नाहीं पुनरावृत्ति ।
आणि पारुखली संसृती । कर्म मार्गाची ॥ ५५९ ॥
॥ प्र० ४९ वें. विकार विकल्प हिंसा विवर्जित भिक्षा ॥
तो महात्मा भिक्षा मागत । मद्य मांस विवर्जित । वि-
कार विकल्पें घरें त्यजित । सत्य जाणा ॥ ५६० ॥ हिंसा
आणि द्यूत घर । कार्मीक प्रभू याचक मंदिर । वैद्यक जो-
तीष आचार । ये सप्तघरे ॥ ५६१ ॥

॥ “ नारदगीता स्फुट ” ॥

भिक्षा चतुर्षु वर्णेषु मद्यमांसविवर्जितं ।
त्यक्त्वा विकारवैकल्ये सप्तागारान् विवर्जयेत् १७६
हिंसकौ द्यूतकः कर्मी प्रभुर्याचकवैद्यकौ ॥
त्यजंते तानि गेहानि ज्योतिषां क्षेत्रपाठकाः ॥ १७७ ॥
भिक्षान्न अथवा सिधें अन्न नाहीं । तर अगत्य स्वयं-

पाक करावाही । ते प्राण रक्षावया देहीं । स्वनिष्टी पाप
॥ ६६४ ॥

स्वनिष्टेने कृतं पाकं महदोषेण लिप्यते ? ।

सदा चान्यकृताब्जेन प्राणरक्षा विधीयते ॥

जे भजती यती मुनी जन । ते परमेश्वरी घडे भजन ।

दत्त ग्रहणादि पाचै करण । तें ऋण ब्राम्हणाचें ॥ ५६६ ॥

वाचादत्तं मनोदत्तं कायदत्तं तथैवच ॥

दत्तग्रहणरूपत्वं पंचैते ब्रम्ह संस्मृताः

(पञ्चकंब्रम्हस्वंस्मृतम्) ॥ १७९ ॥

मनं वाचा शरीरं देतां । दत्त ग्रहणादि ऋण घेतां ।

ही पांचही ऋणें राखतां । महादोष ॥ ५६८ ॥ भूता-

दिकाची नकरी हिंसा ॥ काम क्रोधादि त्यजी साही दोषा ।

नाहीं परिग्रह सरिसा । ब्रम्हध्यानीं असें ॥ ५६९ ॥ तो

ब्रम्हध्यानें संपन्न । अंतरीं सदा शुद्ध पण । येणें निरंतर

वर्तन । असें तयाचें ॥ ५७० ॥

“ इति नारद गीता ”

॥ प्र० ५० वें भिक्षा याचना गति ॥

प्राण रक्षावया कारण । मध्यान्ही ग्रामंत करी भ्रमण ।

भिक्षा उदर पोषण । प्राणरक्षणार्थे ॥ ५७१ ॥

“ तथाच ब्रह्मविद्योपनिषच्छ्रुतिः ”

नहिंस्यात्सर्वं भूतानि निर्द्वंद्वो निष्परिग्रहः ॥

सम्यक् तत्त्वब्रह्ममार्गे संपन्नः शुद्धमानसः ॥ १८० ॥

प्राणसंधारणार्थाय यथाकालं दिवा निशि ॥

भिक्षा दत्तेत्य भिधाय विमुक्तो भैक्ष्यमाचरेत् १८१

तेथें तो म्हणें भिक्षा (द्या) दत्त । ऐसें मुखें असें बढत ।
हे बोलिलें वेद मत । श्रुति मूळ ॥ ५७४ ॥

॥ प्र० ५१ न पात्र निर्देश ॥

पात्रें काष्ठ मृत्तिका वंश । आणि त्रिभा बहुवस । हा
दर्शन शेष विशेष । बोलिला असे ॥ ५७५ ॥

॥ “ ब्रम्हविद्योपनिषद्भुतिः ” ॥

सोयमुदरपात्रेण लाभालाभौ (भे) समौ (मो)—
भूत्वा मार्दवं (त्तिकं) वैणवंदार्बिलाबुमयं पात्रं गृही-
त्वा भैक्षमेकान्ततो जहुयात् ॥ १८२ ॥

“ भागवत ”

दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलं ॥

सत्यपूतं वदेद्वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् ॥ १८३ ॥

तो येकांती करी भिक्षा भोजन । सदा घे उदक शोधून ।
चाले दृष्टी निरीक्षण । वाचा सत्य बोले ॥ ५७८ ॥

॥ प्र० ५२ न महात्म्यारहिवासठाय ॥

देवगृह शून्यघर । वृक्षमूल नदीतीर । तेथें असें निरं-
तर । ममता रहित ॥ ५७९ ॥

॥ “ ब्रह्मविद्योपनिषदि ” ॥

शून्यगारदेवगृहतृणकूटवल्मीकवृक्षमूलकुलालशाला-
नदीपुलिनगिरिकुहरकंदरकोटरनिर्झरस्थंडिलेष्वा-
केतवासी ॥ १८४ ॥

तेथें तो ध्यान परायण मुनी । देहत्याग संन्यास करूनी ।
म्हणजे मनोद्वंद्वादित्यजुनी । तोची महात्मा ॥ ५८१ ॥ योगी

यती हंस हे नावें । परमहंस महात्मा म्हणावें । हें आघवे
बोलणें पाहावें । वेदयुक्त ॥ ५८२ ॥

॥ “ ब्रम्हविद्योपनिषद् ” ॥

प्रयतो निर्ममो ध्यानपरायणः स एवमुनिः संन्या-
सेन देहत्यागं करोति सः संन्यासी योगी च एवयतिः
सहंसः स परमहंस स एव महात्मा ॥ १८५ ॥

॥ प्र० ५३ उर्ध्वमूल दंड धार्य ॥

तयाचा दंड उर्ध्वमूल । गौ सर्पादि सकळ । निर्वाण
करावया केवळ । हेचि कारण ॥ ५८४ ॥

॥ “ ब्रम्हविद्योपनिषदि- ” ॥

शतखण्डजोर्णकंथा गोश्वसर्पादिनिवारणार्थमूर्ध्वमूलदंडं
दधत इति ॥ १८६ ॥

तरी तयासी कवणाचें ध्यान । तें आइका साक्षी प्रमाण ।
ती साक्षी विस्तारून । सांगेन आतां ॥ ५८६ ॥

॥ प्र० ५४ महात्मा ध्यानमती ॥

इयेलोकीं दोन पुरुष । या वेगळा तिसरा उत्तम देख
ऐसीं सार वस्तु हृदयीं वास तयाची मती कैसी ॥ ५८७ ॥
माझी वासुदेव धन संपत्ती । तोचि निजपिता अखंड चिती ।
येर देहपरस्व पिते असतीं । ते नव्हे म्हणें ॥ ५८८ ॥ तेणें
कुठें जन्म मरण संसृती । मग तो पावि मोक्ष प्राप्ति । तो
महात्मा दुर्लभ ये क्षिती । निजनाथ म्हणें ॥ ५८९ ॥ तरी
तिन्ही पुरुष आइकता । परमेश्वर निवाड होय तत्त्वता ।
तेणें जोडे प्रसन्नता । तया पुरुषा ॥ ५९० ॥

॥ “ तथाच गीतायां ” ॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोक्षर उच्यते ॥१८७॥
 तरीया शरीर पुर लोका । सत्यत्व दोनि पुरुष देखा ।
 एकक्षर एकअक्षर आइका । निर्धारुनिया ॥ ५९२ ॥ क्षरं
 म्हणजे चिदंशतें । अक्षर म्हणजे नपुंसका ब्रम्हातें ।
 जे व्यापक पणें भरलें तेथें । अखंडित असे ॥ ५९३ ॥
 क्षर तो सर्व भूर्ती । प्रत्यक्ष प्रत्यक्ष व्यक्ती । आणि अक्षर
 तो व्यापकत्वी । मिळाला असें ॥ ५९४ ॥

॥ “गीतायां” ॥

उत्तमः पुरुस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ॥
 यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १८८ ॥
 या दोहीं वेगळा निरुपम । जयातें म्हणजे पुरुषोत्तम ।
 सर्व व्यापक आत्माराम । बोलिजे तो ॥ ५९६ ॥ तो
 या लोक त्रयांत । असोनि सकळा विरहित । निर्धारिता
 तरी अव्यक्त । आणि व्यक्त परमेश्वर तो ॥ ५९७ ॥

॥ “गीतायां” ॥

यस्मात्क्षरमतीतोहमक्षरादपिचोत्तमः ॥

अतोस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥१८९॥
 जो क्षरासी अतीत । अक्षराहूनि उत्तम समर्थ । जो
 वेदशास्त्री वाखाणित । पुरुषोत्तम म्हणोनिया ॥ ५९९ ॥
 हे तिन्ही पुरुष । कवणें ठाई ठिकाण वस । तो ऐकत उष-
 देश । होता ये सकळा ॥ ६०० ॥ पर तो गुरु मुखें
 विण । हृदयीं नभासे जाण । तयाचे करीत असे ध्यान ।
 मुनीश्वरतो ॥ ६०१ ॥ या पदार्थाचे होय निवाडे । तैचि
 गुरु उपदेश जाला घडे । येन्हुवी न फिटती सांकडें । जन्म
 मरणाचें ॥ ६०२ ॥ हा जाणितल्या पदार्थ भेद । तैचि

पाविजे परंपद । म्हणोनि गुरु करावा ब्रम्हाविद । जो उत-
रील पैलपार ॥ ६०३ ॥ इतर ग्रंथनाना बहुवस । तैसा
हा नव्हे दर्शन प्रकाश । जे सकळाहुनि सार विशेष । तो
सांगता ये कवी ॥ ६०४ ॥ निगम आगम वेद । पुराण
विद्या बहुशास्त्र भेद । याची शोधनी घेऊनि प्रसिद्ध । दर्शन-
प्रकाश केला ॥ ६०५ ॥

॥ प्र० ५५ ग्रंथ शोधन वर्णन ॥

तर ग्रंथ शोधनी केसी केली । सकळांचीं मुळें श्रुति
सूत्रें गणिली । साध्य साधनें सांगितलीं । उषग्रंथ तेही ॥
६०६ ॥ काळ पदार्थ अध्यायजाणा । उपनिषदे नावें
गणना । धांडोळोनि परमेश्वर विचारणा । केली जेणें ॥
६०७ ॥ तो ' त्रितापहर ' (शशि) श्रीवर्धनाचा सुत ।
' दैत्यारिनामें ' विख्यात । परी तयासी प्रसन्न जाला अ-
नंत । ह्मणोनि ग्रंथ वृद्धी ॥ ६०८ ॥ जो अंक (९)
ग्रामासी पर । तयाचे ध्यान करिती निरंतर । हे सकळा-
हुनि सार । दैवें पाविजे ॥ ६०९ ॥

॥ प्र० ५६ अंक ग्रामापर परमेश्वर ॥

“ तथाच निर्वचनोप निषछृतयः “

कर्मयोनिर्देवयोनिरंतरालं सुरालयं ।

सत्यंकैलासैकुण्ठेक्षीराब्धिर्भैरवस्तथा ॥ १९० ॥

बिम्बरूपं च चैतन्यमेतन्मायास्वरूपकं ।

मायापरं भवेद्ब्रह्म तत्परं केवलं विभुः ॥ १९१ ॥

तयाचें पावन केवळ परमे श्वरीं । हें वेदीं असे सकळ
शास्त्रीं । ऐसें विचारुनि जो सेवाकरी । तोही मोक्षपावे ॥

६१२ ॥ तथा महात्म्याचें ज्ञान । जीव देवताब्रह्म जाण ।
प्रपंच परमेश्वर लक्षण । जाणतीतें ॥ ६१३ ॥

॥ प्र० ५७ जीवदेवता ब्रह्मपरमेश्वर प्रपंचभिन्न ॥

॥ पदार्थलक्षण ॥

“ नारदगीतायां ”

ब्रह्म जीवस्तथाविद्या प्रपंचोदैवतैः सह ।

स्वानन्दो नित्यमुक्तं च (क्तिश्च) षड्गुणेश्वरकं परं ॥

ब्रह्म जीवअविद्या सहित । प्रपंच आणि देवत । ईश्वर
षड्गुणी परम म्हणत । मुनीश्वर ॥ ६१५ ॥ या चहू
पदार्थांचें ज्ञान । ते भिन्न भिन्न असे लक्षण । हें श्री कृष्ण
निरोपण । नारद गीता ॥ ६१६ ॥ प्रपंच मिथ्या जड
अज्ञान । विस्तार अविनाशन । दिव्यपार्थिव स्वत सिद्ध-
लक्षण । बहुरूपता ॥ ६१७ ॥

“ नारदगीतायां ”

मिथ्याजडत्वे चाज्ञानं विस्तारोह्याविनाशकं ।

दिव्यपार्थिवप्रपंचो स्वात्सिद्धबहुरूपता ? ॥ १९३ ॥

जीवाचे असती चार भेद । एक असाध्य एक कष्ट
साध्य । एक सुख साध्य सुसाध्य । हे मती बंधरूपी ॥
६१९ ॥

असाध्यं कष्टसाध्यं च सुखसाध्यं सुसाध्ययोः ।

चत्वारो जीव भेदेन मतिबन्ध स्वरूपता ॥ ११४ ॥

आतां देवता निर्धार । ज्ञानादि पांचही प्रकार ।
अविद्या दिबन्ध कार्य विस्तार । पांचही जाणा ॥ ६२१ ॥

“ नारदगीतायां ”

ज्ञानं मुख्यप्रकाशं च पंचभिर्नित्यबद्धता ॥

निकृष्टं साभिमानत्वं स्वानंदं चाधिनोपरं ॥ १९५ ॥

त्या निकृष्टा साभिमाना । उंच आनंद न प्रकाशे
जाणा । आणि अपरा अधिना । असतीं तिया ॥ ६२३ ॥
या चाहूं पदार्थाचें ज्ञान । नकळे गुरुमुखा वांचून । याची
जाणती खूण । ब्रह्मविद ते ॥ ६२४ ॥ ते महंत परम जा-
णते । परावराचें ज्ञातें । सकळ शास्त्र वर्ते । परमहंस ते
॥ ६२५ ॥

एतन्निर्वचनं ध्यायन्न भावाय स कल्पते ॥ ३

तो पापा वेगळा पवित्र होय । हे सार ज्ञान जो लाहे ।
ऐसें बोलिलें आहे । उपनिषदीं ॥ ६२६ ॥

॥ “ गीतायां ” ॥

यांति देवव्रता देवान् पितृन् यांति पितृव्रताः ॥

भूतानि यान्ति भूतेज्याः यांति मद्याजिनोपिमां ॥

देव याचक पावती देवाते । भूत भजक पावती भूतातें ।
पितृ भक्त पितृ देवताते । तयासी पतन असे ॥ ६२८ ॥
माझा भक्त भजे मातें । तो पावे माझिया परम पदातें ।
हें भासिलें ज्ञान मते । तया पतन नाही ॥ ६२९ ॥ हा
मार्ग ज्ञान रवी । तेथ इंद्रिय प्रकाश केवी । अज्ञान जना
रात्री दाखवी । शोभाय मान ॥ ६३० ॥ हे पदार्थ पाठे
हीनंग परी वदतां समलक्षण न मंग । तरी आत्मत्व योग ।
बोलावें राजहंसी ॥ ६३१ ॥

प्र० ५८ श्लोकतस्करत्व ‘ शुभ्रवर्ण वक्रमुख ’

ब्रूहि ब्रूहि पुनर्ब्रूहि अर्थ ब्रूहि विचक्षण ॥

ग्रथितं कथितं चैव षडेते श्लोकतस्कराः ॥ १९७ ॥

ग्रंथकृत्य असें एकाचें । नांव ठेवी आपुलें कां आणि-

कांचें । तो शुभ्र वर्ण वक्रमुख सांचे । जैसे व्यास भाग-
वते ॥ ६३३ ॥ भारविकृत किरात ग्रंथ जाला । वनितेचा
पिता म्हणे आक्षीच केला । तो संदेहाचा उदर्बी बुडाला ।
तेथ भारवीच काढिता ॥ ६३४ ॥ नरेंद्र कवीनें ग्रंथ
केला । तेथें राजा म्हणें आमचें नांव घाला । दोष चुक-
वुनि पालवसा केला । कवी बोल लागेल म्हणोनी ॥ ६३५ ॥
तोचि आईका सिद्धान्त । जेणें कळे अवघा परमार्थ । तो
सांगेन वृत्तांत । निर्गुण ज्ञानाचा ॥ ६३६ ॥

प्र० ५९ निर्गुणज्ञान निरूपण परमेश्वराचे

हंसें 'ब्रम्ह्या' ज्ञान दिधलें । तेचि 'विवस्वता' सीं
सांगितले । तेचि श्रीकृष्णें 'उद्धव देवा' विहिलें । तेचि
'अर्जुना' ॥ ६३७ ॥ तेंचि प्रशांते कलियुगीं दिधलें । जें युगा
युगीं गीतेशीं बोलिलें । तेंचि दशोपनिषदीं सांगितलें ।
तें निर्गुण ज्ञान बोलिजे ॥ ६३८ ॥ ब्रम्हमा वेद ज्ञान
होतें । पर हंसावतारें सांगितलें चौथें । ते जाणावे तिगुण
राहिते । साधन मोक्षाचें ॥ ६३९ ॥

“ तथाच धगवतोक्तं ”

कैवल्यं सात्त्विकं ज्ञानं रजो वैकल्पिकं तु यत् ॥
प्राकृतं तामसं ज्ञानमनिष्टं निर्गुणं स्मृतं ॥ १९८ ॥
कालेन नष्टा प्रलये वाणीयं वेदसंज्ञिता ॥
मयाऽऽदौ ब्रह्मणे प्रोक्ता धर्मो यस्या महात्मकं ॥
स मामचित्तयद्देवः प्रश्नपारतितीर्षये ॥
तस्याहं हंसरूपेण सकाशमगमंतदा ॥ २०० ॥
निर्गुण ज्ञान तो महात्मा । मनीष्टा बोलिला पुरुषोत्तमा ।
तो दुर्लक्ष पै गा आम्हा । सकळा मध्ये ॥ ६४३ ॥

“ गीतायां ”

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ॥

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥२०१॥

ऐसें बहुता जन्माचें करणें । ज्ञानें करुनि मातें पावणें ।
हा वासुदेव सर्व माझे म्हणें । तो महात्मा दुर्लभ ॥६४५॥
उभय महात्मयांची रहणी । देखिली वेदगीता प्रमाणी ।
तें सांगताये ‘ दैत्यारी ’ मुनी । श्रोतयांसी ॥६४६॥ वासु-
देव सर्व गोत संपत्ती । ऐसें अखंड जयाचें चिर्ती । तो
महात्मा दुर्लभ आम्हा येक्षीतीं निजनाथ म्हणें ॥६४७॥

॥ प्र० ६० २ महात्मे अवर्तन ॥

वेदगीता भागवत । दोन महात्मे बोलत । एक देव एक
भक्त । असती सदा ॥ ६४८ ॥ तथा देवासी अनुसरलें ।
त्यांही वित्त पुत्रादि लोक त्यजिले । साधनांतें आचरतें
जाले । इच्छारूप ॥ ६४९ ॥ ते घरा आणि परिग्रहा-
रहित । शिखा यज्ञोपवीत त्यजित । अंधा बधिरा परी
वर्तत । विधी अर्थी तरुणें ॥ ६५० ॥ स्त्रिअर्थी तरी नपुं-
सक । मुका उन्मत आईक । या परी वर्तत देख । मुनी-
श्वर तो ॥ ६५१ ॥ अंतरीं काम क्रोधाचें शमन । बाह्य
इंद्रियाचें दमन । ज्ञानें करुनि क्षालन । आपुलें हिती ॥
६५२ ॥ परत्प्याचें ठाई रमत । तथाची क्रीडा आठवित ।
विधीबागे भोग सप्त । तेणें आनंदें असे ॥६५३॥ प्रणवासी
परब्रम्ह ऐसें प्रकाशे । तें शून्य जाणत असें । या परी
पूर्णता वसे । तें ज्ञान संपूर्णता ॥ ६५४ ॥ आइका दुसरे
व्याख्यान । होचि लक्षण अवतारी जाण । जो संपूर्ण जीवो-
द्धर्ण । प्रवर्तला असें ॥ ६५५ ॥

“ तथाच ब्रह्मविद्योपनिषच्छ्रुतिः ”

ते देवाः पुत्रेषणायाश्च वित्तेषणायाश्च लोकेषणायाश्च
ससाधनेभ्यो व्युत्थाय निरागारा निष्परिग्रहा आशिखा
अयज्ञोपवीता अन्धा बधिरा मुग्धा क्लीबा मूका उन्मता
इव वर्तमानाः शान्ता दान्ता उपरि तितिक्षवः समा-
हिता आत्मारामा आत्मक्रीडा आत्ममिथुना आत्मा-
नन्दाः प्रणवमेव परब्रह्मात्मप्रकाशकं शून्यं जानन्तस्तत्रैव
परिसमाप्ताः ॥

॥ प्र० ६१ आचार निर्गुण ॥

तथाचा आचार निर्गुण । ऐहवी नव्हे योगाचें
लक्षण । हैं केलें अर्जुनाशी निरोपण । श्रीकृष्ण नाथें ॥
६५७ ॥

“ गीतायां ”

नात्यश्रतस्तु योगोस्ति न चैकान्तमनश्चतः ।
न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ २०३ ॥
श्रीकृष्णे केलें निरोपण । जे अर्जुना लागुन । तें योगाचें
लक्षण । आइका आतां ॥ ६५९ ॥ ना अतिशय अहारी ।
ना अत्यंत उपवास करी । पाहे तव निद्राकरी । अति जागृती
योग नाही ॥ ६६० ॥

“ गीतायां ”

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्वभावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ २०४ ॥
आहारें विहारें युक्त । कर्मचेष्टे तैसाचि वर्तत । निद्रेचे
ठाई जागृत । तेणेंचि पाडें ॥ ६६२ ॥ तेणें योगे करुनि

आपुले । सकळही दुःख हंरिलें । तेणें आनंदें डुले । परम सुखिया ॥ ६६३ ॥

“गीतायां”

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ॥
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविवर्जितः ॥ २०५ ॥
अरि मित्र सारिखा । तैसाचि मान अपमान देखा ।
शीतोष्ण सुख दुःखा । वेगळातो ॥ ६६५ ॥

“गीतायां”

तुल्यनिंदास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येन केनचित् ।
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान् मे प्रियो नरः ॥ २०६ ॥
निंदेस्तुतिचे ठाई । मौन्य ऐकोनि नायके कांहीं । मल-
तेन प्रकारें पाही । संतोषिया ॥ ६६७ ॥ गृहाश्रमाचे
ठाई । बुद्धि येवली ही नाही । तो भक्त बोलिजे पै ॥
प्रिये मज ॥ ६६८ ॥ ऐसा संतोषी करुनी आत्मा ॥
जाणें परमेश्वर महिमा । तो बाध न पवे उत्तमा । मी म्हणे
कर्म केलिया ॥ ६६९ ॥

“गीतायां”

न मां कर्माणि लिपन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ॥
इति मां योभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ २०७ ॥
मजकर्माची बाधा । नलगे जाण कदा । आणि फळा
पेक्षेचि श्रद्धा । तेही नाही ॥ ६७१ ॥ ऐसें आमचें करणें ।
जो जाणे कर्तृत्व लक्षणें । तेही बाध न पवे मी म्हणे ।
कर्म करुनियां ॥ ६७२ ॥

“गीतायां”

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ॥

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः॥२०८॥

जया जिवाचे ठाई । ईश्वर ज्ञानाची सोय नाही । ते रात्रीच बोलिजे पै । भूत जाता ॥ ६७४ ॥ जाणूनि ऐशी रात्री । शयमें असें निरंतरी । ईश्वर ज्ञानेंसी अभ्यंतरी । जागत असें ॥ ६७५ ॥ इंद्रियें विषयाचे ठाई जगणें । ऐशी सर्व भुतांचीं लक्षणें । ये अर्थी रात्रीच जाणे । मुनीश्वरासी ॥ ६७६ ॥

तथाच ब्रह्मविद्योपनिषच्छ्रुतिः

त्रिष्वेकमावरेद्ब्रह्म त्रिपाच्चरतिचोत्तरे ॥

सत्यानृतोपभोगार्थं त्वद्वैतभावो महात्मनः ॥ २०९ ॥

। त्र म्हणजे ज्ञानत्रय । तयामध्ये एकाचे ब्रह्महोय । मात्रिक अनुष्ठिलिया मोक्ष काय । म्हणावा असें ॥ ६७८ ॥ ऐसा तो मोक्ष मानी सत्य । अष्टभोग अनित्य असत । हे द्विभेद असे देखत । तो महात्मा ह्याणजे ॥ ६७९ ॥ जैसा उदैलिया दिनकर । नासुनि जाय अंधकार । प्रकाशे चराचर । सकळ जना ॥ ६८० ॥ ना चंद्र निववी सकळ जाती । चंदन वेधी वनसती । परिस लोह जाती । सुवर्ण करी ॥ ६८१ ॥ तैसे महात्मा महंत सन्नद्धी । नासुनि जाय अज्ञान बुद्धी । प्रकाशे परम सिद्धी । सारासार ॥ ६८२ ॥ परएक अयोग्य पापरूप । तया न प्रकाशे ज्ञान दाप । जरी रवी तेजे जाला अमुप । तम्ही न प्रकाशे अंधा ॥ ६८३ ॥ चंदन वेधी पुष्करा । चून खड्यातें न निववेचि चंद्रा । तो अधीका राशिम धारा । तप्त होय ॥ ६८४ ॥ तैसे एक पातकी प्राणिये । तयासी

काय करिती ज्ञानिये । जै ईश्वरी कृपा होये । तौचि
उद्धरे तो ॥ ६८५ ॥ परी कृपा साधु भजणें जोडे । ऐसैं
सकळ शास्त्रीं गार्तीं षवाडे । जे नंद यशोदे जोडे । भज-
नास्तब ॥ ६८६ ॥ ग्रंथ श्रवणाचें कार्य । जो सकळा
चातुर्य । तयाशीं सर्व सिद्धी होय । तो सभाग्य ॥ ६८७ ॥
जैसे बितियाचे गुप्त धन । तें भाग्योदयें पुत्राहोय श्रवण ।
सैं कवणाही न कळतांचि घेणे । तो शिहाणा बोलिजे
॥ ६८८ ॥ तैसा परमेश्वर पिता सकळ जीवा । तया असे
मोक्ष सिद्धीचा ठेवा । तो आग्रहें ध्यावा । आपुला म्हणोनि
॥ ६८९ ॥ तेजें परमेश्वर कृपा जोडे । मग तोचि सारा-
सार निवडे । तें सकळ ऐकण्याचा अर्थ घडे । तया पुरुषा
॥ ६९० ॥ ना रत्नं गाग जालिया एकवट । तयांत
निवडी तो जवाहिरी श्रेष्ठ । तैसे नानामार्ग धनदाट ।
ओळखे तो ज्ञानिया ॥ ६९१ ॥

‘तथाच श्रुतेः’

“ज्ञानं श्रुत्वा ब्राह्मणत्वनियाद्वा ॥

वैश्यात् शूद्रात् चापि नीचादभक्षिणं” ॥ २१० ॥

ज्ञान ऐकावें श्रुतिम्हणें । क्षत्रियापासून ब्राह्मणें । अ-
थवा वैश्य शूद्र जाणें । नीचा पासूनिया ॥ ६९३ ॥
म्हणोनि तेथें परमेश्वर ज्ञान । आईकतां थोर पवित्रजाण ।
येर राहे तो अज्ञान । जैसा तैसा ॥ ६९४ ॥ श्रीकृष्ण
म्हणे अर्जुना । जो माक्षिया भक्तासी करी नमना । तयाशी
पुण्य होय जाणा । शत गौदानाचें ॥ ६९५ ॥

“अश्वमेधपर्वणि”

यज्ञस्तथ नमस्कार्यो समालिङ्ग्यो विशेषतः ।

कपिलागोशतं दत्तं तत्फलं जायते नृणां ॥ २११ ॥

जे यती मुनी जन । तयासि देती उदकें अन्न । तें
मेरु समुद्र समान । भजन होय ॥ ६९७ ॥ तें फळ
होय पार्था । शत गौदान समानता । तयाभक्ता शुचिभंता ।
प्रीति तयाचा तो धर्म ॥ ६९८ ॥

“ भारते ”

तत्फलं लभते पार्थ वैष्णवालिङ्गनाम्बरः ।

मद्भक्तेषु च या प्रीतिः स धर्मः परिकीर्तितः २१२

“ श्रुतिः ”

यतेर्हस्तेजलं दद्याद्भैक्ष्यं दद्यात्पुनर्जलं ।

तद्दानं मेरुणा तुल्यं मज्जलं सागरोपमं ॥ २१३ ॥

हे गुणाणित साधुजन । परमाणु देता मेरु समान ।
जैसे सु भुई पीक जाण । तैसे तया होय ॥ ७०१ ॥

॥ संहितागां ॥

रजकश्चर्मकश्चैव नटो बुरुड एव च ।

कैवर्तश्च तथा म्लेच्छश्चांत्यजाश्च विवर्जयेत् ॥ २१४ ॥

कैवर्त लब्ध को म्लेच्छ (पाठांतरे)

चहूं वर्णी भिक्षा उत्तम बोलिजे । तो करी पुरग्राम
वर्ज । सप्तघरें त्यजोनि सहज । मुनीश्वरलो ॥ ७०३ ॥

इये घरें सर्व देशी निषेध । येर ते देशपरस्व विध ।
चातुर्वर्णी सदा शुद्ध । विहिताचार ॥ ७०४ ॥

“ तथाच भागवते ”

भिक्षा चतुर्षु वर्णेषु विगर्हान् वर्जयंश्चरेत् ॥

सप्तागारानसंक्लृप्तस्तुष्यन् लुब्धेन तावता ॥ २१५ ॥

पुरग्रामव्रजान् सार्थन् भिक्षार्थं प्रविशंश्चरेत् ॥

पुण्यदेशे सरिच्छैले वनाश्रमवतीं महीं ॥ २१६ ॥
तो मुनिलक्षणयुक्त । तथा सरिसा असे अनंत । तथा-
चेनि तिभुवन पुनीत । म्हणे आदि पुरुष ॥ ७०७ ॥

“ भागवते ”

निरपेक्षं मुनिशान्तं निर्वैरं समदर्शनं
अनुव्रजाम्यहं नित्यं पूयेत्यंगिरेणुभिः ॥ २१७ ॥
निरपेक्ष मुनीशांत । निर्वैर समदर्शने वर्तत । तथा
सरिसा नित्य अनंत । असे जाणा ॥ ७०९ ॥ तो सक-
ळांतें करी पवित्र । अनन्य भावें भजे निरंतर । त्यातें
म्हणिजे थोर । महात्मा तो ॥ ७१० ॥

“ गीता ”

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ॥
भजंत्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ २१८ ॥
मज आश्रित जो महात्मा । देवी प्रकृतिचा निरूपमा ।
तो अनन्य भावें आम्हां । भजे पै गा ॥ ७१२ ॥ ते
जाणती पैगा मातें । समस्त भूत जातातें । प्रीति पूर्वक नि-
मित्याते । मजभजती ॥ ७१३ ॥ ऐसे शरण रिगाले ।
त्यांही सकळ धर्मातें त्याजिले । ते परमेश्वरातें देखते जाले ।
पाप रहित जे ॥ ७१४ ॥

“ गीता ”

सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः २१९
अगा तुजप्रती जेतुलें । सकळही इतर धर्म सांगितले ।
तेतुलेही त्यजी पा बोले । आमचेनी ॥ ७१६ ॥ अगा
शरण रिगालिया मातें । त्वा हातीले होईल सर्व पापातें ।

आणि सत्यं देखावया मातें । येर शौचुनको ॥ ७१७ ॥
तयाची सुचना पारुखली । जे तयामोक्षाचि ठी जाली ।
हे निबंधीं असे बोलिली । परमेश्वर वाणी ॥ ७१८ ॥

“ गीतासु ”

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ॥
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोभिजायते ॥ २२० ॥
तयाचिया योग भ्रष्टा । शाश्वतीं समपादा पाविजे निष्ठा ।
मा तयाचिय योग भ्रष्टा । मोक्ष काई म्हणावे असे ७२०
ऐसी परमेश्वरनिष्ठा गहन । देवी केलें ज्याचे स्तवन । हे
भागवती निष्ठा खुण । बोलिली असे ॥ ७२१ ॥

॥ प्र० ६२ देवांनीं श्रीकृष्णाचें स्तवन केलें ॥

“ भागवते ”

॥ हनुमानुवाच ॥

न्याय्योय दण्डः कृतकिल्बिषेस्ति ॥
तवावतारः खुलुनिग्रहाय ॥ २२१ ॥

॥ वायुरुवाच ॥

नमः कृष्णाय रामाय वसुदेवसुताय च ॥
प्रद्युम्नायानिरुद्धाय साधूनां पतये नमः ॥ २२२ ॥

॥ वरुण उवाच ॥

कालाय कालनाभाय कालावयवसाक्षिणं ॥
बिम्बाय तदुपद्रष्टे तत्कर्त्रे तस्य हेतवे ॥ २२३ ॥

॥ चंद्र उवाच ॥

नमः प्रमाणमूलाय कवये शास्त्रयोनये ॥
प्रवृत्ताय निवृत्ताय निगमाय नमो नमः ॥ २२४ ॥

॥ दिनकर उवाच ॥

नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय विष्णवे ॥

पुरुषायादिर्बजाय पूर्णबोधाय ते नमः ॥ २२५ ॥

॥ इंद्र उवाच ॥

नमः पंकजनाभाय नमः पंकजमालिने ॥

नमः पंकजनेत्राय नमस्ते पंकजाग्रये ॥ २२६ ॥

॥ विरंचिरुवाच ॥

भूतमात्रेन्द्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने ॥

त्रिगुणेनाभिमानेन गूढस्वात्मानुभूतये ॥ २२७ ॥

नमोनंताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विपश्चिते ॥

नानावादाविरुद्धाय वाचये (?) वाक्यशक्तये ॥ २२८ ॥

॥ विष्णुरुवाच ॥

नमामि त्वानंतशक्तिं पेशं

सर्वात्मानं केवलं ज्ञप्तिमात्रं ॥

विश्वोत्पत्तिस्थानसंहारहेतु

यत्तद्ब्रह्म ब्रह्मलिङ्गं प्रशान्तिं ॥ २२९ ॥

॥ महेश उवाच ॥

त्वं हि ब्रह्म परं ज्योतिर्मूढं ब्रह्मणि वाङ्मयं ॥

यः पश्यति महात्मानमाकाशमिव केवलम् ॥ २३० ॥

हनुमंत वरुण वायू । इंद्र चंद्रादि सूर्य । ब्रह्मा हरिहर

तिन्ही देव । स्तविती जयाते ॥ ७३२ ॥ जो क्षीर साग-

रीचा नारायण । तोही करितां जाला स्तवन । म्हणोनि

तथा वेगळा जग जीवन । जाणें गुरु उपदेशें ॥ ७३३ ॥

॥ नारायण उवाच ॥

तावाह भूमौ परमंष्ठिनां प्रभु-

बेदांजली सस्मितमूर्जया गिरा ।
द्विजात्मजा मे युवयोर्दिदृक्षुणा
मयापेनीता भुविधर्मगुप्तये ॥ ७३१ ॥
कलावतीर्णाववनेर्भरासुरान्
ह वेह भूमौ त्वरयेतमंतिमे ॥
पूर्णकामावपि युवां नरनारायणावृषी २३२

जरी तोचि म्हणावा । लक्ष्मी आग्रह कां घ्यावा ।
नारायणें म.थाकां तुक्षावा । कवणा कारणें ॥ ७३६ ॥
आणिक साक्षी असे एक । परी ते नेणती सकळ लोक ।
ते चतुर जाणती विवेक । जैसा तैसा ॥ ७३७ ॥ जेणें
इंद्राचा गर्व हरिला । ब्रह्मा असे भुलविला । तेणें रुद्र मो-
हिला । कैलासीचा ॥ ७३८ ॥ इंद्र ब्रह्मा हरिहर ।
अश्वत्थामा महावीर । मागूं आला शक्ति थोर । पांडवा मा-
रावया ॥ ७३९ ॥ तयाचें न चलें शक्ति सामर्थ्ये । तिन्ही
देव मागो आलें तेथें । पांडवासी द्यावया कैलास वैकुंठ ।
आम्ही सेवा करुनि तुझी ॥ ७४० ॥ मुचकंद मागों
आला मोक्षवर । तव दाखविलें श्रीकृष्णाचें घर । म्हणोनि
मोक्ष नाहीं निर्धार । जाण तेथें ॥ ७४१ ॥

“ एकादशे ”

स्वर्गिणोप्येत मिच्छन्ति लोकं निरयिणंस्तथा ॥
साधकं ज्ञानभक्तिभ्यामुभयं तदसाधकं ॥ २३३ ॥
ज्ञान भक्ति मोक्षाचें साधन । तें नाहीं निरय देव गणा ।
म्हणोनि यातें इच्छिती जाणा । सकळ देव ॥ ७४३ ॥
मोक्ष होये ज्ञाना तव । तें ज्ञान नेणती सकळ देव । तें
एका संदेह । सकळाचा ॥ ७४४ ॥

॥ प्र० ६३ सकळा संदेह वर्णन ॥

“ तथाच षष्ठस्कन्धे ”

धर्म तु साक्षाद्भगवत्प्रणात
न वै विदुस्त ऋषयो न देवाः ।
न सिद्धमुख्या असुरा मनुष्याः ।
कुतश्च विद्याधरचारणादयः ॥ २३४ ॥
जिव्हा न वक्ति भगवद्गुणनामधेयं
चेतश्च नो स्मरति तच्चरणारविंदं ।
कृष्णाय नो नमति यच्छिर एकदापि
तानानयध्वमसकृत्कृतकृष्णकृत्यं ॥ २३५ ॥

असो धर्म ऐसें म्हणत । आणि धर्म म्हणोनि करित ।
परी त्या धर्मातें नोळखत । उत्तम भेदें ॥ ७४७ ॥
तया धर्मा ते देव नेणती । ऋषी सिद्ध नोळखती । तेथें
अन्याचार मनुष्य केउती कृपे वांचूनिया ॥ ७४८ ॥
अजमेळ प्रसंग पाहतां । गूढ पडिलें यमदूता । तयाचा
निवाड करिता । परमेश्वर ज्ञानी ॥ ७४९ ॥ परमेश्वराचें
नाम वाचे नाही । हृदयीं ध्यान न करी कांहीं । त्याही
नमस्कार तोही घडेचिना ॥ ७५० ॥ ऐसा जो आकृती
प्राणी । तयाशीं यमपुरी होय जाचणी । जो असे परमेश्वर
ध्यानी । तया भय नाही ॥ ७५१ ॥ ऐसें ज्ञान गूढ
आईका । तें स्वर्ग नरकीं नाही लोका । तर देव बोलिले
देखा । कैसे यापरी ॥ ७५२ ॥ परमेश्वराचें निरूपण ।
ब्रम्हा रुद्रा होय श्रवण । तो दुराश्रवणी देवता गण ।
म्हणोनिया ॥ ७५३ ॥ आणि निमित्त्य करुनी देवा ।
तें निरूपण होय अधिकाऱ्या जीवा । तो शब्दार्थ जाणावा ।

सारिखि वाटणी ॥ ७५४ ॥ देवव्रता मोक्षधर्म बोलिला ।
पार्वती या महात्मा सांगितला । तो दुराश्रवणी
ऐकिला । म्हणोनिया ॥ ७५५ ॥ म्हणोनि प्रमाण वेदा ।
आणिलें साक्षी भेदा । ऐसा पंथ जाणावा शुद्धा । चतु-
र्थ्यां ॥ ७५३ ॥

“ कुमार संभवे ” वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्यजन्मता ॥

दिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु ॥

वरेषु यद्वालमृगाक्षि मृग्यते

तदस्ति किं व्यस्तमपि त्रिलोचने ॥ २३६ ॥

उवाच चैनं परमार्थतो हरं ॥ न वेत्ति नूनं यत एव
मात्थ मां ॥ अलोकसामान्यमाचिंत्यहेतुकं द्विषन्ति
मंदाश्चरितं महात्मनां ॥ २३७ ॥

ऐसे पार्वतीचें बोलणें । उपनिषदी साक्षी जाणे ।
गीता भागवत संपूर्णें । गाही जाणिजे ॥ ७५९ ॥ पार्वती
तप करीत होती । म्हैसैं धरिलीं दिगांबर मूर्ति ।
दूषिली शंकर रूप स्थिती । तव पार्वती बोलिली ॥ ७६० ॥
मंद मतीचें अज्ञान । ते महात्मया दूषिती जाण । परते
नव्हती लहान । परमार्थी अधिक ॥ ७६१ ॥ तैसे त्वां
दूषिले शंकरा । तरी गुणे अधिक अवधारा । मग ओळ-
खीचा निर्धार । केला तिये प्रती ॥ ७६२ ॥ ऐसे हे
साक्षी असे अपारे । पर आणिले गाही मात्रे । इये अर्थी
बुझीजे व्यवहारे । पंडीत संत जनी ॥ ७६३ ॥ जरी
पंच नगरें गाही । तन्ही सभे अवधी नेईजती ऐसैं नाहीं ।
ते तोकडे नि निवडीती पाही । सुष्ट जाणते ॥
७६४ ॥ ब्रम्हया वेद ज्ञान संपूर्ण । तरी का न सांगवें

पुत्राचा प्रश्न । म्हणोनि वेदा वेगळें परमेश्वर ज्ञान । प्रश्न
 फेडिला ॥ ७६५ ॥ तैसे 'विवस्वत' म्हणजे सूर्य ।
 तयाचें ज्ञान तया होता निश्चय । तरी तयासीं परमे-
 श्वरें कां केला प्रभव । म्हणोनि ज्ञान वेगळें ॥ ७६६ ॥
 येथें षड्शास्त्रांचि व्यावृत्ती । तरी म्हणाल तुमची कवण
 भक्ती । तें आईका ज्ञान स्थिती । सांगेन आतां ॥ ७६७ ॥
 ॥ प्र० ६४ भक्ती ज्ञानस्थिती वर्णन ॥

‘एकादशे’

न पारमेष्ठ्यं न महींधिष्यं
 न सार्वभौमं न रसाधिपत्यं ।
 न योगसिद्धीर्न पुनर्भवं वा

मर्यापितात्मेच्छतिमाद्विनान्यत् ॥ २३८ ॥

‘पारमेष्ठ्य’ तें वेदांत म्हणजे । ‘महींद्र’ ते धर्मशास्त्र
 जाणजे । ‘सार्वभौम’ तें कामशास्त्र बोलजे । ‘रसाधि-
 पत्य’ ते सांख्य ॥ ७६९ ॥ ‘योगसिद्धि’ तें योगसाध्य ।
 ‘निश्चयस’ तो न्याय भेद । हें अपुनर्भवपद । न इच्छी
 मत्त ॥ ७७० ॥ ही षड् दर्शन साध्यें । तीं बोलिलीं
 माहा बुद्धें । परी आपलें तें शुद्ध । बोलिले मत्ता ॥ ७७१ ॥
 सांगेन मागिल ज्ञानाची खूण । ज्ञान दिधलें ‘उद्धवार्जुन’ ।
 हे वेदा वेगळें ज्ञान । असें चतुर्युगीं ॥ ७७२ ॥

“गीतायां”

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययं ॥

विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ २३९ ॥

हा आम्ही ‘विवस्वता’ प्रती । योग निरोपिला निगुती ।

तेणें आपुल्या उक्ती । सांगितला ' मनुस ' ॥ ७७४ ॥
तेणें 'मनुने' आईका । निरोपिलें 'इक्ष्वादिका' । तेणें कथिलें
लोका । नेणोनिया ॥ ७७५ ॥

“ गीतायां ”

एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ॥
स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २४० ॥
ऐशियापरी आईका । ' राजऋषी ' जनकादिका ।
तो येणे कालें करूनि देखा । योग नष्ट जाला ॥ ७७७ ॥
स एवायं मया तेऽद्य योनः प्रोक्तः पुगाननः ॥
भक्तोसि मे सखा चेति रहस्यं हेतदुत्तमं ॥ २४१ ॥
तोचि योग आतां । तुज सांगिता ये पार्था । भक्त
सांगती सर्वथा । म्हणोनियां ॥ ७७९ ॥ हे रहस्य ज्ञान
आईके । उत्तमाचें उत्तम विशेखें । तें तुज सांगितलें निके ।
जाण अर्जुना ॥ ७८० ॥

“ गीतायां ”

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ॥
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहं ॥ २४२ ॥
अगौज धर्म दिसे बुडत । आणि अधर्माचा उपजे वृत्त ।
तैं मी आपणयातें सृजित । होय अर्जुना ॥ ७८२ ॥
येथें धीर घरावा श्रोता । म्हणाल कवण कांहीं सांगता । तो
निवाड होईल आतां । सुजाणासी ॥ ७८३ ॥ परमेश्वर
मोक्ष दाता । जीवाशी होय ज्ञान देता । चहूंयुर्गी होय
उद्धरिता । तो ओळखीजे ॥ ७८४ ॥ हे साक्षा गीता,
भागवती, । भविष्य, कल्प, वेदश्रुती, । आणिक सकळांही
मती । बालिली असें ॥ ७८५ ॥

“ दशमे करभाजन ”

कृते शुक्ला हरिर्ज्ञेयस्त्रेतायां रक्तवर्णवान् ॥

द्वापरे नीलवर्णश्च पातवर्णः कलौ युगे ॥ २४३ ॥

॥ प्र० ६५ चतुर्गुणी शक गणना ॥

चतुर्गुणी शकगण । चन्द्रावर पडे बान (१५) । ते संख्या
आर्कती सुजान । चित देउनी ॥ ७८७ ॥ कृतयुगी
विशेषक (३) । त्रेती असती (४) कळापक । द्वापरी युग (२)
कर्ळी कुलक (६) शक जाणा ॥ ७८८ ॥ ‘मनु’ वर्ष
पांच लक्ष । ‘मांधाता’ तो एक लक्ष । ‘मुचकंद’ सवीस
लक्ष । कृतयुगसंख्या ॥ ७८९ ॥ ‘बळी दशलक्ष जाणिजे ।
‘वेणु’ चारलक्ष म्हणिजे । ‘धुधुमार’ दोन लक्ष पाहिजे ।
तीस सहस्र उणे ॥ ७९० ॥ तीस सहस्र ‘रघु’ । एवं त्रेता
युग अवधु । द्वापरी दोन सहस्र ‘ऋषभु’ । ‘भरते’ युगसंपे
॥ ७९१ ॥ कलियुगी काळ ज्ञान । गत भविष्य वर्तमान ।
ते साही शक जाण । कवण कवण ॥ ७९२ ॥

“ ज्योतिषे ”

युधिष्ठिरो विक्रमशालिवाहनौ

ततो नृपस्थो विजयाभिनंदनः ॥

ततस्तु नागार्जुनकल्किभूपती

कलौ षडेते शककारका नृपाः ॥ २४४ ॥

क्रमेण वेदाब्धि (विधि) कख बहुयश्च

शराऽग्निचंद्रा खखखाऽष्टभूमयः ॥

ततोयुतं लक्षचतुष्टयंच

शशिद्विनागाः शककालसंख्या ॥ २४५ ॥

हे साही शक अनुक्रम । तैसाचि जाणावा काळ नेम ।

चवेताळीस तीन सहस्र सम । 'युधिष्ठिर' शक ॥ ७९५ ॥
 'विक्रम' एकशत पंचविस । आठरा सहस्र 'पुत्र' शेष ।
 अयुत 'विजया'मी 'विशेष' । 'नागार्जुन' चार लक्ष
 ॥ ७९६ ॥ 'कलंकी' आठ शतें एकवीस । हे कलिसंख्या
 अंशेष । आतां गत कलिशेष । सांगेन आईका ॥ ७९७ ॥
 वेद सहस्र ऋषीशन । वेताळीस असें गणीत (४७४२) ।
 तें ग्रंथ संपूर्णत । दर्शन प्रकाश ॥ ७९८ ॥

॥ प्र० ६ : कलिभविष्य कथन. ॥

एकतीस सहस्र एतुण्यायमी । इतुका काळ होईल
 कलिसी । ते उठवील नागार्जुनासी । कनेरी शिष्य ७९९
 इतुकीं गतकलि वर्तमान । ते नगरीं जय करी नागार्जुन । ते
 नगर द्वारके समान । महाऋद्धिपूर्वें ॥ ८०० ॥ ते नगर
 छतीस थोड । तसा (तापी) संगमापासून । सेंदुगागिरी
 पर्यंत जाण । रचना होईल ॥ ८०१ ॥ तसा संगम सेंदुरा
 गिर । दक्षणे असे घेकर (म्हेंकर) । हे तिन्ही नगर
 म द्वार । भविष्यीं बोलिलीं ॥ ८०२ ॥ ते तीर्थ महा
 विशेष । तेथ ज्ञान मार्गाचा रहिवास । ते बांदिती पति
 वर्ण परेश । जो चहुंयुगीं असें ॥ ८०३ ॥

“ तथाच भविष्यात्तरपुराणे ”

यद्भौ परमेश्वरस्य मनुजो द्वीपे च जांबूद्वे
 आर्यावर्तसु देशगौतमितटे वामे दिशा कीर्तिता ॥
 विंश्याशैलसमीपखेडाविशदप्रांतं पुरं ऋद्धिकं (र)
 नामास्य द्विजविद्धवेति विबुधो भक्तिप्रदो मुक्तिदः
 येभूमिचे ठाई परमेश्वर । मनुष्यरूपे अवतार । जलां जंबु-
 द्वीपा माझार । तेथ अरीख भाषा ॥ ८०५ ॥ गौतमीद्विनि

वांमांगी देशे । तेंथ विज्ञां (विध्या) चळ समीप दिशे ।
 खेड प्रसिद्ध ऋद्धिपुर असें । नावें द्विज चिद्धव ॥ ८०६ ॥
 तोविबुध भाक्ति मुक्तीचा दाता । परी हे लोक तुज
 नेणती तया अनंता । हे साक्षी ' विवेक सिद्धी ' तत्त्वता ।
 आणि ' भाविष्यपुराणी ' ॥ ८०७ ॥ आणि षडांगवेद ।
 हा एकावन ग्रंथ भेद । ईतुके याचा ठाई साक्षी प्रसिद्ध ।
 बोलिली असे ॥ ८०८ ॥

“ तथाच भागवते ”

शुक्लं कृते वर बुधा निगदन्ति देवं ।

त्वेतारुणं तदपरेशजलांबुदाभं ॥

पीतं कलौ समदमांत्रिकवदन्तैः-

संकीर्तनैरिति भिदा पुरुषं यजन्ति ॥ २४७ ॥

सनकादिक देव बोलणें । परमेश्वराचें अवतरणें ।
 चहूं युगीं असें जाणें । ऐसे सांगितलें ॥ ८१० ॥ ऐसे
 ज्ञानामध्यें ज्ञानवर । भक्तिमध्ये भक्तिसार । पदामध्यें पद
 थोर । मोक्षपद ॥ ८११ ॥ येथें न धरावा अभिमान ।
 जरी गुरु उपदेश जाला भिन्न । तरी सांपडे खुण । सार
 ज्ञानाची ८१२ सांख्यज्ञान तों अभेद । राजसज्ञानतो भेद-
 वाद । तामसज्ञान तों कर्मवाद । या वेगळें निर्गुण ८१३
 चाव्ही भक्ती चार ज्ञानें । तयाचीं चतुर्विध पावनें । तया-
 मध्यें सार ज्ञानें । तो गुरु उपदेश ॥ ८१४ ॥

“ गीतायां ”

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ॥

अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकं २४८

कोणीं एक वेदांतगुणे । सर्व भूतीं ऐक्य ऐसे म्हणें ।

विभक्ति अविभक्ति जाणे । ते सात्त्विक ज्ञान ॥ ८१६ ॥

“ गीता ”

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभवान्पृथग्विधान् ॥

चेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसं ॥ ८१७ ॥

प्रमाणं मात्र ईश (ठाई) । जे स्थूल सूक्ष्म कार्य असे ।

प्रपंच आत्मा भिन्न भिन्न दिसे । ते राजसज्ञान ॥ ८१८ ॥

“ गीतायां ”

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहेतुकं ।

अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतं ॥ ८१९ ॥

हैं सकळीक जे कांहीं । ते अवघे मीच बुझे पाही ।

अल्प मतीचा देही ॥ तामस ज्ञानी ॥ ८२० ॥

“ गीतायां ”

परंभूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमं ॥

यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परांसिद्धिमितो गताः ॥ ८२१ ॥

मागुते सांगो ज्ञान पर । जे तीही ज्ञानाहुनी सार ।

जे जाणतिले या मुनीश्वर । पावले परमसिद्धी ॥ ८२२ ॥

“ गीता ”

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य ममसाधर्म्यमागताः ॥

सर्गेऽपिनोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ ८२३ ॥

माझे ज्ञान तो अंगिकारी । मज अनुसरे जो शरीरी ।

तो संसरण संहारी । कधी नवचे ॥ ८२४ ॥ त्रिविध

भक्ती हैं साधन । तेणे साध्य पाविजे भिन्न । मागुतें होय

पतन । पुण्य सरलेया ॥ ८२५ ॥ हैं पतनरूप भक्ती ।

सांडुनी धरावी निर्गुण गती । जे परमेश्वरातें यजती ।

तया पतन नाही ॥ ८२६ ॥

“ गीतायां ”

यजन्ते सात्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः ॥
 प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ २५३ ॥
 जे देव लोकांतें यजती । ते सात्विक श्रद्धेचे म्हाणि-
 जती । आणि जे राजसभक्ती । ते वेगळी बोलिली ८२८
 आणि यक्ष राक्षसा । जे यजती परियसां । ते श्रद्धा रा-
 जसा । मनुष्याचीं ॥ ८२९ ॥ आणि प्रेत भूतगणा ।
 जे यजती अर्जुना । ते तामस श्रद्धेचे जाणा । मूढप्राणी
 ॥ ८३० ॥

“ गीतायां ”

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ॥
 जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥ २५४ ॥
 ऊर्ध्वं गती सत्त्वस्था । मध्ये गती राजसा । जघन्य
 गती वृत्तिस्था । तामसासी अधोगती ॥ ८३२ ॥ चैतन्य
 वेही ऊर्ध्व फळ । सात्विक पावे निर्मळ । राजसा मध्ये
 स्वर्गफळ । अधो गती तामसासी ॥ ८३३ ॥ राजस,
 तामस, सात्विक, भक्ति । या पतन रूपा बोलिजती । येथें
 तया नाही मुक्ती । परमेश्वराची ॥ ८३४ ॥

॥ गीता ॥

आब्रह्मभुवनल्लोकाः नरावर्तिनोर्जुन ॥
 मामुपेत्य तु कौंतेय पुनर्जन्म न विद्यत ॥ २५५ ॥
 जे तया चिद्रूपात पावले । ते मागुते गर्भवासी आले ।
 आणि माझी या प्राप्ति गेले । तया येणें नाही ॥ ८३६ ॥
 ऐसीं जन्में गेलीं बहुते । स्वर्ग नरक भोगित । येथें जन्म
 समर्पावें येक चित्ते । परमेश्वर आज्ञा ॥ ८३७ ॥

“ गीता ”

वासासे जीर्णानि यथा विहाय

नवानि गृह्णाति नरापराण ॥

तथा शरीराणि विहाय जीर्णा-

न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २५६ ॥

जैसी जुनीं सांडिजतीं वस्त्रें । नवीं घेईजतीं विचित्रें ।

तैसीं आत्मा घे नाना शरीरें । अर्जके सारखी ॥ ८३९ ॥

मनुष्य देही अर्जक थोर । ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र ।

चातुर्वर्ण्य कर्म निर्धार ॥ आईकां आतां ॥ ८४० ॥

॥ प्र० ६७ वर्णभेद ॥

“ गीतायां ”

ब्राह्मणक्षत्रियविशः शूद्राणां च परंतप ॥

कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ २५७ ॥

ब्राह्मण क्षत्रिय अवधारी । वैश्य शूद्र चारी । याचे

कर्म पृथक्कारि । सांगन तुज ॥ ८४२ ॥ जयापासून जे

निफजल । जाती कर्म पैं गा जाले । स्वभावागुणा वेगळें ।

आईक पार्था ॥ ८४३ ॥

“ गीतायां ”

शपोदमस्तपः शौचं क्षान्तिरर्जवमेव च ॥

ज्ञानं विज्ञानमास्तेक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजं ॥ २५८ ॥

सकळ भूतीं शम । इंद्रियमनाचा नियम । ईश्वर विर-

हित धर्म । नानुष्ठेजो ॥ ८४५ ॥ तें तप बोळिजे पाहि ।

निर्मळ शुचिमत देही । विशेष ज्ञानाचा ठाई । जागत

असें ॥ ८४६ ॥ शांतीतें अर्जणें । हे ब्राह्मण स्वभाव

लक्षणें । विस्तारलें विज्ञान जाणें । सहज कर्म ॥ ८४७ ॥

“ गीतायां ”

शौर्यतेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपञ्चयनं ॥

दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजं ॥ २५९ ॥

शौर्यवंत आणि पञ्चक्रमी । तेज शक्ती आणि उर्मी ।
धैर्यवंत आणि युद्धकर्मी । मागा नसरे ॥ ८४९ ॥ ईश्वर
परायण बुद्धी । दानदे नव्हे अपवादी । हे क्षत्रयाची स्व-
भाव सिद्धी । सहज कर्म ॥ ८५० ॥

“ गीतायां ”

कृषिगोरक्षबाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजं ॥

परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजं ॥ २६० ॥

कृषी गोरक्ष बाणीषण । आणि क्रिय विक्रय वर्तत्ति ते
जाण । सेवाधर्म विहित करण । शूद्रासी जाणा ॥ ८५२

“ गीतायां ”

स्वे स्वे कर्मण्याभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ॥

स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दतितच्छृणु ॥ २६१ ॥

आपुलालें स्वकर्म । कीं ज्ञान वर्णाश्रम धर्म । ते आ-
पुला योनी फलनेम । श्रुति स्मृती चेनि पैगा ॥ ८५३ ॥
हे चहूं वर्णांचे कर्म । तरी स्त्रीयांचा कवण धर्म । सदा
पतिव्रता नेम । वर्तावे तेही ॥ ८५४ ॥ तया आठाही
गती सम । परी तेथें फळें पावती विषम । उत्तम मध्यम
आचार क्रम । स्वर्ग पावती ॥ ८५५ ॥

“ गीता ”

हतोवा प्राप्स्यसिस्वर्गं जित्वावा भोक्ष्यसे महीम् ॥

तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ २६२ ॥

सन्मुख घाय पडलेया । स्वर्गप्राप्त होय क्षत्रिया ।

या कारणे उठी कौतेया । संग्राम करी ॥ ७५६ ॥ परी
कल्युर्गी आचार वर्तन । न चलती हे गृहस्थजन । तरी
कैसे स्वर्ग भूषण । पावतीतें ॥ ८५८ ॥ एसाही स्वर्ग
पावलेया । मागुतें पतन असे तया । चौन्याशी नरक
भोगावया । घालिती तेथें ॥ ८५९ ॥ शूद्र कोठे वसती ।
हे उत्तरा पंथें असती । तयासी शूद्र म्हणोन पाचारिती ।
कायस्थ शूद्र ॥ ८६० ॥ आतां महाराष्ट्र । रजक, न्हावी
सुतार, । हे आदि कळनि शूद्राचार । वर्ततीतें ॥ ८६१ ॥
या चहुंकमहुनि थोर असे । ते ब्रह्मविद्या गुरु मुखें प्रकाशे ।
तें अज्ञान अंधकार नाशे । क्षणामाजी ॥ ८६२ ॥ तें जाणावें
ब्रह्म विद्या ज्ञान । जें मोक्षाचें साध्य साधन । तेणें पारुखे
आया गमन । जन्मां तरीचे ॥ ८६३ ॥ जीव जियेवेलीं
सुख पावत । तिय वेलीं गर्व अहंकार भोगित । साधू
संताते निंदित । अज्ञान पणें ॥ ८६४ ॥ तेचि क्षणें
पावती आपदा । तेव्हेलीं म्हणती देवाधावे गोविंदा ।
साधुसंताचिया पदा । लागती वेळोवेळां ॥ ८६५ ॥ ऐसे
क्षणोक्षणा काकुलती । म्हणानि परमेश्वर असावा चित्ती ।
जें ' विदेहे ' पुस्लि मोक्ष स्थिती । कल्युर्गीची
॥ ८६६ ॥

॥ प्र० ६८ कलिस्थिती वर्णन ॥

कल्युर्गी दोषचें वर्तन । तरी कैसें होय उद्धरण ।
हे पुसले करभाजन । विदेह, जनकें, ॥ ८६७ ॥

“ दशमे करभाजनः ”

कलौदोषानिधे राजन्नस्ति हेको गुणामहान् ॥

स्मरणादेव कृष्णस्य मुक्तबंधः परं व्रजेत् ॥ २३३ ॥

कलयुगीं बहु दोष प्रकट । तयामध्ये कृष्णस्मरण श्रेष्ठ ।
तेणें मोक्ष पाविजे वरिष्ठ । स्मरणानुरूप ॥ ८६९ ॥

“ तथाच करभाजनः ”

कृतादिषुप्रजा राजन् कलौविच्छन्ति संभवम् ॥
कलौ खलु भविष्यन्ति पद्मधर्मपरायणाः ॥ २६४ ॥

‘नारायण’

ऐसे यां कलयुगांत । कृतयुगींचे जन इच्छित । जे
अल्प काळें पारगत । होत असे ॥ ८७१ ॥ कलयुगीं
आयुष्य शतवरुषे । तेतुला काळ अचरावा पुरुषे । तेणें
मोक्ष गति विशेणें । म्हणोनि इच्छिती ॥ ८७२ ॥ परी
जया युगांत । जैसा नाम रूप धरीत । तेंचें गुरु मुखे
स्मरीत । तेणें मोक्ष पावे ॥ ८७३ ॥

॥ प्र० ६९ इंद्रिय अधिष्ठानें ॥

चैत्र्याशी लक्ष योनीत । मनुष्य देह विख्यात ।
तेथ चतुर्दश इंद्रिय वर्तत । पंधरावे अंतःकरण ॥ ८७४ ॥
आदि ‘प्रजापती’ चें अंतःकरण । बुद्धि असे शेषशयन ॥
मन चित्ती, ब्रह्मा, विष्णु, । अहंकार ‘रुद्र’ ॥ ८७५ ॥ श्रो-
त्री ‘चंद्र’ नेत्री ‘सूर्य’ । रसने ‘वरूण’ घ्राणें ‘वायु’ । त्वचे
अस्वीन ‘देव’, । जाण निरघारेणी ॥ ८७६ ॥ वाचे ‘वै-
श्वानर’ । पाणि देवता ‘इंद्र’ पदीं ‘विक्रम’ उपस्थी थोर ‘प्र-
जापती’ ॥ ८७७ ॥ आधारें ‘नैऋत्य’ देवता । ऐसे अ-
बध्या मनुष्या वर्तता । तें देहज्ञानें सफळ होता । कुठें मं-
सृती ॥ ८७८ ॥ हें ज्ञान न सांगावें वेदपुरुषा । सांगावें
चौगुणा मनुष्या । ऐसे जो जतन करी सायासा । तो मोक्ष
पावे ॥ ८७९ ॥

“ गीतायां ”

इदं तेनातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ॥
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न चमयोभ्यसूयति ॥ २६५ ॥
श्रीकृष्णनाथ म्हणे पार्था ॥ तूं परहित अभक्ता ॥
निंदका अशुश्रुता (पात्र सेवाहीन) । हे रहस्य सांगावे
॥ ८८१ ॥

“ गीतायां ”

तद्विद्विज्जिपतेन परिश्रमेन सेवया ॥
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिस्तस्मात् दर्शिनः ॥ २६६ ॥
तया ज्ञान उपाया कारणे । तयातें जाणुनि नमस्करणे ।
परी सेवा दास्य भाषणे । प्रसन्न होवावया ॥ ८८३ ॥
मग ते उपदेशिनी तें ज्ञान । ते तत्वदर्शिय निर्माण ।
जयाचेंनि पारुखें जन्म मरण । या जिवाचें ॥ ८८४ ॥
ऐसे हें तत्वदर्शिय मुश्चिर । तयाचा त्रिविध संस्कार ।
तयाच्या भक्ता तोचि निरधार । बोलिला असे ॥ ८८५ ॥

॥ प्र० ७० त्रिविध संस्कार ॥

॥ तथ च ब्रह्माविद्योपनिषच्छ्रुतिः ॥

संस्कारस्त्रिविधः प्रोक्तो भूतले विजने वनं ॥
तथा जल मुनीनां च तद्भक्तानां च तादृशाः ॥ २६७ ॥
सदा निक्षेप करणें भूमिका । तोचि तया भक्तासी
देखा । जल वने जिनादि आईका । अडनि सहज ॥ ८८७ ॥
जनसंस्कार चतुर्विध । तयाचा आईका निबंध । हे विज्ञान
श्वरी प्रसिद्ध । बोलिला असे ॥ ८८८ ॥

“ तथाच विज्ञानेश्वरे ”

विगतात्म शरीरं तु मनुष्यस्य धरातले ॥

जले क्षिपति चाग्नौ वा वने तस्य सुहृज्जनः ॥२६८॥

आत्मा गेल्या वरी । शरीर निक्षिपित घरा उदरी ।
जळा अथवा अग्नि भितरी । अथवा वनी ॥ ८९० ॥
हैं जाणावे इतरमत । अखंड मनी वसे परमार्थ । तेचि
जीवाचे आत्महित । जें मागां बोलिलें ॥ ८९१ ॥ सक-
ळांसी आदि परमेश्वर । तयाचा ज्ञानमार्ग थोर । ते नेणती
गवा (व्हा) र । बोलती कैसे ॥ ८९२ ॥ या दर्शनातें
म्हणती अनुज । तें सकळांसी साग्रज । या अर्थी निद-
र्शन सहज । दुर्योधनाचे ॥ ८९३ ॥

कर्णा आणि युधिष्ठिरा । दुर्योधन हासे निरंतर । तव
मेंढा आणि खर । तयाचाचि पिता ॥ ८९४ ॥ जे जन
पातकी प्रतिकूल । ते वादे अहंकारे धरिती बळ । परते
शत सहस्र वेळ । जितिले असती ॥ ८९५ ॥ जो सता
करुनि साधूते जिके । तो भस्मे अथवा लागे भिके ।
हे श्रीकृष्णनाथ सांगतां आईके । दुर्योधन तो ॥ ८९६ ॥
श्रीकृष्णे शिष्टाई जाल्यावर । मागितलें पंच नगर । मृत्तिका
माखलें सुई अग्र । येतुकें नेदी ॥ ८९७ ॥

‘ भारते ’

सूच्यग्रेण सुतीक्ष्णेन यावद्वेत्स्यति मेदिनी ॥

तान(म)हं नाभिदास्यामि विना युद्धेन केशव ॥ ८९८ ॥

युद्धेविण कैसें देईजे । तव म्हणितिले कृष्ण राजें ।
एकादश शत सहस्र सहजे । जिकिले तेही ॥ ८९९ ॥
तया बान भरा भितरीं । सांपडले ती तुम्ही दुराचारी ।
मारिती घरीचे घरीं । वेळ न लागता ॥ ९०० ॥

“ भारते ”

एकधा दशधा चैव शतधा च सहस्रधा ॥

वने पार्थ सरो वृष्टिर्नवादिदिवाकसां ॥ २७० ॥

परमेश्वर भक्ताते । जे सदा सताविते । तथासी होय
यहाधात बहुते । परीचा पै ॥ ९०२ ॥ म्हणोनि ईश्वराचें
स्मरण । साधू संताचे भजन । तेणें होय उद्धरण । सृष्टी
मार्जी ॥ ९०३ ॥ तेथें सभानगर त्रिविध । जेथें जोहरी
असती सुबुद्ध । एक डोळस एक अंध । अज्ञान ते ९०४
तथा नुमट ज्ञान । ते न भजती जेवी पाषाण । ये अर्थी
दृष्टांत जाण । चंदनाचा ॥ ९०५ ॥ जैसे चंदनसंनिद्धी ।
वेणु पुष्कर नवेधी । तैसे प्रमादी वाणी सुबुद्धी । संचरे
चिना ॥ ९०६ ॥ नातरी चंद्र निववी सकळा । चुन
खडा तस होय आगळा । तैसे जना प्रतिकूळा । बुद्धि
उपजें ॥ ९०७ ॥ भेटालिया कामधेनू चिंतामणी । न
ओळखतां त्याजिलें दोन्ही । तैसे अज्ञान नेणुनि । निंदा
करिती ॥ ९०८ ॥ जैसे तक्र दुधा एक वर्ण । तैसेचि
हंस बक जाण । नातरी पितळ आणि सुवर्ण । पिवळे
अवघे ॥ ९०९ ॥ नातरी अमृत आणि सुरा । अथवा
कथील आणि खुरा । तथा गारा आणि वज्रा । सारिखे-
पण ॥ ९१० ॥ येथ जाणतेनी न नपति यावे । एक
थोर एकहीन जाणावे । परी नेणता न भुलावे । झावळे
पणें ॥ ९११ ॥ जरी दिधला ज्ञान आरसा । अज्ञान
अंधा न प्रकाशे आत्मठसा । एका सभाग्या डोळसा ।
वांचूनी ॥ ९१२ ॥ असो जयासी भाग्य थोर । तथा येथें
प्रकाशे सारासार । येरा न कळे प्रकार । अभाग्यासी

॥ ९१३ ॥ जैमा दर्पण देखे डोळप । निधान देखे पायाळ
विशेष । तैमे जया ज्ञान ते मनुष्य । येर पशुवन ॥ ९१४ ॥
तरी ते मूळप्रथ एकावन । तेथोची साक्षी ते प्रमाण । येर
बाउणे जाण । निरर्थक ॥ ९१५ ॥ ऐक हिंडती सप्त
द्वीपावरी । परी तो न सांपडे श्रीहरी । ते आईका रचना
सारी । सांगेन आतां ॥ ९१६ ॥

॥ प्र० ७१ पृथ्वी द्वीपादि वर्णन ॥

पृथ्वी रचना मत निर्धार । असे चौकोन चौरंगाकार ।
साडे सात कोडी (टी) विम्नार । चडूकडे ॥ ९१७ ॥

“ तथाकची ”

कृतं ब्रम्हाण्डगणितं मनुष्याणामनापदं ॥

सप्तचं कुलकं पंच मूल भूतंच कारकैः ॥ २७० ॥

हे येक्ति ब्रह्मांडी संख्या अशेष । परीने परिसना होती
कासाविस । मा अनंता ब्रह्मांडाचा विशेष । कैमा सांगावा
॥ ९१९ ॥ ऐमीं ब्रह्मांडे अनंतें । तीं अनतेचि गणिली
अनंते । ते संख्या आईकात श्रंते । जे सुजान ॥ ९२० ॥

॥ प्र० ७२ शून्य गणित ॥

सप्तशून्य ब्रम्हांड गणना । अष्टशून्य दशब्रह्मांडे
जाणा । ग्रह (९) शून्य शतब्रम्हांड विचारणा । केली असे
९३१ ॥ दशशून्य सहस्र येक । रुद्र (११) शून्य दशसहस्र
ऐक । द्वादश शून्य लक्षऐक । दशलक्ष त्रयोदशे ॥ ९३२ ॥
कोडी एकी ब्रह्मांडे चतुर्दश । दशकोडी पंचदश । अर्बुज
(४) एक षट्दश (१६) । सप्त शे दशअर्बुज ॥ ९३३ ॥
पुराण (१८) शून्य निर्बुज (४) जाणिज । एकूण वीस
दश अर्बुज म्हणिज । वीस शून्य खर्व ब्रम्हांडे बोलिजे ॥

एकवीसें दश खर्व ॥ ९३४ ॥ बावीस ब्रम्हांडें महाखर्व ।
 तेवीस शून्य ब्रम्हांडें महादशखर्व । चोवीस शून्य ब्रम्हांडें
 पन्नाव ॥ ९३५ ॥ सवीसेशून्य महापद्म । सतावीस शून्य
 महादशपद्म । अठ्ठावीस शून्य संखाव (शंकु) । ब्रम्हांड
 बोलिजे ॥ ९३६ ॥ दशसंख एकुंतीसे । महाशंख शून्य
 तिसे । महा दशशंख एकतिसे । वत्तीसे क्षौणी ॥ ९३७ ॥
 तेतीसे दश क्षौणी । चौतीसे महाक्षौणी । पंचतीसे महा-
 दशक्षौणी । छत्तीसे क्षितीब्रम्हांडें ॥ ९३८ ॥ दशक्षिती
 ब्रम्हांड सतोतीसे । महाक्षिती अडोतीसे । महादश क्षिती
 एकुण चाळीसे ! चाळीसे निधीब्रम्हांड बोलिजे ॥ ९३९ ॥
 एक ताळीसे दशनिधी ॥ बेताळीसे महानिधी ॥ त्रेता-
 ळीसे महा दशनिधी ॥ कल्प चोवेताळीसे ॥ ९४० ॥ पंचे-
 ताळीसे दशकल्प ॥ सेताळीसे महाकल्प । सतेताळीसे
 महा दशकल्प । आड्डेताळीसे सागर ॥ ९४१ ॥ एकूण
 पन्नासे दशसागर । पन्नासे महासागर । महादशसागर ।
 एकावने ॥ ९४२ ॥ वावने शून्य अनंत म्हणिजे । त्रिपने
 दशअनंत जाणीजे । चोपने महाअनंत बोलिजे ॥ पंचा-
 वने महादशअनंत ॥ ९४३ ॥ शून्ये वान सन्धा निक
 (५) आणि तेतुलेचि असती अंक । तरी गणना सक-
 ळीक । पदार्थ मात्र ॥ ९४४ ॥ ऐसी गणना बहुत ।
 परी बोलिलो संकळीत । बहुत वदता संत । कोपती
 मज ॥ ९४५ ॥ येणेंचि अनंताचि महिमा । होय जीव
 देवताचि गणना । ज्ञानादि पांचही उत्तमा । रूप होय ॥
 ९४६ ॥ अनंत सूर्य अनंत चंद्र । अनंत द्वीपें अनंत
 समुद्र । अनंता ब्रम्हांडी पदार्थ मात्र । गणना होय ॥

९४७ ॥ युग्म शून्य बानावरी पडत । शून्य परस्वभिन्न
संख्या होत ॥ अंक (९) शून्य ब्रह्मांड गणित । ही दुसरी
गणना ॥ ९४८ ॥

* ००००००००००००; ००००००००००००; ॥

१०

२०

००००००००००००; ००००००००००००; ००००००

३०

४०

००००००; ०००००० ॥

५०

५५

॥ प्र० ७३ पर्वत वर्णन ॥

अस्ताचला आणि उदयाचलाचे कोन । उत्तरे
एका आड एक आले जाण । तथा भवते सूर्याचे भ्रमण
सदा असे ॥ ९४९ ॥ एक अष्ट पर्वत क्षुद्र । एक अष्ट
असती महा थोर । हे सोळा ब्रह्मांडां मीतर । पर्वत जाणा
॥ ९५० ॥ चहूँ दिशा नावे चान्ही अचल । तथा अली-
कडे उदयाचळ । पश्चिमे अस्ताचळ । उत्तरे लौका-
लोक (पर्वत) ॥ ९५१ ॥ दक्षिणे मदिरा (मंदरा) चळ
पर्वत । हे चान्ही असती अंतर्गत ॥ अस्ताचळासी द्वार
बोलत । तैसेचि उदयाचळी ॥ ९५२ ॥ पाताळ विवर
द्वारा । सूर्य करी येर झारा । चालावया सृष्टी च्याव्यापा-
रा । आज्ञा प्रभुची ॥ ९५३ ॥ साठी लक्ष सूर्य प्रका-
शे । तथापलीकडे अंधकार असे । तथाही वरुते तेज प्र-
काशे । थोरा शक्तिचे ॥ ९५४ ॥ सप्तद्वीपीं सूर्य प्रकाशे ।
तैसाचि पाताळीं विकासे । मेरु पुर्वे उघडे असे । सप्तद्वी-
पाची ॥ ९५५ ॥ पुर्वाचळा उदचळास ॥ मध्ये तेर

कोडी पैस ॥ तेथोनि अस्ताचळ कोडी तीस । पश्चिमे
कोडी तेरा ॥ ९५६ ॥ तैसेचि उत्तर दक्षण पर्वत चारी।
तेरा तेरा कोडी पैस दोही अंतरी । मध्ये तीस कोडी
अवधारी । एसी छपन कोडी ॥ ९५७ ॥ घटिके एके
चेनिमान । सूर्य कोडी एक करी गमन । तिसा घटीका
तिस कोडी भ्रमण । अस्ताचळा पावे ॥ ९५८ ॥

आणिक एक मतांतर बुझ । चौदाकोडी एकी भुज ।
परी हे न घडे सहज । संख्या भेदे ॥ ९५९ ॥ तरी हे
न घडे मसादीमत ॥ साडे सातकोटी भुज एक गणि-
त । तथाचि वाटणी श्रोते आईकत । पूर्व उदयाचळ ॥
९६० ॥ दोही अचळा मध्ये कोडी दोन । तेथोनि अ-
स्ताचळ कोडी तीन । पश्चिमाचळ कोडी दोन । भुज
गणीत जालें ॥ ९६१ ॥ एके घटिके चाले दिंद्र । सत-
रालक्ष वेग वत्तर । सहा शते साठागांव निर्धार । आणि
सार्ध योजने (३॥) ॥ ९६२ ॥ सूर्य तेज पांच
लक्ष प्रकाशिलें । परी पाताळी पृथ्वीने आवरिलें । आ-
काशी आगळे विकाशिलें । ते महंत जाणती ॥ ९६३
यावेगळें जें तेज दिसे । अवघे पृथ्वी मंडळ प्रकाशे । तें
विश्व शक्तीचें अंशें । व्यापार चालावया ॥ ९६४ ॥ षड्
मास उत्तरायणी । सूर्य बैसे यमवहनी । आणि रात्री चंद्र
वहनी । चाले वेगी ॥ ९६५ ॥ यम वहनाचें चंद्रवहन ।
तेंचि हळु हळु पालटे जाण । तैसेच जाणावें दक्षणायन ।
याचेनि पालटे ॥ ९६६ ॥ मत एक उत्तरायण दक्षणायन
। तै वक्रमार्गे ऋजु एह जाण ॥ हे सृष्टी चालावया का-
रण । तथा व्यापारहा ॥ ९६७ ॥ सप्तद्वीपी सप्तसमुद्र ।

नवखंडे अकरा रुद्र । आउठनद भद्र अरण्य चान्हीं ॥
 ९६८ ॥ नवग्रह अष्टकुळाचळ । चवदा रत्ने नव नाग-
 कुळ । बारा अदित्य सप्तपाताळ । एकवीस स्वर्गे ९६९
 कश्चिप स्त्रिया तेरा । चौदा विद्या अवधारा । सप्तपाता-
 ळीं लोक विस्तारा । सप्तद्वीपीं कवण ॥ ९७० ॥
 छपन कोडी पृथ्वी पसरु । साकोडी रुंदली सुमेरू । सत-
 राकोडी व्यापिली समुद्र । तेराकोडी वनस्पती ॥ ९७१ ॥
 नव कोडी रुंदली पर्वती । तेथ अकरा कोडी उरती ।
 तयामध्ये नाना द्वीपावती । रचना केली ॥ ९७२ ॥
 जंबुद्वीपीं क्षार (लवण) समुद्र ऐके । पालाशद्वीपीं
 दोर समुद्र देख । कुशद्वीपीं सुर (रा) समुद्र ऐक । शा-
 ल्मद्वीपीं घृत समुद्र ॥ ९७३ ॥ कौंच द्वीपीं दधि समुद्र
 जाणिजे । अमळ द्वापी पय समुद्र म्हणिजे । पुष्कर
 द्वीपीं स्वादु समुद्र पाहिजे । ऐसीं सप्तद्वीपें ॥ ९७४ ॥
 ब्रम्ह, नाग, महीखंड, । हिम, निशी, लक्ष्मीखंड, । निर्य,
 कूर्च, भरतखंड, । काशीखंड, दहावें ॥ ९७५ ॥ अमर,
 अडळ, अछेदक, । अविनाश, विमान, अभेदक, । तप-
 नास्त्री, वामाघोर, शुद्धक, । तत्पुरुष हनुमंत, अकरावा रुद्र
 ॥ ९७६ ॥ हे सांगितले अकरा रुद्र । आणिक असती
 महाभद्र । ते सांगताये मुनिंद्र । कवी डिंभ ॥ ९७७ ॥

“ तथा शास्त्रान्तरेऽप्युक्तमस्ति ”

प्रथमं धर्मरूपं च द्वितीयं नदकेश्वरं ॥

तृतीयं पशुपं साक्षाच्चतुर्थमृषभेश्वरं ॥ २७२ ॥

पंचमं जगदारध्यं षष्ठं बसवेश्वरं ॥

सप्तमं शशिसौभद्रं चाष्टमं भक्तवत्सलं ॥ २७३ ॥

नवमं प्रथमधाधीशं दशमं मुक्तिदायकं ॥

एकादश शरीरांगं द्वादशैव वरप्रभुं ॥ २७४ ॥

सत्यकैलासवैकुण्ठशक्रसप्ततलानि वै ॥

चंद्रार्कमृत्युलोकाश्च भुवनानि चतुर्दश ॥ २७५ ॥

हिम, रत्नागिरी, उदयाचळ, गोमगिरी (गोमेद)
अस्ताचळ । सर्वाळा गिरी, इंद्रनिळ । विंझ्यां (ध्या)
चळ-आठवा पर्वत, ॥ ९८२ ॥ सवा लक्ष जंबुद्वीप
परियसा । दोन लक्ष पलाशद्वीप सहसा । चारलक्ष कुशद्वीप
विशेषा । शरमली, द्वीप आठलक्ष ॥ ९८३ ॥ कौंच, सोळा लक्ष
गणीत । अमळ, बत्तीस लक्ष । योजन वदत चौसष्टी पुष्कर,
संकळीत । ही सप्तद्वीपें ॥ ९८४ ॥ एक मध्ये मेरुबोलिती ।
सप्तद्वीपें तयाभवती । परी हे नघडे रचना स्थिति । ब्रम्ह
विद्या मते ॥ ९८५ ॥ मेरु पर्लाकडे द्वीपें तीन ।
तैसांच दक्षणे, असती जाण । पूर्वे, सप्त पाताळे गहन ।
पश्चिमे, एकद्वीप ॥ ९८६ ॥ परी हा एक परिहार ।
दुसरे सर्वाउतरे मेरु । हा ब्रम्हांड पुराणी निर्धार ।
बोलिला असे ॥ ९८७ ॥ मेरु ऐल तळवटी । सप्त वृक्षाची
ओळ गोमटी । तेचि द्वीपानावें सृष्टी । ठेवांले महाक्रुषी
॥ ९८८ ॥ ते सप्तद्वीपी वेगळी निवाडे तयाभवते सप्त-
समुद्राचे वेडे । आतां फिटावया सांकडे मत तिसरे
॥ ९८९ ॥ लक्षद्वीपा सप्त झाडें । द्वीपाहुनि द्वीप उच-
वडे । हे बोलिले असे पुढें । एका भोंवते एक ॥ ९९० ॥
जैसीया दुर्गाचिया पौवळी । तैसी सप्तद्वीपें वर्तुळा ओळी ।
द्वीपपरत्व समुद्र प्रभावळी । मध्ये जंबुद्वीप ॥ ९९१ ॥
ऐरावत, वासुकी, पौळिक, दर्वेभु, (वर्ज्ज) दिग्गज,

तक्षक, । यमदशातिक्षी, पुष्कर, (शंख) । हे नवनील
 ॥ ९९२ ॥ अदिति, दिति, (दनु) । सेना, तिवैन्ता,
 (विनता) मिथुन, । भाना, जोगेश्वरी, सुप्रभाजाण । खडाग
 (खडाग) नेत्रा ॥ ९९३ ॥ काळज्वरी, कनकरेखा, ।
 भयविकासी, ऐका । तिथे संतली नहीं देखा । ऐसिया
 तेरा ॥ ९९४ ॥ अरुण, सूर्य, वेदांग, भानु । इंद्र, रवी,
 गभस्ति, यम जाणा । सुवर्णरेता, दिवाकर, विष्णु, मित्र,
 गणना । हे बारा सूर्य ॥ ९९५ ॥

“ ज्योतिषे कस्यपी ”

अरुणो माघमासे तु सूर्यो वै फाल्गुने तथा ॥
 चैत्रमासेपि वेदांगो भानुर्वैशाखतापनः ॥ २७६ ॥
 ज्येष्ठमासे तपेर्दिद्रश्चाषाढे तपते रविः ॥
 गभस्तिः श्रावणे मासे यमो भाद्रपदे तथा ॥ २७७ ॥
 स्वर्णरेताश्चाश्विने च कार्तिके च दिवाकरः ॥
 मार्गशीर्षे तपेन्मित्रः पौषे विष्णुः सनातनः ॥ २७८ ॥
 क्षार समुद्र सवालक्ष । दोनलक्ष ढोर समुद्र । चार
 लक्ष सुर लमुद्र आईक । आठ लक्ष घृत समुद्र ॥ ९९९ ॥
 सौळा लक्ष दधि समुद्र जाणा । बर्तीस लक्ष पय समुद्र
 गणना । चौसष्ट लक्ष स्वादु समुद्र विचारणा । हे सप्त
 समुद्र ॥ १००० ॥ आईके नांव सप्त सागरा । लवण,
 इक्ष, सुरा, । घृत, (सर्पि,) दधी, सहावा क्षिरा, । सातवा
 नीर, समुद्र ॥ १००१ ॥
 लवणेशुसुरार्थैव सर्पिश्चैव दधिस्त (त) था ॥
 क्षीरं चेति नीरश्चैव सप्तसागरमुच्यते ॥ २७९ ॥
 बद्रीकारण्य, पंचका, । कामिकारण्य, त्र्यंबका, । हे

अरण्य आईका । वेद संख्या ॥ १००३ ॥ आईका
चैत्रारण्य, पूर्वे, । दक्षणे, गंधमादन, मिरवे । वैभ्रज, (वैर-
माज) पश्चिमे, सुहावे । उत्तरे, नंदारण्ये, ॥ १००४ ॥

॥ उध्वास अरण्ये ॥

आणि द्वादश उध्वास यन । आईका अनुमान । तिथे
महा भ्यानक दारुण । तेथे कोणा रिगवेना ॥ १००५ ॥
प्रथम आपारण्ये, । दुसरे दिशारण्ये, । तीसरे तमारण्ये, ।
लोकारण्ये, चवथे ॥ १००६ ॥ त्रिकुटारण्ये, पांचवे ।
स्वर्गारण्ये, सहावे । अंतरारण्य, सातवे । आठवे यक्षारण्ये,
॥ १००७ ॥ मनुष्यारण्ये नववे । विध्वंसारण्ये दहावे ।
कूरमारण्ये, अकरावे । बारावे तळारण्ये, ॥ १००८ ॥

उध्वास.

ऐसी सृष्टी धांडोळिता । परी न तुटोचि संसृति व्यथा ।
एक परमेश्वर सिद्धांत मत्ता । वांचूनिया ॥ १००९ ॥
एक दाही दिशा धावत । परी न जोडेचि सिद्धांत मत ।
परमेश्वर कृपावंत । प्रसन्न होय जें ॥ १०१० ॥ येरव्ही
घेतां पुराण गणित । नाहीं धवधनी तेथ । ते सांगता
संख्या तुहुत । अठराची ॥ १०११ ॥

“ द्वादश स्कन्धे ”

ब्राम्हं दशसहस्राणि, पाद्यं पंचोनषष्टि च ॥

श्रीवैष्णवं त्रयोविंशं चतुर्विंशति शैवकं ॥ २८० ॥

पद्मपुराण, पंचषट । भागवत ते दशाष्ट । विष्णु
पुराण, तेवीस निष्ट । चौवी सहस्र शैवक ॥ १३ ॥
दशाष्टौ श्रीभागवतं नारदं पंचविंशति ॥
मार्कण्डं नव बाह्वं च दशपंचचतुःशतं ॥ २८१ ॥

मार्कंड, (वीस) गिन्हे (?) सहस्र जाणा । अवतार
सहस्र ब्रम्ह पुराणा, । लिंग ते रुद्र संख्या गणना । ब्रम्हांड
वारासहस्र ॥ १५ ॥

चतुर्दश भविष्यं स्यात्तथा पंचशतानि च ॥
दशाष्टौ ब्रह्मवैवर्ते लिङ्गमेकादशैवतु ॥ २८२ ॥

अग्नी, सहस्रपंधरा, शतैचार, । नारदपुराण, पंचवीस
सहस्र, । भविष्ये पाचशते, “रत्न संख्या कार” । अठरा
ब्रम्हवैवर्तक, ॥ १०१७ ॥

चतुर्विंशति वाराहमेकाशीतिसहस्रकं ॥
स्कंदं शतं तथा चैकं वामनं दश कीर्तितम् ॥ २८३ ॥

दहासहस्र, वामन, । एकुणीसशते, सौपर्ण, । कूर्म,
सतरा सहश्रजाण । मत्स्य, सहस्रचौदा, ॥ १०१९ ॥

कौर्म समदशाऽऽख्यातं मात्स्यं चैतच्चतुर्दश ॥
एकोनविंशत्सौपर्णं ब्रह्माण्डं द्वादशैव तत् ॥ २८४ ॥

स्कंद पुराण, एकयायशीसहस्र, शतजाणा । चोविस
शते, वराहापुराणा, । ऐशी लक्षचार गणना । आणि
‘ सहस्र दाहा, ॥ १०२१ ॥

एवं पुराणसंदोहश्चतुर्लक्षजदाहतः ॥

रामायणं नारदीयं ख्यातं कवीतिहासकम् ॥ २८५ ॥

आठरा पुराणाचा विशेष । षड् सात्त्विके सहा राजास ।
षड् जाणिजे तामस । ऐसा त्रिविध भेद ॥ १०२३ ॥

मात्स्यं कौर्मतु वाराहं शैवं स्कंदं तथा परं ॥
अग्न्यंतानि षडेतानि तामसानि निबोधमे ॥ २८६ ॥

मत्स्य, कूर्म, वराह, शिवे, । स्कंद, अग्नी, पुराण, बो-
लावे । तयाचें फळ असे बरवे । दुःस्वरूप (ही तामसे)

ब्रह्मांडं ब्रह्मवैवर्तमार्कण्डेयं तथापरं ॥

भविष्यं वामनं ब्राम्हं राजसानि निबोधमे ॥ २८७ ॥

ब्रह्मांड, ब्रह्मवैवर्तक. जाण । मार्कंड. भविष्य. वामन, ।

सहावे ब्रह्मपुराण, । हीं सहा राजसें ॥ १०२७ ॥

वैष्णवं नारदीयंच पात्रं भागवतं तथा ॥

गरुडं वायवीयंच हरिवंशश्च सात्त्विकं ॥ २८८ ॥

पुराण पद्म. नारद, विष्णु । भागवत, गरुड, वायु-
पुराण । हे सहा सात्त्विक जाणु । गणितेसी ॥ १०२९ ॥

सात्त्विकं मोक्षदं प्रोक्तं राजसं स्वर्गदं स्मृतं ॥

तथैव तामसं ज्ञेयं निरयप्राप्तिहेतुकं ॥ २८९ ॥

वैकुण्ठ, सत्यलोक । यासी कव्हनी एक म्हणती मोक्ष ।

तो पाविजे पुराणें सात्त्विक । राजसे स्वर्ग पाविजे

॥ १०३१ ॥ तामस पुराणाचें दुःखरूप । तें निरय फळ

बोलिजे समिप । देवलकीं ही निरय उमप । म्हणो-

निया ॥ १०३२ ॥ ऐशीं हीं अठरा पुराणें । आ-

गम वेद प्रमाणें । यांचें जंबुद्वीपीं वर्तणें । असे कर्मभूमीं

१०३३ ॥ हे सांगितली चहूँ युगींचि रचना । तरी ते आईका

अनुक्रमण । ते रचना सांगेन खुणा । तिथवार ॥ १०३४

॥ प्र ० ७४ युगरचना काळनेम ॥

कृष्णपक्ष, अश्विनमास । आणि 'प्रभव' पंचमी, दिवस

। आदित्यवारी, विशेष । 'कृतयुग' रचना ॥ १०३५ ॥

वैशाखमास, अक्षतृतीया । शुक्लपक्ष, असेतया । तें 'त्रे-

तायुग निर्मिलें माया । ऐसें जाणा ॥ १०३६ ॥ आतां

'द्वापरयुग' प्रवेश । कृष्णपक्ष, माघमास, । अमावास्ये, चा

दिवस । तें प्रवेशलें ॥ १०३७ ॥ भाद्रपद, शुक्रवार ।

वध त्रयोदशी, निराधार । तैं 'कळयुर्गी' सी संचार ।
जाणावा श्रोता ॥ १०३८ ॥ तथा युगांतजे दुष्टजन ।
ते पीडती साधुजन । ते आईका आख्यान । अनुक्रमें ।
॥ १०३९ ॥ जो रजें, तमे काटला अंतरी । तो साधु
संताचा द्वेषकरी । तरी मृत्यु आला झडकरी । ऐसैं जा-
णावे ॥ १०४० ॥

॥ "तथोक्तं दशमे"

ते वै रजःप्रकृतयस्तमसा मूढचेतसः ।

सतां विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ॥ २९० ॥

तथा संत महापुरुषांसी । व्यक्तिकर्म करती अमान्य-
तेसी । तरी सर्व पुण्यराशी । नासती त्याचिया ॥ १०४२ ॥
लोक आशीर्वादाचें पुण्य । तरी धर्म ही जाय तत्क्षणें ।
ऐसैं जाऊनी अपेशपणें । लक्ष्मी जाय त्याची ॥ १०४३ ॥
मग तो मृत्यु पावे । ह्मणोनि नेमैं वर्तावे । नातरी पुराण
आईकावें । जाणतेनि पुरुषें ॥ १०४४ ॥

"दशमे"

आयुः श्रियं यशोधर्मं लोकानां शिष एव च ॥

हंति सर्वाणि श्रेयांसि पुंसो महदातिक्रमः ॥ २९१ ॥

आणि जो पात्रापात्र न विचारी । तैसीच विसमता
क्रियाकरी । त्यासी विघ्नं येतीं झडकरी । वेळ न लाग-
ता ॥ १०४६ ॥ जो पूज्याते त्यजुनि भजे । अथवा
अपूज्यातें आधी पूजे । त्यासी तीन भाविष्य सहजें ।
होतील देखा ॥ १०४७ ॥ घरी, गांवीं, देशीं दुर्मिक्ष, ।
अखंड भय, चिंता, दुःख, । तिसरें मरण प्रत्यक्ष । होय
तथा ॥ १०४८ ॥

“ दशमे ”

अपूज्या यत्रपूज्यन्ते पूज्यानांच व्यतिक्रमः ॥
त्रीणि तत्र भविष्यन्ति दुर्भिक्षं मरणं भयं ॥ २९२ ॥

मातंगही पस्यहीने । न होवावे जाणतेनि जने । कांते
मातंग सदुणे । आगळा तथा पस्ये ॥ १०५० ॥ ते
आईका अख्यान । दुर्योधने पाठविला पुरोचन । करावया
दहन । पांडवांचे ॥ १०५१ ॥ तेणे मातंग बोलविला ।
घरी नसता मातंगी घेऊन आला । तीयेचे चिन्ह देखुनि
विस्मित जाला । दुर्योधन तो ॥ १०५२ ॥ तिथेचे करी
शूनेयाचि खापरी । एके करी सिंचन करी । तव तो
म्हणे तूं सर्व चांडाळी नारी । सिंचन कां कार्ति ॥
॥ १०५३ ॥ ती म्हणे गौहत्या तृणजाळी अनेक । कन्या
विकरा आणि निंदक । यावाटा गेलें असती अनेक । म्ह-
णोनि सिंचते मही ॥ १०५४ ॥ मग ते गेली आपु-
लिया घरा । पुरोचने अग्निलाविला मंदीरा (लाखागृहास) ।
ऐसेया जना नेती यमपुरा । कर्म भोगावया ॥ १०५५ ॥

“ सप्तमस्कंधे ”

विभ्राद्विषड्गुणयुतादराविंदनाभ-

पादारविंदविम्वखाच्छपचं वरिष्ठं ॥

मन्ये तदर्पितमनो वचने हितार्थं

प्राणं पुनाति सकुलं नतुभूरिमानः ॥ २९३ ॥

॥ “ दुर्योधन उवाच ” ॥

कराधृतश्चाकपालि मदिरामांसभक्षिणि ॥

सर्व यातिषु (?) चाण्डालि कस्मात् सिंचसि मेदिनी ॥

॥ “ मातंगी उवाच ” ॥

गोहन्ता तृणदाहीच कन्यामूल्यकरस्तथा ॥
निन्दकास्ते गता मार्गे ततः सिंचामि मेदिनीं ॥ २५५ ॥
चार वर्ण अठरा जाती । गृहस्थ धर्में वर्तती नीती ।
ते पापबेगळे ये क्षिती । येर महा दोषी ॥ १०५९ ॥
आणि ‘ कामें, जु खेळणें, तस्करी, । कामें, वेश्या ‘कामें,
परद्वारी । ऐसे सप्त व्यसने अनाचारी । जैचे कमंडलु
चोरं ॥ १०६० ॥

द्यूतं च मद्यं पिशितं च वैश्या
पापार्द्धिचौर्यं परदारसेवा ॥
एतानि सप्त व्यसनानि नित्यं
धोरातिघोरे नरके पचन्ति ॥ २९६ ॥

अंतर बाह्य सदा कूरी । तेणें साधू संत न
विचारी । ते सदा दुःखी नरक द्वारी । जैसे हंस डिंभ
॥ १०६२ ॥ लोभे कीर्ति पात्रें सुपात्रें केवळें ।
तथासी नेदी कांहीं कवणे कांळे । धन संपत्ती वृथा जाय
सकळे । जैसा लुब्धप्राणी ॥ १०६३ ॥ काम, क्रोध,
लोभ, उर्मी, । त्यजोनि असावे गृहस्थ धर्मी । तेणें सुखें
असे आश्रमी । येव्ही नासती पुण्य ॥ १०६४ ॥

॥ “ गीतायां ” ॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ॥
कामः क्रोधस्तथालोभतस्मादेतत् त्रयं त्यजेत् ॥ २९७ ॥
ब्रम्हदंताचे कुमर । हंसडिंभ महाविर । त्यांही दुषिले
ऋषीभर । अज्ञान बुद्धी ॥ १०६६ ॥ ते ऋषेश्वरातें म्हणतें
जाले । तुम्ही कारे गृहस्थाश्रम, त्यर्जाले । म्हणौनी कमंडलु

फोडीलें । सकळऋषींचे १०६७ तें पापें यमुने बुडाला ।
एक पोटीं सुरी घालिता जाला ऐसा दोहीस मृत्य आला ।
महा पातकी ते ॥ १०६८ ॥ म्हणोनि साधू निंदा न
कीजे । तें सदा सुखी असीजे । एरव्ही अभावी पडिजें ।
महानरकीं ॥ १०६९ ॥ सन दान करी अनेक । परी वाचे
शुभ न बोलें एक । तो पावला शूकरमुख । तो देखिला
भीमसेनें ॥ १०७० ॥

एकांते वसतिनित्यं गंधमादनपर्वते ॥

किमर्थं काचनः कायः किमर्थं शुकरो मुखः २९८

बहुदानान्यहं दत्त्वा रत्ननीमहि सागरः ॥

नोक्तवान् शुभवाक्यंतु तेनमे शुकरो मुखः २९९

पुण्य कोपटी पापें धवलार । पुण्य माळवरड पाप गिरी-
वर तयामध्यें निंदा महाथोर । तयाचे फळ आईका १०७३
सदा साधू निंदा आणि द्वेष । त्या सर्व काळीं दुःख आपेश
बादीं संग्रामीं नाही येश । हानी होय वेवसाई ॥ १०७४ ॥
वाणिज्य करी तरी सोळाचे बारा । खेती करी तरी नें तृणि
भारा । इहलोकीं येश नाही गवारा । तो मूढ प्राणी
॥ १०७५ ॥ पारधा जाय तरी लागे खुवा (नावेपक्षी)
योग करी तरी आप मुख्यउभा । तयासी नाही शोभा ।
असिध्य कारक ॥ १७६ जरी उग्र तपकरी अभंगे ।
तरी देह होय चौरंगे । लक्ष्मी इंद्र चंद्र योगें । चंदयासी,
केलें (?) ॥ १०७७ ॥ आणि स्निदेह पावे । तरी
आपुले निसी सिकस्त करावें । लक्ष्मणें केलें नवे शूर्प-
नर्खाचें ॥ १०७८ ॥ आणि कांते गिळूं पाहे । तरी तो फोडुनि
जाय । हें हनुमंते केलें आहे । असाळीयेसी (?) ॥ १०७९ ॥

जरी सामर्थे असे बहुत । अंतरिक्ष जाऊनि अग्नी विज-
 वित (ता) । तेणें हनुमंतें केलें विख्यात । पुसैं (च्छें)
 करूनिया ॥ १०८० ॥ साधु निंदा करील जाय । तयासी
 ऐसेंच होय । आणि निरय देह लाहे । तेथें दुःखे विचित्रें
 ॥ १०८१ ॥ म्हणोनि पुण्य दशांशें वाढत । पाप आढे
 अगणित । तें सांगें प्रमी (ची) त । ऐका आतां
 ॥ १०८२ ॥ अहो नारदाची नारदी जाली । तिनें बहुतें
 दुःखे भोगिलीं । ते दुःखें सांगो नेणिजे बोलिं । श्रोते
 कंटाळती ॥ १०८३ ॥ एकवेळ स्त्री गागितली । तेणें
 त्रेसटें वर्षें भोगिलीं । लेंकुरवें होता थोर दुःखें जाली ।
 मरता तयाहुनि ॥ १०८४ ॥ नाहीं चोळी लुगडें ।
 तेणें गुप्त अंग दिसे उघडे । भुकेचे थोर कडाडे । ते
 दुःख काय सांगो ॥ १०८५ ॥ सदा करी
 दळा कांडा । मोळिया वाहे अखंडा । तिहीं
 ऋतुचें दुःख प्रचंडा । घर नाहीं ॥ १०८६ ॥ परी तो
 देवऋषी ब्रह्मसुत । चहुं युगीं असे वर्तत । तयाची थोर
 ख्यात । देवां मध्ये ॥ १०८७ ॥ तो देवऋषी माजी
 वरीष्ठ । विभूती अध्याई जयाची प्रतिष्ठा । येन्हवीं शूकर
 होता । बहुते वेळे ॥ १०८८ ॥ जन्मेजय निंदा करि-
 ता । तेणें घडल्या अठरा हत्या । ते पापें जाला फेडिता ।
 भारत श्रवणें ॥ १०८९ ॥ विश्रांती प्रसंगीं राज्यें दोनी
 । ऋषीं कर्मडलु नेले चोरूनि ते जळीं मत्स्य होउनी ।
 राहिले होते ॥ १०९० ॥ याग केले बर्वेया ओजा ।
 ऋषी बिगारी आपुल्या काजा । तेणें पापें सर्प जाला
 राजा । तो देखील पांडवीं ॥ १०९१ ॥ कपिल ऋषी

केलों खस्ता । तेणें भस्म जाले समस्ता । ते अद्यापि ज-
ळता । विज्ञेचिना ॥ १०९२ ॥ अहो परिक्षितीनें सळा
सर्प घातला ऋषी गळां । सातवे दिनीं सर्पें जाला व्या-
कुळा । मृत्युपावला ॥ १०९३ ॥ म्हणोनि ओखटें न
बोलावें । अतीतां दुःखनेदावे हें जाणतेंनि जाणावें । ने-
णती मूर्ख ॥ १०९४ ॥ साहा शास्त्रे चार वेद । अठ-
रा पुराणे आगम भेद । चौदा विद्या कुडें कष्ट बहुविध
। जीवें काय करावें ॥ १०९५ ॥ येतुकेयाची सेहताळी-
स मर्ते । एक एक मर्ती भेद बहुते । म्हणोनि मुल्ले
अनंते । नाना मर्ती ॥ १०९६ ॥ ते मुली फेडुनि पर-
मेश्वरातें जाणें । तोचि बुझला गुरू खुणें । येर वायाचि
हालवी मानें । नेणती कांहीं ॥ १०९७ ॥ एक साधू निंदा
करित । सभेचे लोक न वारित । तयासी होय घात ॥
सदा सर्वदां ॥ १०९८ ॥ ते निंदक आपण्यासहित
बेताळीस नरकी पडत । चंद्र सुर्याचि मर्यादा भोगित
। महा पातकी ते ॥ १०९९ ॥ म्हणोनि जाणता लोक
। निंदा करी आईक । करितया वारी एक । तो पुण्य
पुरुष ॥ ११०० ॥ ऊ मारिली एके काळी । तो बारावर्षे दिधला
सुळी । तो काढिला चंद्रमौळी । परी पाप राहिसे ॥ ११॥
अहिल्या अभिलाषु आला । तो गौतमें भगेंद्र केला ।
तेणें नांव पावला । भगेंद्रऐसें ॥ ११०२ ॥ वारिलें अनु-
नुसया नंदनें । ते मोडिले सासार्जुनें । तेणें मारिले दोघे
जनें । तोही मृत्यु पावला ॥ ३ ॥ ऐसें जे कुबुद्धी
वर्तती । ते कल्पांती दुःखावेगळे न होती । सदा दुःख-

दत्तैर्भोगिती । मग यमपुरीं ॥ ४ ॥ परमेश्वरांतें
 देव । आगमा नकळे त्याचे ठेव । ब्रह्मादिक नेणती
 भाव । तेथ ऋषी केउते ॥ ५ ॥ दर्शना लागले
 बिवाद । लोका न कळतां जाले नाना भेद । म्हणोनि
 गौप्य परमेश्वर पद । नकळे कवणा ॥ ६ ॥ ऐसा
 निराकार आदि पुरुष । तो साकार जाला कृपावश । दिध-
 ला ज्ञान उपदेश । सृष्टी आदि ॥ ७ ॥ तेथोनि मार्ग
 चतुर्युगीं वर्तत । ऐसीं युगें गेलीं बहुत । जैसे सातही वार
 फिरत । सर्वकाळीं ॥ ८ ॥ त्यां आदिपुरुषाच्या मार्गासि
 जें । म्हणती अपर अनुजे । परी तो सकळाहुनि साग्रजे ।
 दुर्योधन न्याये ॥ ९ ॥ आणि श्रीकृष्णनाथाचिया लिळा ।
 रुक्मिया हांसे वेळोवेळां । बहुत बोले आगळा । म्हणे
 भीम जिंकेना ॥ १११० ॥ तब तेणेंचि हारविले । एके मिशे
 अर्ध खांड केले । डोईचे पांच पाट काढिले । नापीक वंश
 जाला ॥ ११ ॥ स्त्रि अथवा पुरुष । साधूसतीं घडे रजे डंभे
 (दंभें) दोष । तो दुःखें भोगिती बहुवस । सदा सर्वदां ॥
 ॥ १२ ॥ एक थोटी, मुकी, पांगुळे, । एक बधिरे, आंघळे,
 विक्राळे । एकें कर्ण फोडे पोटसुळे, । एके बीनीसिकस्तें (?) ।
 ॥ १३ ॥ एका कुष्ठ, खतें खांडुके, । धातुक्षयो, जलो-
 दरादि अनेके । ऐसे नाना रोग शतसहस्र आईके ।
 होताति देखा ॥ १४ ॥ एका कन्या पुत्र नव्हती । एका
 होउनी नास्ती होती । एका नाहीं भ्रतार संगती । एका
 नाहीं स्त्री ॥ १११५ ॥ ऐसीं पापें बहु विधु । ते सांगतां
 कोपतील साधु । परि कर्म विपाकीं प्रसिद्धु । बोलिले असे
 ॥ १६ ॥ ऐसीं लक्ष कोटी अनेकें । तेतुका ज्ञानिये

जाणती पातके । तया प्रती सांगता नव्हे निके । म्हणोनि
अल्पे ॥ १७ ॥

॥ प्र० ७५ गृहस्थ धर्मनिती ॥

आतां गृहस्थ धर्माची नीती । जे स्त्री पुरुष वर्तती ।
तयासी पवीत्र गती । बोलिली असे ॥ १८ ॥ जे भार्या
सद्गुणी नित्य आचरे । तें पवित्र कुळ उद्धरे । ते आप-
ण्यातें तारे । हे काइ म्हणावे असे ॥ १९ ॥ तरी ते
सद्गुण कवण । पती कार्य मैत्रीपण । पती कारणीं अंगें
दास्य करण । शयनी जैसी रंभा ॥ ११२० ॥ स्नेहीं जैसा
माता स्नेहाळु । क्षमा जैसी धारित्री अढळु । परमेश्वर ध-
र्मीं अनुकुळु । नीती मंत तें ॥ २१ ॥ जो पुरुष निती
आचरे अभंगा । तयाचे आगमन इच्छीं गंगा । पातकें
फिटावया योगा । पदीं राहीलीं ॥ २२ ॥ तरी तें आचरण
कवण । परद्रव्यीं नाहीं अमीलाषण । परस्त्री नपुंसकपण
नाहीं परद्रोह ॥ २३ ॥ अहो जो जनामध्ये असूनी । जे
पुरुष पावती स्वर्ग भवनीं । तयाची ओळखी चौ चिन्हीं ।
येचि लोकीं ॥ २४ ॥

स्वर्गच्युतानामिह जीवलोके
चंत्वारि चिन्हानि वसंतिदेहे ॥

दानप्रसंगो मधुरा च वाणी

देवार्चनं साधुषु पूज्यताच ॥ ३०० ॥

तरी ते चार चिन्हे कवणें । दान, वाचा, मधुर
बोलणें । देवार्चन, साधू पुजणें । हे स्वर्ग ओळखी ॥ २६ ॥
हे नीति मंता नाहीं चितीं । ते पुरुष जाती अधोगती ।
ते आईका पुराण विख्याती । बोलिली असे ॥ २७ ॥

असोनि येचि लोकीं । जां पुरुष पडेल नरकीं । तयाचि चौ
चिन्हीं ओळखी । येचि देई जाणा ॥ २८ ॥

नरकच्युतानामिह जीव लोके

चत्वारि चिन्हानि वसंतिदेहे

न दानसंगः कुटिलाच वाणी

देवार्चनं साधुषु पृज्यता न ॥ ३०१ ॥

तरीते चाऱ्ही चिन्हें कैसीं । नेदी दान कुटिल वाचेसी ।
जनबंध वतें दरिद्रीसी । ही नरक चिन्हें ॥ ३० ॥ अहो
उद्दालकाची स्त्री । तो कर म्हणें ती ते न करी । वारिलें
तें सदाकरी तेणें खेद खिन्न जाला ॥ ३१ ॥ तेणें पापें
वनांतरी । शिळा जाली ते सुंदरी । तेथ पांडवासहित
हरि । स्पर्शें उद्धरली ॥ ३२ ॥ जुहारविलें एके ब्राम्हणें
तां स्त्रियोसि मागे भूषणें । ते तयासी नेदीचि लेणें । मग-
जुवारी पिडला तो ॥ ३३ ॥ तेणें पापें जाली दुर्द(दुर्द)र
आळिका । कागटोची तया मृत्यलोका । आणि सुतारें
तासिली ते आळीका । ऐसें दुःख भोगीत असे ॥ ३४ ॥
आणि धर्म साक्षे कारण । गोंड ग्रामासी आला ब्राम्हण ।
तेथें तेणें गोडें केला सन्मान । गोंडणी शिंव्या दिधलिया
॥ ३५ ॥ तेणें ते जाली अंधशूकर । गोंड तो जाला राज-
कुमर । ऐसें धर्माचें फळसार । असें जाणा ॥ ३६ ॥
तयाचें पद इच्छी गंगा । ऐसें सामर्थ्य नाहीं गृहस्थ मार्गा ।
परमेश्वर हस्तक योगा । वाचूनिया ॥ ३७ ॥ तो आपुलें मन
तदपित । आणि तयाचें वचन न मानि हित । ऐसे जे गृ-
हस्थ पुनीत । ते उद्धरिती कुळा ॥ ३८ ॥ जो ब्राम्हण
बारागुणी आगळा । परमेश्वर भक्ति वेगळा । तयाहुनी

स्वपच (मातंग) उत्तम लिळा । बहुता परी ॥ ३९ ॥
कां तेणें आपुलें मन ईश्वरीं आर्पिलें । तयाचें वचन हित
मानिलें । तेणें आपुलें कुळ पवित्र केलें । ब्रम्हापदीं
बैसे तो ॥ ४० ॥

“ तथाच सप्तमस्कंधे ”

॥ ‘ नारद उवाच ’ ॥

न जातिः कारणं तात गुणाः कैः ल्यहेतवः ॥
व्रतस्थोपि हि चाण्डालः सोपि ल्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ३०२ ॥
ह्मणोनि सकळ लोक उत्तम । परमेश्वर भक्ती करी
नेम । ने पद पावती मोक्षा सम । श्रीकृष्ण ह्मणे ॥ ४२ ॥
तयामध्ये ध्यान त्याग शुद्ध । तेणें पावती परम पद ।
तया नाहीं मागुता दुःख भेद । कल्पांतीही ॥ ४३ ॥
या कारणें गुरू करावा वेगें । येन्ही जे जन्मले गेले
अवधे । तया कारणें धावाधाव करावी लागे । जव मनुष्य-
देह आहे ॥ ४४ ॥ म्हणोनि भावें करावी भक्ती । तेणें
महा पातकें नाशती । होय परमेश्वर मुक्ती । ज्ञानें करू-
नियां ॥ ४२ ॥ ज्ञान जाले ‘ उध्वा ’ ‘ अर्जुना, । ‘ यदु ’
‘ आरळका ’ राणा । ‘ मुचुकुंदा ’ ज्ञान जालें जाणा ।
मोक्षा नेलें ॥ ४६ ॥ पूर्वी भक्ती केली वसुदेवें । जें
परब्रम्ह उदरा यावें । तेंच साच केलें कृपालुवे । द्वापर
युगीं ॥ ४७ ॥ अन्न वस्त्र दिधलें ऋषी । तेणें पुण्य थाली
परियसी । वस्त्रें पुरविलीं हृषीकेशीं । तेणें निमित्त ॥ ४८ ॥
तयाचें जाणावें मोक्षपद । तें नव्हे स्वर्ग; वैकुंठ, क्षीराब्ध
। जे मोक्षा गेल्या प्रसिद्ध । न येती मागुते ॥ ४९ ॥
अर्जुन सातही कुमर । देखुनी आला क्षीर सागर । आणि

जय विजय दैत्य अपार । आले देखुनिया ॥ २० ॥
 म्हणोनि नव्हे मोक्षाचीं लक्षणें । या कारणें ज्ञानी गुरु करणें ।
 मग जाणिजेल साक्षी प्रमाणें । पर ब्रम्हते ॥ ५१ ॥
 तेथ मोक्ष नाहीं प्रसिद्ध । परमेश्वर सकळासि आद्य । हें
 बोलिलें गीता उपनिषद । सत्य जाणा ॥ ५२ ॥ अहो ब्र-
 म्हहत्या जन्मो जया । भारते सांगितलीं ते तया । तेणें
 हत्या फिट्टनि गेलिया । देव भक्त संबंधें ॥ ५३ ॥ तेथें
 व्यासादि महा जाणते आईक । असतां गंगादि तीर्थें अ-
 नेक । परी तो उपाय न सांगती च देख । न फिटती
 म्हणोनी ॥ ५४ ॥ परिक्षितीं शाप दुषण । अधोगती
 होईल मरण । तेथें व्यास सांगता जाला आपण । वि-
 धान तयाप्रती ॥ ५५ ॥ तो शुक देवाचेनि मुखें । भाग-
 वत एके असकें । सप्तरात्रीं मुक्ती देखे । परिक्षितीसी ॥ ५६ ॥

“ षष्ठमस्कंधे ”

प्रायश्चित्तानि चीणानि नारायणपराङ्मुखम् ॥

ननी (तु) पुनन्ति राजद्र सुराकुंभमिवापगा ॥ ३०३ ॥

जसा सुरा भरलाघट । धुतां वास न संडे विट । तैसे
 देवे विण तीर्थेंसी झगटे । पावित्रा नव्हे ॥ ५७ ॥ जो
 सदा असे ध्यानी । कथा मुखीं श्रवणीं । तेथवसे तीर्थ
 लानी । महापवित्रतो ॥ ५८ ॥ पंडु पारधी खेळणें । तेणें
 वधिली दोन्ही हरणें । ते फिट्टावया कारणें । सकळ तीर्थें
 केली ॥ ६० ॥ जरी स्वर्गादि तीर्थें केली । तरी पायरी
 प्राप्त जाली । ते परमेश्वरी फोडिली । अधोगती ॥ ६१ ॥
 दृष्टांत कव (व्ह) णें एके पुरुषें रत्नें दाखविली विशेषें
 ते देखती डोळसें । अंधळा न देखे ॥ ६२ ॥ तैसे प्रति-

कूळ जन । ते कहीन बुझे ज्ञान । अनुकूल जाणें खूण ।
 सारासार ॥ ६३ ॥ मुचकुंदा मागतां मोक्ष । देव
 विचारी पडलें समस्त । तेही सांगितले भविष्य । परमे-
 श्वराचें ॥ ६४ ॥ म्हणोनि सकळ उपाय करितां । न चुके
 जन्म मरण व्यथा । एक परमेश्वर स्मरण कथा । वांचुनिया
 ॥ ६५ ॥ ऋर्चाका मागता दान । ते शत एक श्यामकर्ण ।
 इंद्र, ब्रम्हा, हरिहर आपण । बैसले होते ॥ ६६ ॥ देवी
 म्हणतिले श्यामकर्ण । सद्भांद्री असे अत्रिनंदन । तो देईल
 तत्क्षण । दत्तराज ॥ ६७ ॥ तयाची सामर्थ्य अनेके ।
 माता तिन्ही देव केलीं बाळके । विनवितां सोडविलीं
 कवतुकें अनसुया ॥ ६८ ॥ आणिक ब्रम्हा, हरिहर,
 नारायणें । तया पृथ्वी देती गान्धार्ये । मग चिंता करूनि
 मौन्य । ध्यानस्त जाले ॥ ११६९ ॥

“ तथा च दशमे उक्तं ”

गिरं समाधौ गगने समीरितां
 निशम्य वेधास्त्रिदशानुवाचह ॥
 गां पौरुषीं मे शृणुतामराः पुन-
 र्विधीयतामाशु तथैव माचिरं ॥ ३०४ ॥
 पुरैव पुंसावधृतो धराज्वरो
 भवद्भिरशैर्यदुपपजन्यतां ॥
 सयावदुर्व्या भरमीश्वरेश्वरः
 स्वकालशक्त्या क्षपयंश्चरेदुवि ॥ ३०५ ॥
 वसुदेवगृहे साक्षाद्भगवान् पुरुषः परः ॥
 जनिष्यते तत्पूजार्थं संभवंतु सुरस्त्रियः ॥ ३०६ ॥
 आकाशी वाचा जाली अशरीरी । म्हणें परब्रम्ह हो-

ईल वसुदेवाचे घरी । तयाची सुर, स्त्री । होईल तेथें ॥
 ॥११७३॥ तो फोडील पृथ्वीचा भारू । जो देवादि देव
 गुरू । तोचि जाणावा परमेश्वरू । मोक्ष दाता ॥ ७४ ॥
 कथाकल्पतरू आदिपर्व । पार्वती आणि महादेव । तो
 जाला द्रौपदी पांडव । सेवक देवाचे ॥ ७५ ॥ राम पर-
 शराम अवतार । हनुमंत अकरारुद्र । तेहीं बंदिला अत्रि
 कुमार देवाधिदेव ॥ ७६ ॥

॥ प्र० ७६ उपसंहार ॥

देव खुण मुद्रा जाणिजे । ते जाणतां साच न मानिजे ।
 मो पीडा ब्रम्हांडा वेगळा बोलिजे । क्षराक्षरासी अतीत
 ॥ ७७ ॥ जो षड्गुणासी वेगळा । आणि दाहा न कळे
 तयाची लिळा । असोनि सर्वा वेगळा । तया जाणती
 चौघे (शब्दादि ४) ॥ ७८ ॥ तो आठासी अगोचर ।
 चौविसा न कळे तयाचा निर्धार । ऐसा गूढ परमेश्वर ।
 तया नेणती चौदा ॥ ७९ ॥ तूं दुर्भिक्षीं सर्बत देवो ।
 भवसागरीं बुडता तरण उपावो । जी तूं महारोगा वैद्यरावो ।
 परम पुरुषा ॥ ८० ॥ तूं अगाध अपरा अपर । तूंतें
 वानिती ब्रह्मादि रुद्र । शिणला महा महींद्र । अदिकरूनि
 ॥ ८१ ॥ शेष श्रमला सहस्र मुखें । जी तूं तें नेणें हा
 त्रिलोक । वाचा त्रया अतीत एक । देवराया तूं ॥ ८२ ॥
 जरी तुझी कृपा होय अनंता । परी तोहि बोले भीत भीता ।
 येर सकळ मतांता । गूढ रूप तूं ॥ ८३ ॥ तूंतें वर्णिता
 पराचकीत । तेथ आपली केवढी मत । परी तूं कृपाळु
 अनंत भावग्राहिक ॥ ८४ ॥ तुझेनि कथा श्रवण ।
 परिक्षिती दोष निवारण । तुझी लिळा वर्णन । म्हणोनियां

॥ ८५ ॥ जीव देवताचा आश्रय मानिलां । तो मनीं
आल्हाद भरिला मा अनंत जेणें आश्राइला । तो सुखी मा
सुखी ॥ ८६ ॥ जो सर्वार्थी अनंत । तो परीपूर्ण वसे जेथ ।
तेणें आनंद भरित । तयाचेनि प्रसादे ॥ ८७ ॥ परमेश्वरा-
चेनि वचन तयाचेंचि केलें वर्णन । येथ न लावावें दूषण ।
पांडित संत जनीं ॥ ८८ ॥ पुष्प कोंवळें वृक्ष आम्रानाम ।
हरी अहार सातन पूर्वजन्म । तिथचंद्र जीववार उत्तम ।
तैं ग्रंथ संपूर्ण केला ॥ ८९ ॥ मयंकसुत मुरारी ग्रंथकृत ।
शके पंधरा शते नारद संतत ॥ १५६० ॥ गोसंवासरीं
संपूर्ण ग्रंथ । दर्शन प्रकाश हा ॥ ११९० ॥

बिडोपनाम्ना कविना कृतोयं

ग्रंथः परेषां मतबोधनाय ॥

दैत्यारिनाम्ना स्वपथप्रतिष्ठां

कर्तुं दृढां चातितरप्रयत्नैः ॥ ३०७ ॥

पठन्ति ये ते श्रुतिशास्त्रपारगाः

भवंति लोकत्रितये च सौख्यदाः ॥

जनो हि मूढः पठनेन सन्मतिं

लभेत सौख्यं च यशश्च पुष्कलं ॥ ३०८ ॥

इति परधर्मे महा मोक्षसाधने श्रीनाग देवा-

चार्यो पदेशे मतमतांतर अध्यात्म विद्या

वर्णने दर्शण प्रकाश ग्रंथ समाप्त